

İSLAM VE MEDENİYET

4.

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

“AHLAK”

17-18 EKİM 2024 ELAZIĞ-TÜRKİYE

Özet Kitapçığı

Editörler

Dr. Mesut ŞEN

Dr. Şenol ÇAKMAK

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları

ELAZIĞ – 2024

İslam ve Medeniyet 4. Uluslararası Sempozyum “Ahlak”

Özet Kitapçığı

Editörler

Dr. Mesut ŞEN

Dr. Şenol ÇAKMAK

Dizgi

Arş. Gör. Ramazan ERTEN

Arş. Gör. Dr. Cemal URAL

Kapak Tasarımı

İsmail DELEN

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 10

Birinci Baskı, Aralık 2024, 50 Adet

Baskı-Cilt

Fırat Üniversitesi Basımevi

Fırat Üniversitesi Rektörlük Kampüsü

23100 Elazığ/Merkez

(0424) 237 00 00/ (Dahili 4494/4495)

ISBN: 978-625-97548-0-2

Sertifika No: 53026

© Bu kitap Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından yayına hazırlanmış olup
özetlerin ilmî ve fikrî muhtevası ile dil bakımından sorumluluğu yazarlarına; telif
hakları Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları'na aittir.

Sempozyum Kurulları

Onur Kurulu:

Dr. Numan HATİPOĞLU (Elazığ Valisi)
Şahin ŞERİFOĞULLARI (Elazığ Belediye Başkanı)
Prof. Dr. Fahrettin GÖKTAŞ (Fırat Üniversitesi Rektörü)

Düzenleme Üst Kurulu:

Armağan YAZICI (Elazığ Vali Yardımcısı)
Nazif BİLGİNOĞLU (Elazığ Belediyesi Başkan Yardımcısı)
Prof. Dr. Mahmut DOĞRU (Fırat Üniversitesi Rektör Yardımcısı)
Prof. Dr. Veysel ÖZDEMİR (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı)
İrfan ÜSTÜNDAĞ (Elazığ İl Müftüsü)
Yahya KARATAŞ (Elazığ Harput Hafız Abdullah Nazırlı Eğitim Merkezi Müdürü)
Ali ŞİŞ (Elazığ İl Özel İdaresi Genel Sekreteri)
Dr. Murat OKUBAY (Elazığ İl Özel İdaresi Genel Sekreter Yardımcısı)
Ahmet DEMİRDAG (Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürü)
Mehmet YİĞİT (Elazığ İl Milli Eğitim Müdürü)

Akademik Düzenleme Kurulu:

Prof. Dr. Veysel ÖZDEMİR (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı)
Doç. Dr. Mehmet ÖZTÜRK (Dekan Yardımcısı, Temel İslam Bilimleri Öğretim Üyesi)
Dr. Öğr. Üyesi Rahime ÇELİK (Dekan Yardımcısı, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Erkan YAR (Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zuhal DAĞ (Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi)
Dr. Öğr. Görevlisi Şenol ÇAKMAK (Yabancı Diller Yüksekokulu Öğretim Görevlisi)
Dr. Öğr. Üyesi Haydar DÖLEK (Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZTÜRK (İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esra GÜLENGÜL (Sempozyum Koordinatörü, Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi)
Arş. Gör. Dr. Cemal Ural (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Dr. Nisa Gecekuşu Demirbaş (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Dr. Mesut Şen (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

Bilim ve Hakem Kurulu:

- Prof. Dr. Abdelkarim Ahmad Al-Wrikat (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Abdulkader Abdulrazzaq (Al-Iraqia University, Irak)
Prof. Dr. Abdullah Ahmed İbrahim Al-Azap (Al-Azhar University, Mısır)
Prof. Dr. Abdullah Muhammad Hasan Damkhu (Taibah University, Suudi Arabistan)
Prof. Dr. Adem Tutar (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet Yücel (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ali Albayrak (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Amin Moh'd Qudah (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Amin Muhammad Qudah (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Atef Muhesin (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Aydın Taş (Dicle Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Bekir Kuzudişli (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Celil Arslan (Erciyes Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Cemil Oruç (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Cevdet Kılıç (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Charki Driss (Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fas)
Prof. Dr. Emel Topçu (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)
Prof. Dr. Enes Erdim (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Erkan Yar (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Fikret Karaman (Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Ğıyasettin Arslan (Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. H. Musa Bağcı (Dicle Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Halis Aydemir (Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Hamid Goufi (Qatar University, Katar)
Prof. Dr. İbrahim Tellioğlu (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. İhsan Soysaldı (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. İskender Oymak (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. İsmail Arıcı (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. İsmail Erdoğan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Jamal Ahmed Bashier Badi (International Islamic University of Malaysia, Malezya)
Prof. Dr. Kemaleddin Taş (Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Atalan (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet oğ (Samsun Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Erdem (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Kubat (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Michael Nielsen (Georgia Southern University, ABD)
Prof. Dr. Mohammad Abul Lais al-Khairabadi (International Islamic University of Malaysia, Malezya)
Prof. Dr. Mohammad Ali Alomari (Yermouk University, Ürdün)
Prof. Dr. Mohammed Moslih Al-Zoubi (University of Sharjah, Birleşik Arap Emirlikleri)
Prof. Dr. Mohammed-eid Mahmoud Al-Saheb (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Muhammad Abul Lais al-Khairabadi (International Islamic University of Malaysia, Malezya)
Prof. Dr. Muhammad Ali Fehim (Al-Azhar University, Mısır)
Prof. Dr. Mustafa Agah (Bingöl Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Arslan (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nafez Hussain Hammad (Islamic University of Gaza, Filistin)
Prof. Dr. Nihat Yatkın (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Omar Al-Farmawi (Al-Azhar University, Mısır)
Prof. Dr. Özcan Hıdır (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Qasim Mohammed Ahmed (Al-Iraqia University, Irak)
Prof. Dr. Ramazan Işık (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Raymond F. Paloutzian (Westmont College, ABD)
Prof. Dr. Sami Kılıç (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Selim Özarslan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Sharaf Mahmoud Al-Qudah (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Şuayip Özdemir (Amasya Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Temel Yeşilyurt (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Tofiq Abdühasanli (Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan)
Prof. Dr. Veli Atmaca (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Veysel Özdemir (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Yavuz Ünal (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Zekeriya Güler (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Abdurrahman Güneş (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Abdülkadir Kıyak (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ahmed Abdullah Al-Mekhyal (Kuwait University, Kuveyt)

Doç. Dr. Ahmed Al Mogtaba Bannga Ahmed Ali (International Islamic University of Malaysia, Malezya)

Doç. Dr. Ahmet Karadağ (İnönü Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ahmet Pirinç (Amasya Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ayhan Aslanoğlu (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ayşe Meydanoğlu (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Bellil Abdelkerim (Université Chadli Bendjedid d'El Tarf, Cezayir)

Doç. Dr. Cengiz Çuhadar (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Davut Ağbal (Amasya Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ekrem Yücel (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Enver Demirpolat (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Harun Bekiroğlu (İnönü Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Hüsamettin Karataş (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Mehmet Öztürk (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Mehmet Sait Uzundağ (Adıyaman Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Yeşil (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Nesrişah Saylan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Önder Bilgin (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Özden Kanter Akbaş (Hitit Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Shoaib Ahmed Malik (Zayed University, Birleşik Arap Emirlikleri)

Doç. Dr. Sıtkı Nazik (Amasya Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Tahsin Kazan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Tuncay Karateke (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Zeynep Sağır (Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Hisham Abu Raiya (Tel Aviv University, İsrail)

Dr. Öğr. Görevlisi Hüseyin Emin Sert (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Gülmez (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Emine Erdoğan Marsak (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Emrah Yavuz (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan Sarıtepe (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Esra Güलगül (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan Öztürk (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Haydar Dölek (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Hüsamettin Yıldırım (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Polat (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Saylan (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi İrfan Kaya (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Murat Gökalp (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Taş (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ülger (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Özli (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Tan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin Çelik (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin Ergüven (Mersin Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Rahime Çelik (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Sait Bosat (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Erdim (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Temiz (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Alimoğlu Sürmeli (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Zühal Dağ (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Arş. Gör. Dr. Cemal Ural (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Arş. Gör. Dr. Nisa Gecekuşu Demirbaş (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Arş. Gör. Dr. Mesut Şen (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Sempozyum Sekreteryası:

Arş. Gör. Ramazan Erten (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Berkant Avcıoğlu (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE ÖZETLER.....	13
FIKHİN AHLAKİ BOYUTU	15
OSMANLI ŞEYHÜLİSLAM FETVALARINDA AHLAK VURGUSU	16
TOPLUMSAL AHLAKIN KORUNMASINDA İSLAM HUKUKUNUN ROLÜ	18
KUR'AN'DA İ'TİDÂ KAVRAMI VE SAVAŞ HUKUKUNA ETKİSİ	20
KUR'AN'DA AHLAK'IN ALANI OLARAK MA'RUF VE MÜNKER.....	21
İTİKADIN İSPATINDA METODİK ETİK SORUNU İMAMİYYE ŞÂSİ'NİN, ON İKİNCİ İMAM'IN VARLIĞININ SÜNNİ KAYNAKLARDA DA BULUNDUĞU İDDİASI ÖRNEĞİ.....	22
GAZZE SOYKIRIMINDA KÜRESEL ŞİRKETLERİN AHLÂKİLİĞİ PROBLEMİ	23
EBÛ HAYYÂN ET-TEVHÎDÎ VE AHLAK EKSENLİ KELAM ELEŞTİRİSİ.....	25
YÖNETİM KÜLTÜRÜ VE DEVLET AHLAKI BAĞLAMINDA SİYASETNÂMELER: KÂNÛNU'R-REŞÂD ÖRNEĞİ.....	26
TEORİNİN PRATİĞE YANSIMASI: HZ. ÖMER DEVRİ SAVAŞ AHLAKI	28
EMEVİLER DÖNEMİ SİYASÎ MÜCADELELERDE ÇOCUK KAÇIRMA VE ÖLDÜRME OLAYLARININ AHLÂKÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	30
ÇAĞDAŞ BİYOETİK PROBLEMLERİNE DÜALİST BİR YAKLAŞIM: İBN SİNACI BİR ANALİZ	32
BANDURA'NIN AHLAKİ UZAKLAŞMA KURAMINA GÖRE TOPLUMSAL KÖTÜLÜKLERİN PSİKO- SOSYAL YAPISI: MADIMAK VE FİLİSTİN ÖRNEĞİ	34
İSLÂM MEDENİYETİNİN DİNAMİK BİR UNSURU OLARAK AKIL: MÜTEKELLİMİN ÖRNEĞİ	36
AHLÂKÎ ÇÖKÜNTÜNÜN VESİKASI OLARAK KLASİK TÜRK ŞİİRİ.....	37
ÜSTÜN AHLAKIN HEDEFLERİNİ BELİRLEYEN KUR'AN VE GÜZEL AHLAKI TAMAMLAMAK İÇİN GÖNDERİLEN HZ. MUHAMMED (AS)	38
AHLÂKTA TAMAMLAYICI BİR UNSUR OLARAK HAT SANATI	40
EDEBİYATIN AHLAKİ: MODERN TÜRK EDEBİYATINDA “İYİ/LİK VE KÖTÜ/LÜK”ÜN TEMSİLİ	41
ALİ KEMAL'İN İLM-İ AHLAK ADLI ESERİNDE SAADET KAVRAMI	43
HACI MUHARREM HİLMÎ EFENDÎ'NİN DİVÂN'INDA AHLÂK	44
ATASÖZLERİ VE DEYİMLERDE AHLAK VURGUSU	45
NEBEVÎ SÜNNETE GÖRE SAVAŞTA UYULMASI GEREKEN TEMEL AHLAKİ İLKELER	46
NEBEVÎ AHLAKIN İNSANLIĞA YANSITILMASI İLE İLGİLİ BİR HADİSİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ.....	47
İSLAM MEDENİYETİ VE AHLAK.....	48
HİCRÎ İLK ASIRLARDA AHLAKİ YAPININ HADİS LİTERATÜRÜNE ETKİSİ	49
AHLAKİ ZEDELEYEN BİR DAVRANIŞ OLARAK KİŞİNİN YÜZÜNE KARŞI ÖVÜLMESİ (HADİSLER ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME).....	50
HEYBELİ TİYATRO ÇİZGİ FİLMİNİN DİN VE DEĞER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	51
YAPAY ZEKA SOHBET ROBOTU CHATGPT İLE AHLAK KONUSU ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: AHLAKIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	52

MEMLÜKLER DÖNEMİNDE ŞAM'DAKİ İSLÂMÎ DİNÎ KURUMLAR	53
KURAN-I KERİM'İN IŞIĞINDA YAPAY ZEKA: İNSAN ZEKASININ YARATILIŞINDAKİ İZLER	55
KARL RAHNER'İN TEOLOJİK GÖRÜŞLERİ ÇERÇEVESİNDE HİRİSTİYAN AHLÂKININ YANSIMALARI	57
YAPAY ZEKA VE İSLAM DÜNYASI: AHLAKİ SORUMLULUK VE TOPLUMSAL FAYDA	59
KÖTÜLÜK PROBLEMİ VE GAZZE	61
TEBLİĞ VE DA'VET AÇISINDAN KUR'AN-I KERİMDE AHLAKİ ESASLAR	62
AHLAK EĞİTİMİNDE DİN EĞİTİMİNİN ROLÜ	64
KUR'AN'DA HÂBİL İLE KÂBİL KISSASINDAN ÇIKARILABİLECEK AHLAKİ İLKELER	65
KUR'AN-I KERİM'DEN AHLAK DERSLERİ	67
AHLAKÎ ÇÖKÜNTÜ KARŞISINDA HZ. MUHAMMED	68
DÜNYAYI İNŞA/İHYA/İMAR/TECDİD GÖREVİMİZ	70
PANCASİLA: BUDİZM'DE TEMEL AHLAK İLKELERİNİN EVRENSELLİĞİ	72
AHLÂKÎ TAHRİBATIN BİREY VE TOPLUM İNANCI ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ: HZ. MÛSÂ KISSASI MERKEZLİ BİR OKUMA	73
FAHREDDİN RÂZÎ DÜŞÜNCESİNDE AHLAK İLMİ	74
HATİM İBADETİMİZ ÜZERİNE MÛLAHAZALAR	76
GLOCK VE STARK'IN CONSEQUENCES (SONUÇLAR) DİNDARLIK BOYUTU İLE İSLAM'IN İHSAN DERECESİ (AHLAK BOYUTU) ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA .	78
OKULDA AHLAK EĞİTİMİNİN İMKÂN VE SINIRLILIKLARI	80
ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN AHLAK OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	81
MODERN HAYATTA AHLÂKİ YENİDEN KAZANMAK	83
İSLAM'DA İMAN VE İBADETİN AHLAKİ TEMELİ	84
EBÛ MANSÛR MÂTÜRÎDÎ'DE İMANIN AHLÂKÎ BOYUTU	86
TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNDE AHLAKİ DÜŞÜNCE TAVRI (HİLMİ ZİYA ÜLKEN ÖRNEĞİ)	87
BİRİNCİ VE İKİNCİ DOĞA DİKOTOMİSİNDE DİNİN KONUMU: CÂHİZ'DA AHLÂKIN İNŞÂSI	88
EPIKÜROS'UN AHLAK ÖĞRETİSİ İLE ÖLÜM DÜŞÜNCESİNİN İLİŞKİSİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME: MENOİKEUS'A YAZDIĞI MEKTUP BAĞLAMINDA	90
AHLÂKÎ NORM VE DEĞERLERİN TEŞEKKÜLÜ İLE BUNLARIN PRATİK HAYATA AKTARIMINDA DİNİN ETKİSİ	92
W. BARTHOLD'A GÖRE İSLAM MEDENİYETİNDE GAYRİMÜSLİMLERİN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİNE YÖNELİK UYGULAMALAR (BİR HOŞGÖRÜ AHLAKİ ÖRNEKLİĞİ)	94
AHLAK EĞİTİMİNİN TEMEL BİLEŞENİ OLARAK AHLAK DUYGUSU	96
NÖROETİK AÇIDAN AHLAKİ SORUMLULUĞUN İRADİ TEMELLERİ	98
KUR'AN-I KERİM VE HADİSLERDE AHLÂKÎ VURGULAR BAĞLAMINDA RASÛLULLÂH'IN SİRETİ VE RİSÂLETİ	99

TASAVVUFTA AHLÂKIN İNANÇ VE İBADETLE İLİŞKİSİ (GAZÂLÎ ÖRNEĞİ)	100
AHLÂKÎ DEĞERLERİN KAZANIMINDA DÖRT KAPI KIRK MAKAM GELENEĞİ ve HACI BEKTAŞI VELİ'NİN MAKÂLÂTI	101
BEYZÂVÎ HÂŞİYELERİNDE AHLAK: BURSEVÎ ÖRNEĞİ	103
İSLAM AHLAK FELSEFESİNDE "İTİDÂL TEORİSİ"	105
HADİSLER İŞİĞİNDA CEZA İNFAZ KURUMLARINDAKİ HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARIN ÂHİRET İNANCINA SAHİP OLMALARININ AHLÂKÎ GELİŞİMLERİNE KATKILARI	106
KUR'ÂN VERİLERİ İŞİĞİNDA MEDENİYET AHLAK BÜTÜNLÜĞÜ	108
ARAPÇA ÖZETLER.....	109
سؤال الأخلاق في عصر العلم والتكنولوجيا	111
مفردات الأخلاق في الحضارة الإسلامية	112
التقصيد الأخلاقي بين ضوابط الاعتدال ومناهج الاستثمار-قيمة العمل نموذجاً-	113
مكانة الأخلاق عند المحدثين ودورها في التصنيف الحديثي	114
معالم السنة النبوية في تشريع أخلاقيات الحروب	115
مكانة الأخلاق وأهميتها في الحضارة الإسلامية	116
مركزية الأخلاق في نظرية الحضارة عند مالك بن نبي	117
القيم الأخلاقية في آيات الأحكام (آيات العقوبات نموذجاً)	118
أخلاقيات الطب في الحضارة الإسلامية	119
الأخلاق بين الفكر الإسلامي والفكر الليبرالي العلماني: دراسة مقارنة في المفهوم والمصدر والغاية	120
مكانة الحكمة و أثرها في الثقافة الإسلامية من منظور الأدب و الشعر: المتنبي و سعدي الشيرازي نموذجاً	121
أخلاقيات الذكاء الاصطناعي	123
دور الأخلاق في بناء المجتمع وصلاحه من خلال سورة الحجرات	125
العقوبات الجزائية على غير المسلمين بتجاوزهم للعهود والمواثيق في ضوء السنة النبوية وهدى الصحابة	126
فلسفة الأخلاق التطبيقية في الحضارة الإسلامية : أمثلة من أخلاق المداواة في التداول العربي الإسلامي	127
المؤلفات حول الأخلاق قديماً وحديثاً جهود علماء المغرب الإسلامي في الدرس الأخلاقي محمد بن سحنون القيرواني	128
التونسي (ت 256هـ) نموذجاً	128
الفلسفة و أخلاقيات الذكاء الاصطناعي	130
منظومة القيمية الإسلامية وأفق التعايش بين الحضارات والثقافات	131
أخلاق الحرب: دراسة مقارنة بين الإسلام واليهودية، حرب طوفان الأقصى نموذجاً	132
أثر الاحتكام إلى تاريخ الأخلاق في التصدي لمشكلة تغير المبادئ الأخلاقية	134
أثر الأخلاق في الحروب "معاملة الأسرى في معركة طوفان الأقصى نموذجاً"	136
توظيف الذكاء الاصطناعي في خدمة الحديث النبوي	137
الأخلاق كأساس للحضارة في منظور الميتافيزيقي المسلم رنيه غينون (الشيخ عبد الواحد يحي: 1886- 1951)	138
التأكيدات الأخلاقية في القرآن الكريم والأحاديث النبوية الشعر الإسلامي نموذجاً	140
"مجاهدو غزة نموذجاً" أخلاقيات الحرب	141
جدلية الارتقاء والانهيال الحضارة بين غريزة البقاء وخلق العطاء	142
دولة المماليك الجراكسة أنموذجاً (مظاهر الفساد الأخلاقي والاجتماعي وأثرها في إضعاف وسقوط الدول	143

المبادئ الأخلاقية في قصة شعيب النبي - على نبينا و عليه الصلاة و السلام	144
الأخلاق والحضارة العقل الأخلاقي العربي الجابري أنموذجا	145
İNGİLİZCE ÖZETLER	147
STUDIES ON ETHICAL WRITINGS OF MUSLIM SCHOLARS IN THE ORIENTALIST LITERATURE:	
THE RELATIONSHIP BETWEEN RAGHIB AL-ISFAHANI'S AND AL-GHAZALI'S WRITINGS ON	
ETHICS ACCORDING TO THE GERMAN ORIENTALIST WILFERD MADELUNG	149
SOURCES OF MORAL VALUES IN ISLAM	150

TÜRKÇE ÖZETLER

FIKHİN AHLAKİ BOYUTU**Dr. Öğr. Üyesi Kazım YUSUFOĞLU**

İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Malatya /Türkiye

kazim.yusufoglu@inonu.edu.tr

Kur'an'ın nüzul sürecinde, ibadet ve sosyal hayata ilişkin kurallar belirlenmeden önce Müslümanlardan imanla birlikte ahlaki kurallara bağlılık istenmiştir. Ancak zamanla ilimlerin tasnif edilerek bağımsızlaşması ve bunun sonucunda fıkıh, kelim ve tasavvufun bağımsız ilimler haline gelmesi, fikhin ahlaktan bağımsız olarak sadece hükümleri kapsadığı yanlışlığına yol açmıştır. Fikhî bir meseleye yaklaşım noktasında takva ve fetva ayırımına gidilmesi de bu durumun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İbadetlerde taviz vermeyen ancak ahlaki kuralları uygulama noktasında gevşek davranan kayda değer sayıda insanın ortaya çıkması, bu yanlışlıkla ilişkilendirilmesi mümkündür. Beş vakit namazı kaçırmayan, Ramazan ayında oruç tutan, zekât veren ama aynı zamanda zulüm yapan, haksız yere insanların malını yiyen, başkalarına hakaret eden, merhametsiz davranan, zalimleri destekleyen vb. ahlaki zaatları olan insanların sayısındaki artış bununla ilişkilendirilebilir.

Kur'an ve hadis kaynaklarında bu uyumu destekleyecek herhangi bir bilginin olup olmadığının ya da en azından buna sebep olabilecek bir imânın bulunup bulunmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle Kur'an ve hadis kaynaklarında hüküm ifade eden naslar ile ahlaki kurallar arasındaki ilişkinin tespiti büyük önem arz etmektedir. Gerek Kur'an'da gerekse sünnette bu meseleye ışık tutacak pek çok örnek bulunmaktadır. Bu doğrultuda Kur'an'ın farklı hükümlere ilişkin bir kısım ayetleri ile Hz. Peygamber'in ibadet, ticaret, aile, devlet yönetimi, ceza hukuku ve devletlerarası hukukla ilgili bazı hükümleri ve bu konudaki bir takım sözleri incelenerek fikhî hükümler ile ahlaki kurallar arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kur'an'da yasaklanan ya da emredilen konularda aynı zamanda ahlaki kurallara da vurgu yapıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in hayatın farklı anlarına ilişkin hüküm verirken insanları sorumlu olmaya davet ettiği, Allah'a ve insanlara yalan söylememelerini telkin ettiği, hükümlerin hikmetlerini öğütlediği ve ahiret hesabını hatırlattığına dair haberler, fıkıh ile ahlak arasındaki ilişkiyi, başka bir ifadeyle fikhin ahlaktan bağımsız düşünülmemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayet, Haber, Fıkıh, Ahlak.

OSMANLI ŞEYHÜLİSLAM FETVALARINDA AHLAK VURGUSU

Dr. Salih ERDEN

Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Zonguldak/Türkiye

salih.erden@beun.edu.tr

Dr. Ahmet Faruk ÇELİK

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Niğde/Türkiye

ahmetfarukclk@gmail.com

Ahlak, her medeniyetin temel taşıdır ve toplumların sürdürülebilir kalkınmasında kritik bir role sahiptir. Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam tarafından verilen fetvalar, ahlaki ve hukuki prensiplerin nasıl iç içe geçtiğini ve İslam medeniyetinin korunması için nasıl elzem olduklarını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde hukuki yapıyı şekillendiren ve dönemin hukuk pratiğine yön veren şeyhülislam fetvalarında, hukuki meselelerin yanı sıra ahlaki değerlere güçlü bir şekilde vurgu yapılmaktadır. Şeyhülislam, kendilerine yöneltilen soruları sadece hukuki çerçevede değerlendirmekle kalmayıp, ahlaki boyutlarıyla da ele alarak yanıt vermektedirler. Söz konusu fetvalarda, hukuki olmakla birlikte gayr-i ahlaki olan hususlar “mürüvvet”, “insâniyet” ve “liyâkat” gibi kavramlarla öne çıkarılmaktadır. Örneğin bir fetvada, kocasına vakfedilen evde ikamet eden bir kadının kocasının vefat etmesi üzerine, vakfın lehtarları iddet süresi içerisinde onu evden çıkarmak istemiştir. Şeyhülislama lehtarların buna hakkı olup olmadığı sorulduğunda o, bu soruya iki farklı şekilde yanıt vermiştir. Bir yanıtında, meseleyi yalnızca hukuki bir çerçevede ele alarak, lehtarların kadını evden çıkarma hakkına sahip olduklarını belirten “Kadir olurlar.” ifadesini kullanmıştır. Diğer yanıtında ise, kadının evden zorla çıkarılmasının merhamet ve insanlık dışı bir davranış olduğunu vurgulamış ve bu durumu “Amr'ın zevcesini ihraca böyle harîs olan kimesne daire-i mürüvvetten ve insaniyetten hariç olur.” şeklinde ifade etmiştir. Bu açıklamalar, Osmanlı şeyhülislam fetvalarında hukuki kararların ötesinde ahlaki değerlerin öne çıkarıldığı, diğer bir ifadeyle Osmanlı fetva mekanizmasının salt hukuki boyutlu değil ahlaki yönünün de olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada Osmanlı şeyhülislam fetva mecmualarında yer alan ahlaki normlara dikkat çeken benzer fetvalar “Osmanlı Dönemi Fetva Mecmualarının Karşılaştırılmasında ve Anlaşılmasında Yapay Zekâ Yöntemlerinin Kullanılması” başlıklı Tübitak 3005 projesi kapsamında geliştirilen yöntemlerle tespit edilerek

Osmanlı fetva mekanizmasının ahlaki boyutuna dair bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı Hukuku, Fetvâ, Şeyhülislam, Ahlak.

TOPLUMSAL AHLAKIN KORUNMASINDA İSLAM HUKUKUNUN ROLÜ

Prof. Dr. Ali DUMAN

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Malatya/Türkiye

aliduman2002tr2002@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖNDER

Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Adıyaman/ Türkiye

onderabd@gmail.com

Ahlâk hulk kelimesinin çoğuludur. Bu da “huy”, “seciye” ve “tabiat” anlamlarına gelmektedir (Cevherî, Tâcü'l-luğa, 4/1470; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab 10/86-87). İstilahî olarak “İnsanın kendi nefsinde yerleşmiş olan ve eylemlerinin kendisinden, fikrî zorlamaya ve düşünüp taşınmaya ihtiyaç olmaksızın kolayca ortaya çıkan bir meleke” (Gazzâlî, İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn, 3/58.) şeklinde tanımlanmıştır. Ahlâk güzel hasletler Hüsnü'l-huluk için kullanıldığı gibi, kötü hasletler süü'l-huluk için de kullanılmaktadır.

Hukuk ise batılın zıddı olan hak kelimesinin çoğuludur ve kişilerin davranışlarını düzenleyen kurallardan meydana gelir (İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 10/49.). Ahlâkın esas amacı, mutlak iyiyi ve doğru olanı, hukukun amacı ise toplumsal adaleti gerçekleştirmektir. Böylece hukuk ve ahlâk toplumsal düzenin sağlanmasında normatif yapıya sahip iki önemli değerdir (Vecdi Aral, Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları, 1983, 183.).

Fertlerin bireysel olarak vicdanları ahlâkın bireysel cihetini, bir arada bulunmaları ise ahlâkın toplumsal cihetini ifade eder (Abdülhak Kemal Yörük, Hukukun Umumi Prensipleri, 1949, 22.). Toplumsal ahlâk fertlerin söz ve eylemleriyle şekillenir. Bu söz ve eylemlerin iyi ve güzel olarak nitelendirilmesi toplumsal ahlâkın iyi ve güzel olmasını, kötü ve çirkin olarak nitelendirilmesi ise toplumsal ahlâkın kötü ve çirkin olmasını beraberinde getirir. Ahlâka uygun olmayan bir davranış ayıplanmayı ve kınanmayı gerektirse de bu başlı başlına toplumsal ahlâkın korunmasını sağlamamaktadır. Bunun sağlanması ancak dışsal bir müeyyidenin devreye girmesiyle söz konusu olabilmektedir. Bu dışsal müeyyide ise hukuktur.

İslâm toplumunda ahlâkın korunmasında İslâm hukuku, önemli bir yere sahiptir. Nitekim Kur'an ve Sünnet bu çerçevede birçok hüküm ortaya koymuştur. Mesela infak ahlâkını korumak için zekâtın farz kılınması, iffetin korunması için zina ve hatta zinaya yaklaşmanın yasaklanması, iffete iftiraya had cezasının getirilmesi bu

hükümlerden birkaçıdır. Fakihlerimiz de zaman zaman kıyas gibi katı kuralların dışına çıkarak toplumsal ahlâkı korumak adına istihsân, istishâb, sedd-i zerâi‘ ve maslahat gibi yöntemlere başvurmuşlardır. Bunun haricinde İslâm hukuku, ibadetler, muamelat, ceza hukuku gibi geniş bir yelpazede ahlâki kurallar ve standartlar belirlemiştir. Örneğin dürüstlük, adalet, merhamet, sorumluluk gibi erdemler İslâm hukukunun temel prensipleridir. Bu değerler, Müslümanların bireysel ve toplumsal davranışlarını şekillendirdiği gibi bunların korunması için yine İslâm hukuku öngördüğü müeyyidelerle aktif bir tavır takınmıştır. Dolayısıyla İslâm hukuku toplumsal ahlâkı korumak adına birçok önemli hüküm getirmiştir. Bu hükümlerin uygulanması toplumsal ahlâkın korunması için önemlidir.

Çalışmanın temel kaynaklarını Kur’an ve Sünnet ile İslâm hukuku ile ilgili eserler oluşturmaktadır. Çalışmada toplumsal ahlâkı öne çıkaran değerler ve İslâm hukukunun bunları korumaya yönelik getirmiş olduğu ilke ve müeyyideler incelenerek değerlendirilmektedir. Neticede İslâm hukukunun, Müslüman toplumların ahlâki değerlerinin korunmasında merkezi bir rol oynadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Ahlâk, Hukuk, Toplum, Müeyyide.

KUR'AN'DA İ'TİDÂ KAVRAMI VE SAVAŞ HUKUKUNA ETKİSİ

Doç. Dr. Hasan MAÇİN

Adıyaman Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Adıyaman/Türkiye
hmacin@adiyaman.edu.tr

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerinden biri, eylemlerini belirli davranış kurallarına göre gerçekleştirmesidir. İslâm dini, her konuda orta yolu ve aşırılıktan kaçınmayı savunan, insanlık onuruna yaraşır bir yaşam için barışta ve savaşta insani değerlere önem veren son ilahi dindir.

Savaş, insanlık tarihi boyunca var olan üzücü bir gerçekliktir. İslâm dini, bu kaçınılmaz duruma hukukî ve ahlaki bir çerçeve sunarak savaşın vahşetini sınırlandırmayı ve masumların korunmasını amaçlamaktadır. Allah Teâlâ, yarattığı insanoğlunun onurunun korumasına yardımcı olmak için uyulması gereken kurallar koymuş ve aşılmaması gereken sınırlar belirlemiştir. Bu sınırların ihlal edilmesi "i'tidâ/haddi aşmak" olarak adlandırılır.

İslam dini, her alanda olduğu gibi savaşta da aşırılıktan kaçınmayı ve itidali emretmiştir. Müslümanlar, hicretten önce on yılı aşkın bir süre boyunca müşriklerin işkencelerine maruz kalmış olmalarına rağmen, hicretten sonra savaş izni verildiğinde aşırılıktan kaçınmaları ve öfkelerinin onları kontrol altına almasına izin vermemeleri öğütlenmiştir. İslâm âlimleri, savaşla ilgili âyetlerde yer alan i'tidâ kavramını savaş ortamında bile gözetilmesi gereken yasakların çiğnenmemesi olarak yorumlamıştır. Bu yasaklar arasında işkence yapmak, kulak ve burun gibi organları kesmek, sivilleri öldürmek, gereksiz yere ağaçları kesmek ve ihtiyaç dışında hayvanları öldürmek yer alır. Hz. Muhammed ve Raşid Halifeler de orduları uğurlarken bu tür insanlık dışı davranışlardan kaçınılmasını emretmişlerdir.

İslâm'da savaş ahlâkı, savaşın vahşetini sınırlandırmayı ve masumları korumayı amaçlayan kapsamlı bir çerçevedir. Bu ahlâkî ilkeler, adil ve merhametli bir toplum inşa etmeye katkıda bulunur ve barışın tesis edilmesine yardımcı olur. Bu bildiride, i'tidâ kavramının savaş hukuku ve ahlâkı üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kavramlar: İslam Hukuku, İ'tidâ, Savaş Hukuku, Ahlâk.

KUR'AN'DA AHLAK'IN ALANI OLARAK MA'RUF VE MÜNKER

Prof. Dr. Erkan YAR

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Elazığ/ Türkiye

eyar@firat.edu.tr

Toplumda bilinen davranışlar anlamında ma'rûf ve bilinmeyen davranışlar anlamında münker, Kur'an'da kullanılan kavramlardır. Genel olarak bu iki kavramın birlikte kullanılması, aralarındaki ilişkiden ötürüdür. Bu bildiride bu iki kavramın toplumsal ahlaki değerleri kapsadığı ve ahlaki bir alan inşa ettiği belirtilecektir. Kur'an'da yer almasa da gelenekte sünnet ve bidat kavramlarının birbiriyle ilişkili olarak ortaya çıkması, sünnet ve bidatin inanç, amel ve ahlak olmak üzere daha geniş bir alana gönderme yapması yönündendir.

Ma'rûf ve münker sözcüklerinin Kur'an'daki anlamları, önceki kutsal dinlerdeki anlamlarıyla ilişkilendirilecektir. Kur'an'daki bir kavramın anlam alanının belirlenmesinde Cahiliye şiirindeki kullanımlarındansa önceki dinsel geleneklere başvurulması, dinsel sözcüklerin tarihsel köklülüğü bakımından önem arz etmektedir. Bu sözcüklerin vahyin indiriliş dönemindeki anlamlarının belirlenmesinde Cahiliye şiirine başvurulacaktır. Kur'an'da "ma'rufun emredilmesi" ve "münkerin sakındırılması" ilkesinin, kelam ekollerinin oluşmasından sonra mezhepsel bir inanca dönüştüğü söylenebilir. Bu bildirinin amacı her ne kadar bu iki kavramın Kur'an'daki anlamlarının belirlenmesi olsa da kelam ekollerinin bu kavramları Kur'an'la ilişkili olarak biçimlendirmeleri bu bildirinin alanında kabul edilecektir.

Bu araştırmada çözümleme, karşılaştırma ve eleştiri yöntem olarak belirlenmiştir. Çözümlemede; bu kavramların Kur'an'daki anlamlarının belirlenmesi hedeflenecektir. Karşılaştırmada bu kavramların İslam öncesi diğer dinlerdeki anlamları ve Kur'an'ın bu kavramlarla ilişkili olarak belirlediği nihai hedefler incelenecektir. Eleştiri olarak ise Kelam ekollerinin bu kavramları kendi inançlarıyla ilişkilendirirken, bu kavramların anlamlarını evrimleştirmelerine ve bu evrimleştirmenin nedenlerine değinilecektir.

Ma'ruf ve münker kavramlarıyla ilişkili olarak din bilimlerinde çok sayıda inceleme mevcuttur. Bu araştırmalardaki çokluk bu kavramların Kur'an'da kullanılmış olmalarıyla birlikte, indiriliş sonrası dönemde kelam ekollerinde birer inanç ilkesi olması bakımındandır. Bu araştırma ise bu kavramları dinsel geleneklerin ve dinsel kavramların bir parçası olarak inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Ahlak, Ma'rûf, Münker, Marûf ve münker topluluğu.

İTİKADIN İSPATINDA METODİK ETİK SORUNU İMAMİYYE ŞİASİ'NİN, ON İKİNCİ İMAM'IN VARLIĞININ SÜNNİ KAYNAKLARDA DA BULUNDUĞU İDDİASI ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Yusuf OKTAN

Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Yalova/ Türkiye

oktanyusuf@gmail.com

Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra İslam coğrafyasında muhtelif mezhepler teşekkül etmiştir. Bunlar arasında hem siyâsî hem de dinî bir yapıya bürünen Şîa oldukça öneme haizdir. İmâmiyye Şîası, on iki imam akidesini mezhebin mihenk taşı yaparak diğer İslamî fırkalardan ayrılmıştır. Tarihî süreç içinde Ehl-i Sünnet ile de zaman zaman sürtüşen Şîiler kendi inançlarının hak olduğunu göstermek için muhtelif çabalarda bulunmuşlardır. Bu çabalar önemli bir kısmı Ehl-i Sünnet'e yönelik gösterilmiştir. Zira Sünnilerin bu iddiaları kabul etmesi tarihi bir hesaplaşmanın neticelenmesi anlamına gelecek, böylece Şîiler tarafından dinî-politik bir zafer ilan edilecektir.

Şîilerin mezkûr çabalarından biri de inanç sistemlerinin merkezinde bulunan ve beklenen mehdî olduğu addedilen on ikinci imam Muhammed b. Hasan'ın mütekaddim ve müteahhir birçok Sünnî alim tarafından onun doğduğu ve gaybete girdiğinin ikrar edildiği iddiasıdır. Tarihî kaynaklarda ve günümüze ulaşan haberlerde doğumu hakkında ciddi ihtilaflar bulunan on ikinci imamın varlığının kabulü iddiası, Şîiler tarafından Sünniler aleyhine Şîî inanç sisteminin doğruluğu minvalinde kullanılmaktadır. Ancak Şîiler tarafından ortaya konulan iddiaların delillendirme çerçevesinde etik-ahlakî kuralları ile çeliştiği görülmektedir.

Bilimsel bir çalışmada ve özellikle galebe-i zannın azami derecede olmasının beklendiği inanç sahasında başkalarının görüşlerini, yazılarını, teliflerini sahiplerine bilimsel kriterlere uygun biçimde nispet etmemek ve elde edilen verileri tahrif etmek akademik arenada ve etik çerçevesinde intihal ve çarpıtma addedilmektedir.

Mezkûr bilgiler ışığında bu çalışmada İmâmiyye Şîası müntesiplerince lanse edilen iddialar, akademik metodlar çerçevesinde incelenerek, etik dışı istidlaller saptanmaya, veriler tenkit ve tahlil edilerek objektif bir şekilde ortaya konmaya çalışılacaktır. İnanç sistemlerinin ortaya konmasında etiksel-ahlakî kriterlerin gözetilmesi gerektiğine ışık tutması ise çalışmanın önemini ortaya çıkaran özelliklerindendir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Etik, Şîa, Akide, Ehl-i Sünnet.

GAZZE SOYKIRIMINDA KÜRESEL ŞİRKETLERİN AHLÂKİLİĞİ PROBLEMİ

Dr. Öğr. Üyesi Yakup HAFIZOĞLU

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Niğde/ Türkiye
hafizoglu79@gmail.com

Selin ÇELİKAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Niğde/ Türkiye
selin-celikan@hotmail.com

Gazze, uzun yıllardır bölgede yaşanan çatışma ve işgalin merkezinde bulunan bir toprak parçası olarak dünya gündeminin odak noktalarından biridir. İsrail-Filistin çatışması, yıllar boyunca masum insanların acı çektiği bir gerçeklik haline geldi. Ancak, 7 Ekim 2023'ten beri Gazze'de yaşanan soykırım çıplak bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler'in raportörüne göre, Gazze'de yaşananlar açık bir şekilde soykırımı andıran bir tabloyu gözler önüne sermektedir. Masum sivillerin öldürülmesi, evlerin yakılıp yıkılması, temel insani ihtiyaçlara erişimin engellenmesi ve çocukların geleceğinin karartılması, bunlardan sadece birkaçıdır. Gazze'deki trajedide insanlık sadece siyasi ve askeri değil aynı zamanda derin bir ahlaki krizle de karşı karşıyadır. Bu krizde, yalnız devletlerin değil, küresel şirketlerin de önemli bir rolü ve sorumluluğu bulunmaktadır. Özellikle askeri endüstri, silah tedarikçileri ve altyapı şirketleri gibi sektörlerde faaliyet gösteren birçok uluslararası şirket, İsrail'e silah ve savunma sistemleri sağlayarak Gazze'deki katliama dolaylı destek sağlamaktadır. Bazı şirketlerin ise İsrail'in yerleşim politikalarını destekleyen veya işgal altındaki topraklarda faaliyet gösteren ticari ilişkileri bulunmaktadır. Bu tür faaliyetler, işgal altındaki bölgelerdeki insan hakları ihlallerini desteklemekte ve Gazze'deki insani krizin derinleşmesine katkıda bulunmaktadır. Gazze'deki insani krizin çözümü için sadece siyasi ve askeri önlemler yeterli değildir. Küresel şirketlerin ahlaki sorumluluğunu ve etik davranışlarını yeniden değerlendirmesi gerekmektedir. Bu makalenin amacı, Gazze'deki soykırımın ahlaki boyutunu ele almak ve küresel şirketlerin bu trajediye olan etkisini değerlendirmektir. Ayrıca, küresel şirketlerin bu krizdeki insani sorumluluklarını ve etik davranışlarını tartışmak ve olası çözüm yollarını incelemektir. Makalede, insan hakları raporlarından yararlanarak Gazze'deki soykırımın tarihi ve mevcut durumuyla ilgili bir literatür taraması yapılacaktır. Küresel şirketlerin Gazze'deki krize olan etkisini ve ahlaki sorumluluklarını değerlendirmek için örnek olayları ve verileri inceleyerek bir analiz

gerçekleştirilecektir. Bu analiz, küresel şirketlerin Gazze'deki insani krize olan katkılarını ve bu krize karşı alabilecekleri önlemleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Makalede kullanılacak kaynaklar, insan hakları örgütlerinin raporları, uluslararası kuruluşların açıklamaları, akademik kitaplar, makaleler ve güvenilir haber kaynakları olacaktır. Çalışmada Gazze'deki soykırımda, sadece devletlerin değil, aynı zamanda küresel şirketlerin de ahlaki bir sorgulamaya tabi tutulması gerektiği, insanlık onurunu ve insan haklarını korumak için, küresel şirketlerin ekonomik kazançlarını insan hakları ve insani değerlerin üzerinde tutmamaları gerektiği, insanlık dışı uygulamalara karşı durmaları ve insani çözümleri desteklemeleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Gazze, Soykırım, Küresel Şirketler, Sorumluluk.

EBÛ HAYYÂN ET-TEVHÎDÎ VE AHLAK EKSENLİ KELAM ELEŞTİRİSİ**Arş. Gör. Dr. Nisa GECEKUŞU DEMİRBAŞ**

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ/ Türkiye

ngecekusu@firat.edu.tr

Hicri dördüncü asır, İslam siyaset tarihi açısından karışık; İslam medeniyetinin gelişimine katkı bakımından ise zengin bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde ilim meclisleri ön plana çıkmış olup, bu meclislerde her ilim dalından âlimler bir araya getirilmiş ve yapılan ilmi tartışmalarla İslam medeniyetinin fikri seyrine olumlu katkılar sağlanmıştır. Şîi Büveyhîlerin Abbâsîler üzerinde etkili olduğu bu dönemde yaşayan Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 414/1023) de, yazmış olduğu eserlerde şahıslara ve fikirlere yönelik eleştirel yaklaşımlar sergileyerek İslam medeniyet ve alanyazın geleneğinde önemli ve farklı bir yer edinmiştir. Eserlerinde Kelam ilmine dair konulara azımsanamayacak kadar yer veren Ebû Hayyân, mütekellimleri birçok açıdan eleştirmekle birlikte ahlak konusuna da ayrı bir parantez açmıştır. O, Kelam ilmi ile meşgul olanları; hak ve batılı birbirine karıştıran, insanları şüpheye düşüren ve insanların ahlakını bozan kişiler olmakla itham etmektedir. Mütekellimlerin tartışmalarını dinle alakası olmayan, bilime ve kulluğa yakışmayan, saygısız üslupla ortaya konulan atışmalar olarak nitelendiren Tevhîdî, Kelam âlimlerinin insanların inanç ve ahlaklarını sağlamlaştırmak yerine aksine onları dinden uzaklaştırdıklarını ileri sürmektedir. Kelamcılarının kullandıkları “cedel” yöntemi sebebiyle, eserlerinde Kelam yerine zaman zaman “cedel” tabirini kullanan Tevhîdî, dini konularda cedel yapmanın şüpheye yol açtığını iddia ederek Allah’ın men etmesine rağmen mütekellimlerin cedel yoluyla birbirlerine karşı ahlaka uygun olmayan tavırlar sergilediklerini ifade etmektedir. Tevhîdî’nin Kelam eleştirisi sadece fikirlere yönelik olmayıp şahıslar özelinde de ağır suçlamalar barındırmaktadır. Tevhîdî’nin bu yaklaşım tarzı, çalışmamızda olaylara ve şahıslara nesnel yaklaşım sergilemeyi zorunlu kılmaktadır. Ebû Hayyân et-Tevhîdî’nin ahlak içerikli Kelam eleştirisini dönemin dini, içtimai ve siyasi şartlarını dikkate alarak ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılacaktır. Ayrıca bu çalışmada “tarama modeli” esas alınarak tarama modelleri içerisinde yer alan kaynak taraması yöntemi ile Tevhîdî’nin kendi eserleri, onunla ilgili bilgi içeren kaynaklar ve hakkında yapılmış çalışmalar taranacaktır. Kaynaklardan elde edilen bulgular değerlendirmeye tabi tutularak geçerlilik, tutarlılık ve önemi hususunda eleştiri süzgecinden geçirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Cedel, Ahlak, Eleştiri.

YÖNETİM KÜLTÜRÜ VE DEVLET AHLAKI BAĞLAMINDA SİYASETNÂMELER: KÂNÛNU'R-REŞÂD ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Bahir SELÇUK

Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Elazığ/Türkiye
bahirselcuk@firat.edu.tr

Yöneticilere ideal devlet yönetimi hakkında bilgi verme ve tavsiyelerde bulunma amacı güden siyasetnâmeler, muhtevaları itibariyle dinî, ahlakî, edebî, siyasî ve tarihî açıdan önem arz eden ahlakî metinlerdir. İslâm kültüründe bu türün esas ve temellerini Kuran-ı Kerîm'in emir ve yasakları ile Hz. Peygamber ve Dört Halife'nin söylem ve eylemleri oluşturmuş zamanla Yunan, Hint, İran ve Çin kültürlerine ait birtakım hususlar da eklenerek bu tür eserlere farklı boyutlar kazandırılmıştır. Âyet ve hadisler, vecizeler, hikmetli sözler; halife, sultan ve vezirlere ait söz, davranış ve uygulamaların zikredilerek tavsiyelerde bulunulduğu bu eserlerde kendisiyle ve toplumla barışık ahlak ve erdem sahibi ideal bir yönetici tipinin çizildiği görülür. Bu çerçevede “hak, hukuk, adalet, ehliyet, liyakat, tevazu, doğruluk; zulüm ve haksızlıktan kaçınma, gurur ve kibirden arınma” gibi temel ahlaki değerler doğrudan ya karşıt kavramlar üzerinden ele alınır.

Türk edebiyatında tercüme ile başlayan siyasetnâme geleneği daha sonra telif ve tercüme yoluyla son dönemlere kadar devam etmiştir. Bu gelenek çerçevesinde farklı zamanlarda Türkçeye çevrilen eserlerden biri de *Ahlâku's-saltana adlı* Farsça eserdir. Bu Türkçe çevirilerin en önemlisi 17. yy. şair/yazarı Nergisî'ye ait olan *Kânûnu'r-reşâd* adlı eserdir. Nergisî, eseri serbet çeviri tekniği ile birtakım eklemeler ve eksiltmelerle Türkçeye çevirmiş; bizzat gözlemlediği olaylara, Osmanlı tarihindeki çeşitli hadiselerle de yer vererek telif düzeyinde bir tercüme yapmış, yöneticilere doğru ve sağlam yolu gösteren bir eser olduğu gerekçesiyle de eserine “Kânûnu'r-Reşâd” adını vermiştir. Eserde bazen doğrudan bazen de temsiller yoluyla yöneticilerde bulunması gereken temel ahlaki unsurların altı çizilmiştir. *Kânûnu'r-reşâd* da “imar etme, itidal ve karar üzere bulunma, samimi kulluk, âlim, şeyh ve velilere hürmet etme ve onların duasını alma, iyilere sahip çıkma, halkın uyarılarını/şikayetlerini göz önünde bulundurma, reayanın hak ve hukukunu gözetme, liyakatı esas alma, korku-ümit dengesini gözetme, yardımcıları hususunda uyanık olma, işinin ehli kişileri yanında bulundurma, adil olma, devlet hazinesini ölçülü kullanma, iki âlemin hükümdarı olma gayesi taşıma, devraldığı güzel ve hayırlı işleri devam ettirme, gönül

alma/kazanma; mazlumların bedduasından sakınma, gurur ve kibirden uzak durma, zulümden kaçınma, cezalandırma hususunda acele etmeme, affedici olma, kötüler ve zararlı kişileri kendinden uzak tutma, savurgan olmama, halkın malına göz dikmeme” yönetim kültürü ve devlet ahlakı çerçevesinde dikkat çeken temel esaslardır.

Bu çalışmada “Kânûnu’r-Reşâd” çerçevesinde Osmanlı siyasetnâmelerinde işlenen yönetim kültürü ve devlet ahlakı ile ilgili temel unsurlar ve bunların ele alınış şekilleri; bu unsurların günümüz yönetim kültür ve ahlakı ile ilişkisi, siyâsetnâme türü eserlerin günümüz yöneticilerine kaynaklık etme durumu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyâsetnâme, yönetim, ahlak, Nergisî, Kânûnu’r-reşâd.

TEORİNİN PRATİĞE YANSIMASI: HZ. ÖMER DEVRİ SAVAŞ AHLAKI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAZDAL

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Rize/Türkiye

mehmet.kazdal@erdogan.edu.tr

İnsanlık tarihinin kaderini tayin eden durumlardan birisi de savaşlar olmuştur. Savaşların temel nedeni olarak insanoğlunun karakterindeki varoluş mücadelesi gösterilebilir. İnsan karakterindeki mücadele ruhuna ket vurulup kontrol altına alınmadığında istemese de sosyal yaşantısı içinde birtakım hasmâne tutumlara girdiği görülmüştür. Bu hasmâne tutumların neticesinde tarihi süreç içerisinde toplumsal çıkarlar ve kontrol edilemeyen hırslarla şekillenen savaş hukuku, doğal olarak meşru müdafaa olmaksızın yakıp yıkmak ve insanlık onuruna yakışmayan davranışlar olarak uygulanmıştır. Bunun mukabilinde Hz. Muhammed'in (a.s) tebliğcisi olduğu İslâm dini ise savaşa; yeryüzünde haksızlığın önlenmesi, Allah'ın dinine davetin önündeki engellerin kaldırılması ve meşru müdafaa gibi şartlar muvacehesinde onay vermiştir. Hz. Peygamber döneminde bazen bizzat kendisinin katıldığı bezen de bir sahabinin komuta ettiği irili ufaklı birçok savaş meydana gelmiştir. Bu savaşlar öncesinde Hz. Peygamber, ordusundaki askerlerini İslâm'ın genel savaş kuralları hakkında bilgilendirmiş ve bu kurallara uymaları konusunda özellikle uyarmıştır. Genel olarak emrettiği kurallar; şahsi çıkar, ırk asabiyeti, maddi menfaat ve öç alma gibi davranışlardan uzak kalınması, zorunlu olmadıkça düşmana ait hayvanlara, ağaçlara, ziraat alanlarına, sivil ve dini mekânlara zarar verilmemesi şeklindedir. Eğer asker içerisinde bu kuralları ihlal edenler oldu ise zararın tazmini konusunda gerekli hassasiyeti de Hz. Peygamber göstermiştir. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'ın vaz' ettiği bu kuralların nasıl uygulandığı önem arz etmektedir. Müslümanlar Hz. Peygamber sonrası dönemde fetih faaliyetleri maksadıyla Arap yarımadasının dışına çıkmış ve birçok bölgeyi kontrol altına almıştır. Özellikle Hz. Ömer dönemi savaş ahlakına dair mezkûr kurallara Müslümanların uyup uymadığına dair sağlamanın yapılabileceği birçok fetih faaliyetinin yürütüldüğü zaman dilimi olması açısından önemlidir. Zira bu dönemde İran, Şam, el-Cezire, Mısır gibi önemli bölgelerde eş zamanlı olarak fetih faaliyetleri yürütülmüştür. Yine bu dönemde Kudüs, halife Ömer'in orduları tarafından İslâm topraklarına dâhil edilmiştir. Bu fetihlerin farklı din ve ırklara karşı yapılmış olması da Müslümanların H. Ömer döneminde ötekine karşı yaklaşımlarını analiz etme imkânı tanımaktadır. Bütün cephelerde

savaşan orduların insan kaynağı dikkate alındığında sıfır hatasız oldukları iddia edilemese de insanlık tarihinin savaş ahlakı açısından en problemsiz dönemini teşkil ettiğini ifade etmek gerekir.

Bu tebliğde İslam Tarihinin önemli şahsiyetlerinden Hz. Ömer dönemindeki fetih faaliyetlerini İslam savaş hukukuna uygunluğu açısından incelenmeye çalışılacaktır. Tebliğimiz iki bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde genel itibariyle savaşın kavramsal boyutundan, cahiliye savaş hukukundan ve İslam'ın bu hukuka dair ortaya koyduğu dönüşümden bahsedilecektir. İkinci bölümde ise Hz. Ömer dönemi farklı cephelerde yapılan fetih faaliyetleri esnasında İslam ordularının takındığı tutuma değinilerek bu tutumun İslam savaş ahlakına uygunluğu temel tarih kaynakları ve modern dönem çalışmaları bağlamında tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hz. Peygamber, Hz. Ömer, Fetih Faaliyetleri, Savaş Ahlakı.

EMEVİLER DÖNEMİ SİYASİ MÜCADELELERDE ÇOCUK KAÇIRMA VE ÖLDÜRME OLAYLARININ AHLÂKÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZTÜRK

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

hozturk@firat.edu.tr

Hiz. Muhammed (sav) 610 yılında Mekke’de Risâlet ile görevlendirilmiş, ahsen-i takvîm üzere yaratılmış insanoğlunun gündelik hayatını düzenleyen ahlâkî ve gayri ahlâkî kanunları insanlara bildirmiştir. Kur’an ve Sünnet’te belirlenmeyen kurallar ise akl-ı selîme uygun olacak şekilde daha sonraki dönemlerde belirlenmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de Bakara 2/233, Nisa 4/9, 11, 12, 98, 127, 176, En’âm 6/137, 140, 151, İsrâ 17/31. ayetlerde anne ve babanın çocuklarına karşı sorumlulukları belirlenmiş, hem erkek, hem kız, hem de yetim çocukların mirastaki hukuki durumları hakkında bilgi verilmiş, hicret gibi güç ve zahmet gerektiren durumlarda çocuklar müstesna tutulmuş, çocukları öldürmek bilgisizlik ve câhilâne bir iş olarak nitelenmiş, fakirlik korkusuyla çocukların öldürülmesi haram kılınmıştır.

Peygamber Efendimiz, Müslümanları çocuklarına karşı sevgi ve şefkat ile davranmaya teşvik etmiş, “Merhamet etmeyene merhamet edilmez” buyurmuştur. Kendisi de torunlarını her fırsatta öpmüş ve sevmiştir. Hiz. Peygamber çocuklarına düşkün olan Müslüman hanımları da övmüştür. Resûlullah cinsiyet ayrımı yapmaksızın çocukların seviyesine inmiş onlar ile ilgilenmiş, selam vermiş ve şakalaşmıştır. Hiz. Peygamber pek çok hadisinde çocukların ebeveynler üzerindeki hakları, hayırlı bir evlat olarak yetiştirilmeleri, çocuklar arasında ayrımcılık ve adaletsizlik yapılmaması, güzel isimler konulması, kız çocuklarının hor görülmemesi gerektiğini belirterek, çocuk ve anneyi birbirinden ayırmanın kötü bir şey olduğunu ifade etmiştir.

İslam dini çocuklara önem vermektedir ancak İslam tarihinde bazı dönemlerde nâdir de olsa çocuklar, siyasi mücadelelerde kullanılmışlardır. Bu çalışmada Emeviler döneminde çocuk öldürme ve kaçırma olayları ele alınacak, ahlâkî açıdan değerlendirilecektir.

Hiz. Peygamber ve ordusu Mekke’nin fethinden sonra Hevâzin ve Sakif ittifakının üzerine yürümüştü. Hevâzinliler, Huneyn vadisinin kendilerince en uygun yerine yerleşmişler ve İslam ordusunu pusuya düşürmüşlerdi. Üzerlerine gelen ok yağmurundan dolayı dağılan Müslümanların düşmana karşı kızgınlığı artmıştı. Bozguna uğrayarak geri çekilen ordu Hiz. Peygamber ile Hiz. Abbas’ın (ö. 653)

gayretleri sayesinde toparlanmış ve karşı saldırıya geçmişti. Bu saldırı karşısında direnemeyen Hevâzinliler kadın ve çocuklarını geride bırakarak kaçmışlardı. Müslümanların bazıları düşmana karşı öfkelerinden dolayı kadın ve çocuklardan da öldürmüşlerdi. Bunu gören Hz. Peygamber son derece üzülmüş ve derhal kadın ve çocukların öldürülmelerini yasaklamıştır. Bu durum üzerine Üseyd b. Hudaýr (ö. 641) “Yâ Resûlallah! Onlar müşriklerin çocukları değil midir?” demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü “Sizlerin en hayırlısı da İslâm’ı kabul etmeden önce müşrik çocukları değil miydi? Her çocuk fitrat üzere doğar. Anne ve babası onu ya Hristiyanlaştırır, ya da Yahudileştirir” buyurmuştur. Hz. Peygamber’in belirlediği bu net duruşa rağmen Emeviler döneminde buluğa ermemiş çocukların öldürülmesi, Mervan b. Hakem’in (ö. 685) Mısır’ı ele geçirmesinde Abdullah b. Zübeyr’e (ö. 692) bağlı Mısır valisi Abdurrahman b. Utbe b. Cahdem’in çocuklarının kaçırılıp koz olarak kullanılması, Yezid b. Abdülmelik (ö. 724) zamanında isyan eden Yezid b. Muhalleb’in (ö. 720) esir çocuklarının öldürülmesi gibi pek çok olumsuz örnek mevcuttur.

Günümüzde de Filistin’de kadın ve çocuk demeden pek çok insan İsrail askerleri tarafından katledilmektedir. Hz. Peygamber’in anne babası hangi inançtan olursa olsun her çocuğun masum olduğunu ve kesinlikle savaşlarda öldürülmemesi gerektiğini belirtmesi insanlık tarihine örnek olması gereken güzel bir ahlaki erdemdir. Bu fiili işleyenler inancına, devletine, milletine bakılmaksızın kınanmalı ve lanetlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Emeviler, Savaş, Ahlak, Çocuk.

ÇAĞDAŞ BİYOETİK PROBLEMLERİNE DÜALİST BİR YAKLAŞIM: İBN SİNACI BİR ANALİZ

Dr. Ahmet ERKAN

A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara/Türkiye

erkan@ankara.edu.tr

Günümüz biyoetik problemlerinin en önemlileri embriyonun statüsü, kürtaj ve bitkisel hayattakinin statüsü gibi yaşamın başlangıcı ve bitişi ile ilgili meselelerde ortaya çıkmaktadır. Yaşamın başlangıcı ve bitişi, büyük oranda gözlemlerle belirlenebilen olgular olsa da kimi durumlarda gözlemlerle belirli bir yargıya varmak zor olabilmektedir. Bu durumlarda yaşamın başlangıcı ve bitişi sadece bilimin bir sorunu olmaktan çıkar felsefi ve etik tartışmaların da konusu haline gelir. Etik bize yaşam hakkının dokunulamaz olduğunu salık verse de yaşamın ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini söyleyemez. Bu konuda bilimsel kuramların yetersiz kalması halinde mesele zorunlu olarak felsefi bir problem haline gelir. Bilim insanlarının “Yaşam ne zaman başlar ve ne zaman biter?” şeklinde sorduğu soruyu felsefeciler, “Hangi koşullar altında bir kişiden söz edebiliriz?” şeklinde yeniden formüle ederler. “Kişi” sadece hukuki bir kavram değil aynı zamanda felsefi ve ahlaki bir kavramdır. Bu nedenle filozoflar kişi diye referansta bulunduğumuz şeyin tam olarak ne olduğuna dair farklı yanıtlar vermişlerdir. Bu konuda çağdaş zihin felsefecileri arasında materyalist kuramlar ağırlıklı olarak kabul görse de önemli sayıda Müslüman düşünür kişi kavramının doğru bir analizinin düalist bir çözümlemeyi gerektirdiğini öne sürmüştür. Tarihte iz bırakmış en önemli Müslüman filozoflardan biri olan İbn Sina nefsin (ruhun) mahiyeti ve bedenle ilişkisi hakkında dikkate değer felsefi bir kuram geliştirmiştir. Bu bildirinin amacı, İbn Sina’nın nefis ve beden kuramının, yaşamın başlangıcı ve bitişi çevreleyen biyoetik tartışmalara ne tür bir katkı sunabileceğini irdelemektir. Bildiride nitel araştırma ve felsefi analiz yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın kaynakları biyoetik problemlerin mahiyeti hakkında veriler sunan bilimsel, etik ve felsefi çalışmaların yanı sıra İbn Sina’nın temel eserleri olacaktır. Araştırmanın muhtemel sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz: Kişi kavramının doğru bir analizinde, materyalist bir bakış açısı yetersizdir. Kişilerin sadece bedenden ibaret olmadığı, daha ziyade gayr-ı maddi nefisleri özsel olarak içerdiği dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla yaşamın başlangıcı ve bitişi ile ilgili biyoetik problemlere daha geniş bir açıdan yaklaşılması gerekir. İnsan nefis ve bedenden oluşuyor ise yaşamın başlangıcı

ve bitişı ile ilgisi sorunlar tek başına bedenın işlevleri açısından çözümlenemez. Aksine bu sorunları nefsin varlığı gelişı ve bedenle ilişkisi bağlamında ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Biyoetik, Yaşamın başlangıcı ve bitişı, Kişı, Nefs, Beden, İbn Sina.

BANDURA’NIN AHLAKİ UZAKLAŞMA KURAMINA GÖRE TOPLUMSAL KÖTÜLÜKLERİN PSİKO-SOSYAL YAPISI: MADIMAK VE FİLİSTİN ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Burhan BAŞARSLAN

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Konya/Türkiye

burhan.basarslan@selcuk.edu.tr

Aynur Ülger BAŞARSLAN

Psikolog, Bağımsız Araştırmacı, İstanbul/Türkiye

aynurulgr@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-2485-0237

Kişilerin ait oldukları sosyal grup veya sahip oldukları ideolojiler sebebiyle herhangi bir zeminde öteki olarak konumlandırılması, bu konumlanış sonucunda da karşıt görüş taraftarları tarafından şiddete maruz kalmaları ahlaki süreçlerin yapısı açısından bir probleme işaret etmektedir. Problem özetle bireyin ahlaki değerlerine ve eylem motivasyonlarına dayanan davranışların bir toplum içerisindeki bireysel saklanması ile nasıl tersi sonuçlara kolayca yol açtığı sorusudur. Eyleme geçmiş bir toplum içerisindeki bireyin ahlaki değerlerinin bir tür motivasyon olarak etkisini kaybetmesi ve ahlaki düşünüş süreçlerinin birey ve kendi eylemleri söz konusu olduğunda işletilen süreçlerden nasıl farklılaştığı incelenmeye muhtaçtır. Öyle ki normal hayatlarında ahlaki değerlere bağlılık gösteren kişilerin bir topluluğun kalabalığı içinde nasıl farklı ve hatta kendi ahlaki bağlılıklarının zıddına davrandığı açıklanması gereken bir fenomendir. Ahlakın sosyal psikolojisi açısından ortaya çıkan bu sorun bir tür çatışma ortamına zemin hazırlamaktadır. Söz konusu çatışma iki sosyal grup arasında gerçekleşebileceği gibi bir sosyal grubun bir kişi üzerine uyguladığı bir şiddet olayı olarak da gerçekleşebilir. Albert Bandura’nın geliştirmiş olduğu ahlaki kopuş/uzaklaşma kuramı bu sorunu açıklamaya odaklanır. Bandura (1999) tarafından ahlaki uzaklaşma kavramı, kişilerin yapmış oldukları davranışın kötü bir şekilde sonuçlanacağını bilmelerine rağmen, o davranışı sürdürmeleri ve bu davranışı rasyonel bir zemine oturtma çabaları olarak tanımlanmıştır. Bu türden davranışlara pratik gerekçeler oluşturma süreci Bandura’ya göre birtakım bilişsel mekanizmalara dayanır. Bu bilişsel mekanizmalar sekiz alt başlık altında sınıflandırılmaktadır: Ahlaki meşrulaştırma (moral justification), olumlu etiketleme (euphemistic labeling), sonuçları göz ardı etme/çarpıtma (minimizing, ignoring or misconstruing the consequences), avantajlı karşılaştırma (advantageous comparison), sorumluluğun üstlenilmemesi (displacement of responsibility), sorumluluğun yayılması (diffusion of

responsibility), mağduru suçlama (blaming the victim) ve insandışılaştırma (dehumanisation). Bu alışmada Bandura'nın ahlaki uzaklaşma kuramı ele alınarak toplumsal kötölük olaylarını açıklanmadaki gücü ortaya konmaya çalışılacaktır. Son olarak Bandura'nın kuramında yer alan pratik gerekçeler oluşturma mekanizmalarının günümüzde yaşanan toplumsal kötölükleri açıklamadaki rolüne değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak Felsefesi, Ahlak Psikolojisi, Bandura, Ahlaki Uzaklaşma.

İSLÂM MEDENİYETİNİN DİNAMİK BİR UNSURU OLARAK AKIL: MÜTEKELLİMİN ÖRNEĞİ

Mehmet ULUCAN

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
ulucanmho@firat.edu.tr

Gülsema ARSLAN

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

Kısaca terbiye anlamına gelen edep ile yaratılış, tabiat, huy gibi anlamları karşılayan ahlâk, büyük ölçüde örtüşmektedir. Duygu, düşünce ve hayallerin yazılı ve sözlü olarak güzelce ifade edilmesi olan edebiyatın ahlâk ile sürekli bir ilişkisi bulunmaktadır. Müslüman olsun veya olmasın her toplumda tarih, kültür, inanç, ahlâk, gelenek ve göreneklerin edebiyat aracılığıyla çağlar ötesine ulaştırıldığı bilinmektedir. Bu yüzden edebiyat ve ahlâk her toplum ve her dönem için büyük önem arz eder.

Her dinin kendi kutsalları vardır. Bunlardan kitaplar büyük bir öneme sahiptir. İslam dini için başta Kur'ân ve hadisler, bu kutsalların başında yer alır. Kur'ân ve hadisler; birçok dinî, ahlâkî ve millî değeri içermesi ve bunları muhataplarına iletmesi bakımından önemli bir role sahiptir. Kutsal kitapları olmayan bazı toplumlarda da ahlâkî değerlere itina gösterildiği bilinmektedir. Başka bir ifade ile din ve ahlâk iç içe olmakla beraber tamamen birbirine bağlı değildir. Bu bahis ahlâk felsefesinin de önemli bir boyutunu teşkil etmektedir.

XIX. asırda; edebî eserlerin toplumun ahlâkî için faydalı mı yoksa zararlı mı olduğu, edebî eserlerde ahlâka riayetleki zorunluluk, ahlâkî edebiyatın özelliklerinin neler olduğu ve olması gerektiği gibi birçok konu, Türk edebiyatının ana problemlerinden olmuştur. Tanzimat dönemindeki pek çok sanatçı, yarar-zarar bağlamında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bu görüşler, bazı edebiyatçılara göre şöyle ifade edilmektedir: Eğer ahlâka mugayir yazılar, netice itibarıyla olumlu sonuçlar doğuruyorsa faydalıdır. Örneğin; herhangi bir edebî eserdeki ahlâkî olmayan yazılar, okuyucuya ders verme ve kötülükten alıkoyma mahiyeti taşıyorsa faydadan söz edilebilir. Bununla beraber bazı zıt görüşler de vardır. Bunlara göre her türlü edebî yazının toplumun ahlâkına daima olumlu katkılar sağlaması gerekmektedir. Önemli olan edebî ürünlerin tamamen ahlâkî değere sahip olmasıdır... Bu çalışmada, XIX. asırdaki bazı edebî metinler çerçevesinde ahlâk ve edebiyat ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kavramlar Edebiyat, Ahlak, Edebî metin, XIX. Asır.

AHLÂKÎ ÇÖKÜNTÜNÜN VESİKASI OLARAK KLASİK TÜRK ŞİİRİ

Doç. Dr. Murat VANLI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzincan/Türkiye
muradvanli@gmail.com

Genel gayesi sanat olan edebiyat, tarihin karanlıkta kalmış noktalarının aydınlatılmasında tek başına yeterli olamasa da ortaya koyduğu ürünleri ile tarihin kayıt dışı vesikaları olma özelliğine sahiptir.

Toplumun gündelik yaşantısı ve dini hayatı gibi hususiyetlerini terennüm etmiş olan Klasik Türk edebiyatı şairleri, ahlakî değerleri de şiirlerinde bahis mevzuu etmekten geri kalmamış; bu suretle edep, hayâ, iffet, tevâzu, vakar, adalet, ahde vefâ, merhamet, mürüvvet, kanaat gibi ahlâk-ı hamîdeye dair unsurları ve kibir, gurur, zulüm, şehvet, dünya sevgisi, makam mevki düşkünlüğü, rüşvet, kalp kırma, israf, haset, hırs, cimrilik, iftira, kin, küfür, nifak, şöret, nefret gibi ahlâk-ı zemîme mefhumlarını şiirlerini toplamış oldukları dîvânlarında sıkça işlemişlerdir. Bu şairler içinde yaşadıkları toplumun yozlaşmış değerlerini, aksayan yönlerini, buhranlarını ve ahlakî çöküntülerini şiirlerine konu edinmişlerdir.

Bu tebliğin amacı, kökleri Anadolu kapılarının Türklere açıldığı tarihlere kadar uzanan ve Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü zaman diliminde etkin olan Klasik Türk şiiri mümessillerinin ahlakî çöküntüye dair doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirmiş oldukları eksiklikleri, huzursuzlukları yahut temennileri göz önüne sermektir. Bu maksatla 14. asırdan 20. asra kadar Klasik Türk şiiri sahasında kalem oynatmış olan Yûnus Emre, Şeyhî, Nesîmî, Necâtî Bey, Ahmet Paşa, Fuzûlî, Hatâyî, Bâkî, Zâtî, Muhibbî, Nefî, Fehîm-i Kadîm, Nâilî, Nâbî, Nedîm, Şeyh Gâlip, Şeref Hanım, Leylâ Hanım, Enderunlu Vâsıf gibi kalburüstü şairler yanı sıra Ahmed-i Dâî, Yârî, Sıdkî Paşa, Antepli Aynî, Hecrî, Neyyir, Hüdâyî, Cinânî, Mezâkî, Neylî, Mehmet Rıfat, Süleymân Şâdî, Bursalı İffet gibi kısmen gölgede kalmış yaklaşık 50 şairin divanları tetkik ve tahlil edilecek, ilgili kavramlar fişlenip genel çerçeve tayin edilecektir.

Klasik Türk şiiri temsilcilerinin dîvânlarından hareketle geniş bir çerçevede yürütülecek olan bu çalışma ile günümüze pek çok faydalı eser ve kültürel değer miras bırakmış olan ecdâdımızın hata, kusur ve ihmallerinin de olabileceği ve günümüzde de devam etmekte olan kimi ahlâkî problemlerin sadece günümüzün meselesi olmayıp yüzyılların bakiyesi olarak yaşadığımız döneme intikali sonucuna varılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Yozlaşma, Klasik Türk Şiiri, Dîvân, Şair.

ÜSTÜN AHLAKIN HEDEFLERİNİ BELİRLEYEN KUR'AN VE GÜZEL AHLAKI TAMAMLAMAK İÇİN GÖNDERİLEN HZ. MUHAMMED (AS)

Dr. Öğr. Üyesi Sehal Deniz VARLIK

Mersin Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Mersin/Türkiye

sehaldeniz@mersin.edu.tr

Kur'an ve Sünnet insanı erdemliliğin üst düzeyine ulaşmaya çağırmaktadır. Üstelik bu çağrıyı, insan fıtratının zaaf ve eksikliklerini dikkate alarak yaparlar. Üst hedefi gösterir, ayak sürçmelerinin olabileceğini kabul eder, daha alt hedeflerinde varlığını öngörürler. Mesela Kur'an, kötülüğe iyilikle karşılık vermeyi erdemliliğin üstün hedefine koyar. Fakat bu hedefe ancak sabredenlerin, "erdemden" büyük pay sahibi olanların ve "temiz" akıl sahiplerinin ulaşabileceğini belirtir. Kötülüğü karşılıksız bırakmayacakların, kendilerine yapılan kötülüğün misliyle karşılık vermelerini ister. Aşırı gitmeyi ise yasaklar. İnsana, şeytandan bir düşünce kendisini dürterse Allah'a sığınmasını söyleyen ayetlerin öncesinde; kötülüğü iyilikle savmak, affetmek, cahillerden yüz çevirmek erdemlerinin talep edilmesi de dikkat çekicidir. Bu örnek Kur'an'ın "şeytan" sembolünü erdemın önündeki engel, insanın erdemden uzaklaştıracak her türlü düşünce, iç ses, propaganda vb. anlamlarda kullandığını gösterir. Benzer kullanım rivayetlerde de mevcuttur. Öyle ki bir seferinde Hz. Peygamber (as) gece vakti eşiyile yürürken bir kaç sahabe tarafından görülünce haklarında kötü zanda bulunabilecekleri endişesiyle onlara açıklama yapar. Onlar "Sübânallâh! Biz sizin hakkınızda nasıl kötü düşünebiliriz?" dediklerinde "Şeytan insanın damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır" cevabını vererek insanın zihninden ve kalbinden geçirdiği zanna dayalı kötü düşünceyi şeytanla bütünleştirir. Yine Kur'an ve Sünnet göre öfkeyi yutup insanları affetmek erdemliliğin üst hedefidir. Fakat öfkesine yenik düşüp hata işleyen kişiye de mümkünse yaptığı haksızlığı telafi etmesini ve tövbe edip iyilikler işleyerek hatasını silmeye çabalamasını öğütlerler .

Allah Resûlü'nün, üstün ahlakı hayata geçirme rehberi olduğu birçok örnekten anlaşılır. O, gönderiliş amacını güzel ahlakı tamamlamak ifadesiyle açıklamıştır. Bir elçi gurubu "şu günah mı, bu günah mı?" diye çok soru sorduğunda; dinde zorluğun kaldırıldığını ama kişi kardeşinin ırzına dokunacak bir iş "ahlaksızca bir davranış" yaparsa, asıl günahın bu olduğunu söylemiştir. Art arda üç kez dünyalık isteyen sahâbiye, her seferinde vermiş ama üçüncüden sonra dünya malını tamahkâr olmadan, gönülden vermeye hazır olarak almak gerektiğini; aç gözlülükle, hırsıla alınan malın hiçbir zaman yeterli gelmeyeceğini hatırlatmıştır. Ayrıca rivayetlerde "kişiy

günah/kötülük olarak yeter" denilen yanlışlar, erdemlilikle bağdaşmayan şu davranışlardır: Müslüman kardeşini küçük görmek, her duyduğunu söylemek, bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmek ve sahibi olduğu kölenin azığını kısmak. Çoğaltılabilecek örneklerde görüldüğü üzere Kur'an ve Sünnet, insanı ahlakın en yücesine yönlendirirken ona yaklaşım tarzı; fıtratına uygun, aşamalı, gerçekçi bir üsluptadır.

Anahtar Kelimeler: Kuran, Hadis, İnsan, Fıtrat, Erdem, Şeytan.

AHLÂKTA TAMAMLAYICI BİR UNSUR OLARAK HAT SANATI

Öğr. Gör. Dr. Fatih Sultan DEMİR

Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Trabzon /Türkiye

fatihstulandemir@trabzon.edu.tr

İslâm kültür ve medeniyetinde yazı, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulü ile birlikte inkişâf etmiş ve sanat olarak varlığını günümüze kadar sürdürebilmiştir. Sanat olarak yazının gayesi Kur'ân âyetlerini, onun yüceliğine yakışır en güzel şekilde yazmak ve nazarlara vermektir. Bu bağlamda Peygamberî öğütleri de konu alan hat sanatı numûleri, özellikle Osmanlı coğrafyasında nev'i şahsına münhasır örneklerle doludur. Sadece Kur'ân âyetlerinden veya Hadis-i Şeriflerden değil aynı zamanda kelâm-ı kibâr nev'inden ahlâk ilgili pek çok numune bulmak mümkündür. Bu örnekler arasında hukuk alanından ibâdete, iş ahlâkından iletişime toplumu ve bireyi ahlâki yönden olgunluğa erdirmek adına pek çok hat levhasının yazıldığı görülmektedir. Çalışmamızda birey ve toplumun ahlâkî yapısına olumlu katkılar sunan hat levhaları üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Hüsn-i hat levhalarının kullanım alanları ve kullanılan ibârelerin içerikleri ile birey ve toplumun ahlâkî davranışlar geliştirmesi üzerindeki katkısı ifade edilecektir. Bu bağlamda özellikle ahlâkî ilkeleri öğütleyen hat yazıları üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Bu ilkeleri ifade eden örnekler hem mîmârî eserlerimiz üzerindeki kitabelerden hem de yazılmış olan hüsn-i hat yazılarından seçilecektir.

Geçmişten bugüne “Din güzel ahlâktır” düsturu, Müslüman toplulukların ictimâî hayatının her alınana yön veren bir hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bu ilkenin nazarıdikkate alındığı dönemlerde toplumsal inkişâfın ne düzeylere ulaştığı, bu ilkedен uzaklaşıldıkça hangi seviyelere düşüldüğünü tarihî kayıtların şahitliği ile sabittir. Bu ahlâkî ilkeleri havî veciz ifâdelerin hüsn-i hat eserlerinde işlenmesi, sadırdan satırlara aktarılmış olması, hem bu ilkelerin devam ettirilmesi cihetiyle mühim hem de sürekli zihinlerde canlı tutulmasını sağlaması açısından kıymetli bir katkı sunmaktadır. Bu yönüyle sanat, ahlâkın tamamlayıcı bir unsuru ve ona katkı sunan mütemmimi olarak vazifesini icrâ etmiş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hüsn-i Hat, Ahlâk, Levha, Kitâbe.

EDEBİYATIN AHLAKI: MODERN TÜRK EDEBİYATINDA “İYİ/LİK VE KÖTÜ/LÜK”ÜN TEMSİLİ

Öğr. Gör. Dr. Gökşen YILDIRIM

: Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Elazığ/Türkiye
gyildirim@firat.edu.tr

Sözün incelikli rüyası olan edebiyat, bir milletin kendilik değerlerinin şekillendiği anlatılar bütünüdür. Edebiyat, bir temsildir ve bu temsil, konusunu yaşamdan alırken ahlak kavramı ile etkileşim hâlinindedir. Bu açıdan iyilik ve kötülüğün temsil değeri kazanması yalnızca edebiyat ile ilgili estetik bir mesele değil ahlaki kabullerle de ilgili (etik) bir mevzudur. Normu şekillendiren ahlaki anlayış, edebiyata yön verirken edebî bir üretim de ahlaki tutumları ve değer ölçülerini belirleyici nitelikler taşır. Etimolojik olarak “edeb” kökünden gelen edebiyatın işlevi fayda-zarar ekseninde geçmişten günümüze değin tartışılmalı bir konu olmuştur. Edebiyatın gayesinin kendisi olması gerektiği ile toplum yararını gözetmesi hususu, bu tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Ancak edebiyat ile ahlakın kesişiminde her iki kavramın da kendi paradigmalarını geliştirdiği ve kendi kavram sınırları içerisinde değerlendirilmeleri gerektiği unutulmamalıdır. Zira edebî bir ürünün ahlaka uygunluğu ile estetik değeri arasında her zaman için paralel bir ilişki bulunmayabilir.

Edebiyatın güzellikle, ahlakın da iyilikle özdeşleştirildiği anlayışta çirkinlik ve kötülük dışarıda bırakılırken bu kavramların mevcudiyetleri estetik açıdan sorun teşkil eder, çirkinlik ve kötülük kelimelerinin estetik kavramının sınırları içerisinde düşünülmesi bile bir tezat olarak algılanır. Klasik Türk edebiyatı, İslam estetiğine bağlı olarak güzeli ve güzelliği konu ederken “Mutlak Hakikat”i anlatma eğilimindedir, Lale Devri ile birlikte bu estetik anlayışta bazı değişimler yaşanmış ancak Türk edebiyatında bu konudaki esas kırılma -Aydınlanmacı düşüncenin etkisiyle- Tanzimat Devri’nde yaşanmıştır. Klasik edebiyatta ve halk edebiyatında kötülük temsil değeri yüksek estetik bir malzeme değilken Tanzimat edebiyatıyla birlikte İslam estetiğinden uzaklaşarak kötülük ve çirkinlik de konu edinilmiştir. Ancak bu değişime rağmen Türk edebiyatında kötülüğün kendi estetik değerini yaratması çok uzun zaman sonra gerçekleşecektir. Bu konuda üzerinde durulması gereken esas nokta, ahlakı oluşturan iyilik ve kötülüğün etkileşimine dayanan dinamiktir. Kötülüğün doğu olarak temsil edilmediği yerde iyiliğin de tam ve doğru bir şekilde temsil değeri kazanması mümkün gözükmemektedir. Biz de bu

Çalışmamızda edebiyat ile ahlak kavramını sorgulayarak Tanzimat’tan itibaren Türk edebiyatında iyilik ve kötölüğün temsil edilme biçimlerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, ahlak, temsil, kötölük edebiyatı, estetik değeri.

ALİ KEMAL’İN İLM-İ AHLAK ADLI ESERİNDE SAADET KAVRAMI**Dr. Öğr. Üyesi Haydar DÖLEK**

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ/ Türkiye

hdolek@firat.edu.tr

Sosyal bir varlık olan insanın toplum içinde mutlu, saadetli ve huzurlu bir şekilde yaşayabilmesine imkan sağlayan kurallar bütünü olarak tanımlanan ahlak, medeniyetlerin oluşmasında ve yok oluşlarında önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda ahlak; insanları hem dünyada, hem de ahirette mutluluğa ulaştıran ilim olarak da tanımlanmaktadır. Mutluluk anlamına gelen saadet kavramı da İslam ahlak düşüncesinde ahlakın nihai gayesi olarak kabul edilmiş ve ahlak eserlerinin en önemli meselelerinden biri olmuştur.

Bu eserlerden biri de “ahlak, insan yaşamı ve saadeti içindir” düşüncesinden hareket eden Ali Kemal’in İlm-i Ahlak’ıdır. Ali’in Kemal Halep’te Mekteb-i İdadi’de muallim olarak görev yaptığı sırada, Maarif Nezareti’nin, okullarda okutulacak ders kitaplarıyla ilgili olarak açmış olduğu yarışmaya katıldığı İlm-i Ahlak isimli eseri ahlak dersi alanında birincilik derecesine layık görülmüştür. Fakat kendisinin Halep’te sürgün olduğu anlaşılnca hem birincilik derecesi iptal edilmiş, hem de görevinden ihraç edilmiştir. Bizde İlm-i Ahlak isimli eserinden hareketle Ali Kemal’in saadet kavramını nasıl tanımladığı ve temellendirdiği, saadetin çeşitleri ve saadete ulaşabilmenin şartlarının neler olduğunu ele almaya çalışacağız. Ona göre saadetle zevk aynı şey değildir. Çünkü zevk, saadetin meydana gelme sebeplerinden olmakla birlikte saadet zevk demek değildir. Ona göre, sıhhat-i beden yani hayat vazifelerinin tamamı saadetin ilk şartı olmakla birlikte, işsizlikte saadetin düşmanıdır.

Anahtar Kelimeler: Ali Kemal, İlm-i Ahlak, Medeniyet, Ahlak, Saadet, mutluluk.

HACI MUHARREM HİLMÎ EFENDÎ'NİN DÎVÂN'INDA AHLÂK

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TAŞ

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

mustafa.tas@firat.edu.tr

Ahlâk bireyin toplum içerisindeki davranışlarını düzenleyen ilkelerin toplamıdır. Daha sonra bu davranış biçimi insanın kendisinde bir meleke haline gelir. Kur'an ve Sünnet, ahlâk üzerinde önemle durmuştur. Ahlâk, insan hayatının en temel problemlerinden biri olarak ifade edilmiştir.

Hacı Muharrem Hilmî Efendi, Elazığ'da yakın dönemde yetişmiş büyük bir âlim, kâmil bir mümin ve gerçek bir sâfidir. Tasavvufa, ferâize ve vaaza dair eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin bir kısmı kaybolmuş olup en önemlisi şiirlerini ihtiva eden Dîvân'ıdır. 10 Aralık 1964 (6 Şaban 1384) yılında vefat etmiştir.

Bu çalışmada Hacı Muharrem Hilmî Efendi'nin Dîvân'ındaki ahlâkî hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Âlimlerden bir kısmı duygu ve düşüncelerini şiir formatında yazıya dökmüşlerdir. Şiiri bir araç olarak kullanmışlardır. İlhamını Kur'an ve Sünnet'ten alarak eserlerini oluşturmuşlardır. İnsanların manevî sıkıntılarına çare aramış gönül erleri olarak toplumda önemli görevler üstlenmişlerdir. Hacı Muharrem Efendi'nin Dîvân'ında Allah ve Resûl sevgisi, alçak gönüllü olmak, ihlas, riyadan sakınmak ve kul hakkı gibi ahlâkî hususların şiir formatında dile getirilişi görülmektedir. Bu bağlamda Yunus Emre, Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Veli gibi Allah dostlarının çağları aşan mesajları gibi Hacı Muharrem Hilmî Efendi de şiirleriyle önemli hususlara eserinde yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, Ahlâk, Tasavvuf, Hacı Muharrem Hilmî Efendi, Dîvân.

ATASÖZLERİ VE DEYİMLERDE AHLAK VURGUSU

Dr. Şaban ŞAHİNBAY

MEB, Elazığ/Türkiye

sabansahinbay@hotmail.com

Atasözü ya da “Atalar sözü”, bir milletin bir konuyla ya da durumla ilgili binlerce yıllık birikimini, deneyimini birkaç kelimeyle ya da bir cümleyle ifade ettiği sözlerdir. Her iki kültürel varlığımız neredeyse hayatın tüm alanlarıyla ilgili bilgi, nasihat, uyarı, temenni niteliğinde ifadelerden oluşmaktadır.

Türkçenin sözlü edebiyat döneminden itibaren binlerce yıllık geçmişinde biriktirdiği çok zengin söz ve ifade hazinesi vardır. Bu zenginliklerden biri de atasözlerimiz ve deyimlerimizdir. Bu çalışmada atasözlerimiz ve deyimlerimizdeki ahlâkî değerlere yapılan vurgudan bahsedilecektir. Türk milletinin İslam dinini kabul etmesinin üzerinden bin yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Bu zaman aralığında dinî değerlerle kültürel değerler birbiriyle yoğrularak iç içe geçmiş, bütünleşmiştir. Bu bütünleşmenin tezahür ettiği alanlardan biri de atasözlerimiz ve deyimlerimizdir. Dilimizde İslam dininin iki temel kaynağı sayılan Kur'an-ı Kerim ve Allah Resulünün sözleri hadislerin meali niteliğinde atasözleri ve deyimler bulunmaktadır. En yaygın kullanılan atasözlerimizden biri olan “Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane.” atasözü adeta “Her nefis ölümü tadacaktır...” (21:35) ayetinin meali niteliğindedir.

Çalışmada Metin Yurtbaşı tarafından hazırlanmış bulunan “Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü ve Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü” eserleriyle Ömer Asım Aksoy’un hazırladığı Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan en kapsamlı eserlerden biri olan “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” adlı eseri, bunların yanı sıra Abdülbaki Gölpınarlı’nın “Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri” ve İskender Pala’nın “Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri” adlı eserleri de faydalanılan kaynaklardır.

Yukarıda sayılan kaynaklar taranarak konuya uygun örnekler tespit edildi. İçerisinde dinî ve ahlâkî içeriğe sahip atasözleri seçildi. Bu atasözlerinin ifade ettiği dinî ve ahlâkî mesajların yanında öğretici vasıflarının olması, bu mesajların toplumun ekseriyetini ilgilendirmesi göz önünde bulundurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam, atasözü, deyim, ahlak, doğruluk.

NEBEVİ SÜNNETE GÖRE SAVAŞTA UYULMASI GEREKEN TEMEL AHLAKİ İLKELER

Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şırnak/Türkiye
ozdemirahmet73@gmail.com

Kur'ân ve onun günlük yaşama aktarılmış en güzel modeli olan Hz. Peygamber'in sünneti, İslam'ın bilgi kaynaklarının başında gelmektedir. Kur'an, İslam dinine ait bir nevi anayasal ilkeleri ortaya koyarken Hz. Peygamber'in sünneti ise Kur'an'da ifade edilen inci mesabesindeki ilke ve prensiplerin, günlük hayatta nasıl uygulanacağını pratize edilmiş örneklerini bizlere göstermektedir. Allah'ın buyruğu ile Hz. Peygamber'in sünnet ve sireti, Müslümanlar için örnek alınabilecek en güzel model (üsve-i hasene) olarak gösterilmiştir. Hz. Peygamber'in sünnet ve hadislerinde sadece itikatla ilgili değil, aksine muamelat, ahlak, sosyal hayat, yönetim, savaş, barış, ekonomi, ticaret, giyim kuşam, adap vs. hatta bir Müslümanın günlük hayatındaki kişisel temizliğini ilgilendiren hususlarla ilgili prensipler dahi tespit edilmiştir.

Gerek tarih boyunca ve gerek özellikle şahit olduğumuz son asırda dünyanın farklı bölgelerinde trajik savaşlara sahne olmaktadır. Yaşanan savaşlarda güçlü olanlar, zayıf olanlara karşı hiçbir insani, dini ve ahlaki kural gözetmeden tüm güçlerini kullanmaktadır. Çocuk, kadın ve yaşlı gözetilmeden mazlum olan insanlar, hunharca katledilmekte ve hatta hiçbir dini değer gözetilmeden farklı dinlere mensup insanların mabetleri dahi yok edilmektedir. Halbuki Hz. Peygamber; Müslümanlara savaş esnasında düşmana karşı haddi aşmamayı, kadınlara, çocuklara, yaşlılara ve hatta hayvanlara, çevreye ve ağaçlara dahi zarar vermemeyi öğütlemiştir. Yine esirlere insani bir şekilde iyi muamele etmeyi ve mabetlerinde ibadet eden farklı dinlere mensup kişilere zarar vermemeyi tembihlemiştir. Zira Kur'an'da Hz. Muhammed'in tüm aleme rahmet olarak gönderildiği belirtilmiş ve bizzat kendisi de "Ben, ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" buyurarak asıl gönderiliş gayesini ifade etmiştir.

Bu çalışmada; Hz. Peygamber'in sünnet ve hadislerinden hareketle savaşlarda ne tür ahlaki ve insani ilkelere dikkat edilmesi gerektiği tespit edilecektir. Başta hadis ve sirt kaynakları taranarak Hz. Peygamber'in savaşlarda özellikle savaş ahlakıyla alakalı olarak Müslümanlara yaptığı tavsiyeler tespit edilecektir. Hz. Peygamber'in konuyla alakalı tavsiyelerin, günümüz medeni toplumlar için nedenli insani ve evrensel ilkeler olduğu tespit edilmiş olunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Ahlak, Savaş, Barış.

NEBEVÎ AHLAKIN İNSANLIĞA YANSITILMASI İLE İLGİLİ BİR HADİSİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şırnak /Türkiye

nurullahagitoglu@gmail.com

İlahi dinlerin ortak sayılabilecek amaçlarından önemli bir tanesi, mensuplarını ahlaklı bireyler olarak yetiştirmektir. Müslümanlar açısından bu konunun ayrı bir yeri vardır. Zira İslam'ın üç temel ayağından birinin ahlak olduğu bilinmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (sas) yakın çevresinden başlamak üzere insanlara dinin akaid ve amel kısımlarıyla ilgili bilgiler verirken ahlaka dair davranışları da bizzat yaşayarak gösterdiği bir gerçektir. Buna göre sünnetin de ana konularından birini teşkil eden güzel ahlak, Müslümanın sahip olması gereken edep, bu konudaki nebevi öğreti ve uygulamalar, temel hadis mecmualarında önemli oranda yer almaktadır. Bu tür hadislerden dikkat çeken bir rivayet şöyledir: “Nerede olursan ol, Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! Kötülüğün peşinden iyi bir şey yap ki onu yok etsin. İnsanlara da güzel ahlâka uygun biçimde davran!” Zamana ve şartlara bakmadan bulunulan her yerde sorumluluk bilinciyle hareket edilmesini emreden, iyilik yapılmasını ve sadece inananlara değil bütün insanlara güzel ahlakla davranılmasını tavsiye eden bu hadis dikkat çekmektedir. Buradaki prensiplere göre hareket eden müminlerin asr-ı saadetten bu yana insanlığa örnek olduğunu söyleyebiliriz. Ahlaki güzellikleri tamamlamak üzere gönderildiğini vurgulayan bir Peygamberi takip edenler olarak inananların dünyaya farkını gösterdiğini söylemek mümkündür.

Günümüz dünyasında değişik coğrafyalarda özellikle de Gazze’de Müslümanların uğradığı zulüm ve kıyımlar, bu zulmü gerçekleştirenlerin ahlaki değerlerden ne kadar uzak olduğunu göstermektedir. Dünyanın büyük oranda seyirci kaldığı ve hiçbir insani değer tanınmadığı bu tür bir savaşta bile Gazzeli Müslümanların insani ve İslami değerlerden ödün vermeden mücadele etmesi de nebevi ahlak çizgisine ne kadar riayet ettiklerini göstermektedir. Bu misal de Resulullah'ın ‘güzel ahlak projesi’nin hayata nasıl yansıtıldığını gösteren nadir örneklerdendir.

Bu çalışmada; yukarıda kaydedilen hadis rivayeti merkeze alınıp, şerh edebiyatı ve güncel yorumlardan da istifade edilerek, Müslüman ahlakı ve bu ahlakın dünyaya verdiği dersler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Ahlak, Sorumluluk Bilinci.

İSLAM MEDENİYETİ VE AHLAK

Prof. Dr. Veysel ÖZDEMİR

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/ Türkiye
vozdemir@firat.edu.tr

Esenlik ve barış anlamına gelen İslâm, insanlık tarihi boyunca Allah'ın gönderdiği dinlerin sonuncusu ve yeryüzüne hediyesidir. İslâm, bir yaşama biçimidir ve ahlak üzerinde yükselen temel dinamiklere sahiptir. Müslümanlar, kısa süre içerisinde yaşadıkları coğrafyalarda önemli siyasi otorite haline gelmiş, dinlerinin temel öğretilerinden yola çıkarak, diğer medeniyetlerin tecrübelerinden de istifade ederek yüksek bir medeniyet inşa etmişlerdir. Bu medeniyet; İslâm'ın temelini teşkil eden evrensel ahlaki ilkelerle yoğrulmuştur. Bu yüzdendir ki Müslümanlar, dünya üzerinde önemli siyasi aktörlerden biri iken yaşadıkları coğrafyalarda inşa ettikleri ahlaki değerlerle bezeli medeniyetleriyle yüzlerce yıl insanlığa barış, huzur ve sükûnet getirmişlerdir. Bu süreçte ilmi çalışmalar ile sanatsal ve mimari gelişmeler parlak meyveler vermiş, insanlığın yararına sunulmuştur. Etki alanları altındaki yerlerde zulme ve haksızlığa müsamaha gösterilmemiştir.

Ancak Müslümanlar, siyasi güçlerini yitirip, tarihin akışına yön verecek aktörlükleri sona erince, yerlerini alan diğer medeniyetler, bu coğrafyalara ne yazık ki, kan ve gözyaşından başka bir şey getirmemiştir. Bu medeniyetlerin temsilcileri olan devletler, ulusal çıkarları doğrultusunda güç ve zenginliklerini koruma amacıyla başka toplumların haklarını ihlal etmekten ve kaynaklarını sömürmekten kaçınmamışlardır. Son iki yüzyılda yaşanan dünya savaşları, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ve bir o kadarının da yerlerinden edilerek göçe zorlanması bunu kanıtlamaktadır. Bu çalışmada, bir ahlak medeniyeti olarak İslâm medeniyetinin temel ahlaki ilkeri ile yüzyıllarca çok geniş bir coğrafyada nasıl hâkim bir unsur olarak devamlılığını koruduğu vurgulanarak, ahlakın yeri ve önemi incelenecek ve diğer medeniyetlerle mukayesesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Medeniyet, Ahlak, Barış, Savaş.

HİCRÎ İLK ASIRLARDA AHLAKİ YAPININ HADİS LİTERATÜRÜNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Veli TATAR

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şırnak/Türkiye

velitatar13@gmail.com

İlk üç asırda temel hadis kaynakları telif edilmiş ve hadis literatürü bu dönemde zirveye ulaşmıştır. Kütüb-i Sitte gibi hadis ilminin en önde gelen eserleri bu dönemde telif edilmiştir. Modern dönemde olduğu gibi ilk asırlarda da hadis literatürünün ortaya çıkmasında dönemin siyasi, ilmi ve sosyo-kültürel yapısı etkili olmuştur. Hadis literatürüne etki eden önemli unsurlardan birisi de ahlaki yapı olmuştur. Nitekim her toplumun muhtelif siyasi, ilmi ve kültürel yapısı olduğu gibi birbirinden farklı ahlaki yapıları da olmuştur. Bilhassa İslam dünyasının geniş bölgelere yayılması, Müslümanları farklı dini inanış, kültür ve ahlaki yapılarla bir araya getirmiştir. Dolayısıyla İslam dini ile tanışan toplumların kendi ahlaki yapılarını İslami kurallarla bütünleştirmiş ve bunu telif ettikleri eserlere yansıtmışlardır.

Her insan gibi muhaddisler de hadis eserlerini telif ederken yaşamış oldukları coğrafyanın kültürel ve ahlaki yapısından etkilenmiş ve bunu eserine yansıtmışlardır. Bilhassa ilk üç asırda ahlaki yapı hadis literatürünün teşekkülünde rol oynamıştır. Bu yapının muhteva ve biçim olarak hadis eserlerine nasıl etki ettiğini tespit etmek, hadis literatürünün daha detaylı anlaşılmasını sağlamaktadır. Özellikle konulu hadis eserleri telif edilirken ahlak/edeb ile ilgili bölüm ve bab başlıkları oluşturulmuş, ilgili hadisler bu başlıklar altında rivayet edilmiştir. Bazı muhaddisler de sadece ahlaki konuları içeren müstakil eserler telif etmiştir. Buna Buhari'nin Edebü'l-Müfred eseri örnek verilebilir.

Bu çalışmada; hadis literatürü oluşturulurken dönemin ahlaki yapısının hadis eserlerine, bölüm ile bab başlıklarına ve hadisleri seçme kriterlerine nasıl etki ettiği üzerinde durulacaktır. Özellikle ilk üç asırda telif edilen Kütüb-i Sitte eserleri başta olmak üzere temel hadis kaynakları ile Ulûmu'l-Hadis eserleri referans alınarak araştırma yapılacaktır. Böylece hadis kaynaklarında ahlaki yapı ile ilgili hadisler taranırken eserlerin telif edildiği dönemin ahlaki yapısı ile ilgili bilgilere ulaşılmış olunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Ahlak, Literatür.

AHLAKI ZEDELEYEN BİR DAVRANIŞ OLARAK KİŞİNİN YÜZÜNE KARŞI ÖVÜLMESİ (HADİSLER ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME)

Arş. Gör. Dr. Cemal URAL

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

cural@firat.edu.tr

Ahlak, hem insanın yapması hem de sakınması gereken davranışları kapsayan genel bir kavramdır. İslam’da ahlak söz konusu edildiğinde bunun temel referans kaynakları doğal olarak Allah’ın kitabı ve O’nun rasulünün sünneti olmaktadır. Sünnetin bize intikalini sağlayan hadisler Rasulullah’ın ahlaki özelliklerini yansıtan birer ayna vazifesi görmüşlerdir. Hz. Peygamber, içinde yaşadığı toplumun ahlaki açıdan olgunlaşmasını sağlamak için pek çok tavsiyede bulunmuş bazen de onları yaptıkları davranışlardan sakındırmıştır. Onun sakındırdığı eylemlerden birisi de kişinin yüzüne karşı övülmesi ve övgüde aşırıya kaçılmasıdır.

Konuya giriş mahiyetinde “ahlak, huluk, edeb, âdâb” kelimelerinin anlamları ve bu sözcüklerin yerine kullanılan diğer kavramlar tanıtılacaktır. Konu temel hadis eserleri çerçevesinde ele alınacak ve ilgili rivâyetlerin nasıl anlaşıldığı ve anlaşılması gerektiği üzerinde durulacaktır. Hz. Peygamber’in emirleri ve yasaklamaları onun zamanında yaşayan kişilerin yanında kendisinden sonra gelecek olan tüm Müslümanlar için de önem arz eden konuların başında gelmektedir. Rasulullah’ın bu konudaki uyarılarına uyulduğu takdirde hem bireysel olarak hem de toplumsal ölçekte yaşanabilecek sorunlara çare bulunmuş olunacaktır.

Kişinin yüzüne karşı övülmesini yasaklayan rivâyetler ilk dönem hadis kitaplarından tespit edilecektir. İlgili hadislerin ilk muhtapları sahabîler başta olmak üzere tabiîn, tebe-i tâbiîn ve sonraki alimler tarafından nasıl anlaşıldığı irdelenecektir. Ardından bu rivâyetlerin günümüz insanına ve topluma hangi mesajları verdiği, bu iletilere uymanın getireceği faydalar üzerinde durulacaktır. Kişinin yüzüne karşı övülmesinin başta övülen şahısta nelere sebep olacağı ve onu ahlaki olarak nasıl etkileyeceğine temas edilecektir. Aynı zamanda öven kişi açısından da doğabilecek olumsuz davranışlar ve bunların nasıl düzeltileceği konu edinilecektir. Çalışma bazı öneri ve tavsiyelerle sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Övme, Övülme, Ahlak, Edeb.

HEYBELİ TİYATRO ÇİZGİ FİLMİNİN DİN VE DEĞER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Rahime ÇELİK

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

rkavak@firat.edu.tr

TRT Diyanet Çocuk, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu ve Diyanet İşleri Başkanlığı iş birliğiyle 11 Mayıs 2023 tarihinde kurulmuş çocuklara yönelik dini çizgi film yayını yapan kanaldır. Bu kanalda seyirciye sunulan çizgi filmlerden biri, Heybeli Tiyatro'dur. Heybeli Tiyatro; senaristliğini Emrah Aktürk ve yönetmenliğini Alper Kaya tarafından yapılan yaklaşık 13 dakika süren bir çizgi filmidir. Çizgi filmde ailesiyle birlikte İstanbul'daki şehir hayatından sıkılan Abidin Yılmaz, Ege'de bir köye yerleşir. Abidin Yılmaz ve ailesi, sahneye dönüşen kamyonetleriyle birlikte köyleri dolaşarak doğaçlama tiyatro oyunu oynarlar. Tiyatro yaparken öksüz ve yetim Garip karakterini de ekibe dâhil ederler. Ücretsiz bir şekilde tiyatro gösterilerini gerçekleştirirler. Bu çizgi filmde Yılmaz ailesinin doğaçlama oyunlarını sergileyerek din ve değer öğretimi yaptıkları sahneler yer almaktadır. Yılmaz ailesi, sahneye dönüşen kamyonetleriyle köy köy gezip farklı mekânlarda oynadıkları doğaçlama oyunlarla seyirciye farklı bakış açıları sunmaktadır. Bu çalışmada Heybeli Tiyatro çizgi filmi din ve değer eğitimi açısından incelenmesi hedeflenmektedir. Çalışma nitel desenle planlanıp yürütülecektir. Çalışmanın yöntemi, doküman analizidir. Doküman analizi, birincil araştırma verilerinin toplanması, gözden geçirilip sorgulanarak analiz edilmesine dayanmaktadır. Doküman analizinde yazılı kaynaklar dışında film, video ve fotoğraf gibi materyaller de analize tabi tutulmaktadır. Bu çalışmada Heybeli Tiyatro adlı çizgi filmin ilk 13 bölümü din ve değer eğitimi açısından analiz edilecektir. Yapılan analizin sonucunda elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulacaktır. İçerik analizinde yazılı, sözlü ve görsel materyallerin içerdiği mesajları objektif ve sistematik bir şekilde sınıflandırıp sayısal bir halle getirerek yorumlanmaktadır. Heybeli Tiyatro çizgi filminin analizinde açık kodlama yolu tercih edilecektir. Bu amaçla yalnızca sözel içerikler dikkate alınarak içerik analizi yapılacaktır. Çalışmada elde edilen veriler NVIVO programı ile analiz edilerek rapor haline getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Diyanet Çocuk TV, Çizgi Film, Heybeli Tiyatro, Değer Eğitimi.

YAPAY ZEKA SOHBET ROBOTU CHATGPT İLE AHLAK KONUSU ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: AHLAKIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Tuncay KARATEKE

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
tkarateke@firat.edu.tr

Arş. Gör. Ramazan ERTEN

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
rerten@firat.edu.tr

Küreselleşme ve beraberinde getirdiği teknolojik yenilikler birçok alanda büyük değişikliklere sebebiyet vermiştir. Bu alanlardan birisi de özellikle sanayi devrimi sonrası gelişen makineleşme ve insan öğrenmelerinin birleşmesidir. Bu birleşme doğrultusunda başta web.1.0 teknolojileri olmak üzere insan zekâsı ile makinelerin birleşme alanlarını görmek mümkün hale gelmiştir. Hızlı gelişim ve dönüşümler bu birleşmenin yapay zekâ denilen yeni bir alan olarak ortaya çıkarmasına sebep olmuştur. Yapay zekâ temelde makine ve insan beynini birleştirmeyi hedefleyen yeni bir alandır. Bu araştırmanın amacı OpenAI yapay zekâ şirketi tarafından insanlarla sohbet etmesi için geliştirilen bir chatbox olan ChatGPT'nin ahlak konusu ile ilgili söylemlerinin analiz edilmesidir. Bu kapsamda ChatGPT arayüzüne ahlak konusu ile ilgili; ahlak nedir, ahlaklı ve ahlaksız insanın özellikleri nelerdir, ahlaklı ve ahlaksız toplumun özellikleri nelerdir gibi çeşitli sorular sorulacak ve verilen cevaplar içerik analizi tekniği kullanılarak MAXQDA paket programı aracılığıyla analiz edilecektir. Araştırma kapsamında sorulacak sorular alanda uzman kişi görüşleri doğrultusunda hazırlanacak ve ChatGPT'ye sohbet esnasında sorulacaktır. Bu çalışmada ChatGBT'nin 4.0 versiyonu kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Ahlak Eğitimi, Yapay Zeka, ChatGPT, OpenAI.

MEMLÜKLER DÖNEMİNDE ŞAM'DAKİ İSLÂMÎ DİNÎ KURUMLAR**Dr. Mehmet Emin ESER**

MEB, Elazığ/Türkiye

mehmetemineser57@gmail.com

Memlûkler döneminde, Şam'daki İslâmî dinî kurumlar, eğitim öğretimin yanı sıra bölgenin dinî, kültürel ve entelektüel hayatında önemli merkezler olarak hizmet veriyordu. Şam, o dönemde İslâm dünyasının önde gelen merkezlerinden biri olarak kabul ediliyordu ve çeşitli İslâmî kurumlar burada gelişti. Camiler, medreseler, vakıflar, kütüphaneler ve diğer dinî yapılar, öğrencilere İslâmî eğitim vermekle beraber toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılamak ve İslâm kültürünü yaymak için hizmet veriyordu. Bu eğitim kurumlarının yöneticileri genellikle İslâm hukukçuları ve alimleriydi, bu da kurumların dinî otoriteye dayandığını gösteriyordu.

Şam'daki bu eğitim kurumlarının finansmanı, Vakıflar Kurumu tarafından sağlanıyordu. Vakıflar, gelirlerini bağışlar ve mülklerden elde ediyor ve bu gelirleri eğitim kurumlarının işleyişini sağlamak için kullanıyordu. Örneğin, İkbali Medresesi Vakfı, öğretmenlerin maaşlarını, öğrencilere yiyecek ve giyecek sağlamayı ve diğer ihtiyaçları karşılamayı amaçlıyordu.

Vakıfların sağladığı destek sadece maddî yardımlarla sınırlı değildi. Ayrıca, öğrencilere kalem, mürekkep, yazı tahtası gibi eğitim araçları ile öğrencilerin ilaç gibi diğer ihtiyaçları da karşılanıyordu. Bu destek, öğrencilerin eğitimlerini sürdürebilmeleri için kendilerine önemli bir katkı sağlıyordu. Ancak, vakıfların gelir kaynaklarında yaşanan kıtlık ve dış saldırılar gibi faktörler eğitim kurumlarının işleyişini olumsuz etkileyebiliyordu. Örneğin, Şam'daki el-Baraniyye Okulu gibi bazı eğitim kurumları, dönemsel zorluklarla karşılaşarak öğretmen ve öğrenci bulmada zorluklar yaşayabiliyordu.

Memlûkler döneminde Şam'daki eğitim kurumlarının kurulmasının altında yatan nedenler arasında, din ve ilme olan bağlılık, sultanların ilmî yayma isteği, toplumun liderlerini yetiştirmek ve haçlı saldırganlığına karşı koymak gibi etmenler bulunmaktaydı. Bu kurumlar aracılığıyla devletin işlerini üstlenecek yetenekli insanların yetiştirilmesi ve devletin amaçlarına ulaşmasına katkı sağlanması hedefleniyordu.

Sonuç olarak, Memlûkler döneminde Şam'daki İslâmî dinî kurumlar, İslâmî ilimlerin öğretildiği ve toplumun liderlerinin yetiştirildiği önemli merkezlerdi. Bu kurumlar, Şam'ın İslâm dünyasındaki önemini pekiştirerek toplumun dinî ve

entelektüel hayatına önemli katkılarda bulunmuş ve bölgenin İslâmî kimliğinin korunmasına ve güçlenmesine yardımcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Memlûkler, Şam, Eğitim, Vakıf.

KURAN-I KERİM'İN IŞIĞINDA YAPAY ZEKA: İNSAN ZEKASININ YARATILIŞINDAKİ İZLER

Doç.Dr. Muharrem Tuncay GENÇOĞLU

Fırat Üniversitesi Teknik Bilimler MYO Elazığ/Türkiye
mt.gencoglu@firat.edu.tr

Son yıllarda yapay zeka (YZ), teknolojik gelişmelerin ve bilimsel araştırmaların odak noktalarından biri haline gelmiştir. Yapay zeka, bilgisayar sistemlerine insan benzeri zekaya sahip olma yeteneği kazandırmayı hedefler. Ancak, bu teknolojik ilerlemelerin insanlığa getirdiği etik, felsefi ve dini sorular da önemli bir şekilde tartışılmaktadır. Yapay zeka etik kaygıları, otomatik karar verme sistemlerindeki önyargılar ve veri gizliliği gibi konuları içermektedir. Bu bağlamda, Kuran-ı Kerim gibi kutsal metinler, insan zekası ve Yaratıcı'nın yaratılışıyla ilgili derin düşünceler sunar. Bu çalışma, yapay zekanın insan zekasına olan etkisini ve Kuran'ın bu konudaki perspektifini incelemeyi amaçlamaktadır.

Yapay zeka ve insan zekası arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, geniş çapta araştırılan bir konudur. YZ, bilgi işleme, öğrenme, problem çözme gibi alanlarda insan zekasına benzeyen yetenekler sergiler. Ancak, insan zekasının duygusal, ahlaki ve yaratıcı boyutları gibi birçok yönü henüz tam olarak taklit edilememiştir. Kuran-ı Kerim'de insanın yaratılışı ve zekasının özgünlüğü vurgulanır.

YZ teknolojisinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan etik sorunlar, insanlık için önemli bir konu haline gelmiştir. Kuran-ı Kerim'in insanlığa sunduğu ahlaki ilkeler, bu etik sorunların çözümünde rehberlik edici bir rol oynayabilir.

YZ teknolojisinin geleceği, teknolojik ilerlemelerin etik ve ahlaki boyutlarına dair düşünceleri de beraberinde getirir. Yapay zeka teknolojisinin insan zekası üzerindeki etkilerini anlamak ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunmak için Kuran-ı Kerim'in öğretileri değerli bir kaynaktır. Yaratıcı'nın insanlığa verdiği sorumluluklar ve insan zekasının yaratılışı, yapay zeka teknolojisinin gelişimi ve etik kullanımı üzerine derinlemesine bir düşünce sunabilir. YZ teknolojisinin gelişimi, insanlık değerlerini ve ahlaki prensipleri yeniden değerlendirmemize neden olmaktadır. YZ'nın insani değerlerle uyumlu bir şekilde geliştirilmesi için Kuran'ın öğretilerinin nasıl kullanılabileceği incelenmelidir. İnsanın haysiyeti, adalet, merhamet gibi temel değerlerin yapay zeka teknolojisinin gelişiminde nasıl dikkate alınabileceği üzerine odaklanılmalıdır.

Sonuç olarak, YZ teknolojisinin geliştirilmesinde ve uygulanmasında Kuran'ın ahlaki ilkeleri ve insanlık için öngördüğü değerlerin dikkate alınması önemlidir. Bu bağlamda, gelecek araştırmalarda, Kuran'ın insanlık için sunduğu değerlerin ve sorumlulukların yapay zeka teknolojisinin gelişiminde nasıl kullanılabileceği üzerine daha derinlemesine bir analiz yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Kur'an-ı Kerim ve Yapay Zeka, Yapay Zeka ve Dini Perspektif.

KARL RAHNER'IN TEOLOJİK GÖRÜŞLERİ ÇERÇEVESİNDE HİRİSTİYAN AHLÂKININ YANSIMALARI

Dr. Melek ÇALIŞIR ÖZTÜRK

Milli Eğitim Bakanlığı, Elazığ/Türkiye
angelworks25@hotmail.com

Aşkın bir varlığa inanma ve bağlanma ihtiyacı her insanın özünde saklı bir potansiyel olarak bulunmaktadır. İnsanoğlu bir yönüyle yaratıcı bir güce bağlanma ve onunla iletişim halinde olma arzusu duyarken diğer taraftan pratik yaşam içerisinde bir sosyal alana ihtiyaç duyar. Bu sosyal alan içindeki bireylerin her birinin kendine ait bir özgürlük alanının olması, bu özgürlük alanını kontrol altında tutan bir toplumsal yapı sisteminin varlığını da beraberinde gerekli kılmaktadır. Hemen her toplumda sözlü ve yazılı kurallar şeklinde karşımıza çıkan bu kuralların temelini ahlak kuralları oluşturmakta ve bunlar inanç sistemleri tarafından da desteklenmektedir.

Hristiyanlık inancının diğer dinlere bakış açısında üç farklı yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. II. Vatikan Konsili'ne (1963-1965) kadar gelen süreçte genel olarak dışlayıcı bir yaklaşımın (exclusivism) hâkim olduğu Hristiyan dünyasında zikredilen konsilde alınan kararlar bağlamında yeni yaklaşımlar etkisini göstermeye başlamıştır. Bunlardan biri kapsayıcı (inclusivism), diğeri ise çoğulcu yaklaşım (pluralizm) dır. Bu tarihe kadar adı pek duyulmamış olan Karl Rahner (1904-1984), öne sürdüğü kapsayıcı yaklaşımın II. Vatikan Konsili'nde kabul edilmesiyle birlikte Hristiyan dünyasında öne çıkan bir isim olmaya doğru geçiş yaşamıştır. Hristiyanlık haricindeki tüm dini sistemlerin yanlış olduğunu iddia eden dışlayıcı yaklaşım ile dinler arasındaki farklılıkları dikkate almaksızın hepsini ayrı ayrı kurtuluş yolları şeklinde yorumlayan çoğulcu yaklaşıma kıyasla Rahner'ın savunduğu kapsayıcı yaklaşım daha makul bir bakış açısı şeklinde kendini göstermiştir.

Rahner'a göre, Tanrı lütfu gereği tüm insanların kurtulmasını ister ve bu bağlamda Hristiyanlık inancının tek kurtuluş yolu olduğunu iddia etmek bu amacın gerçekleşmesini güçleştirir. Rahner, eğer İsa çarmıhtaki ölümüyle tüm insanlığı günah kirinden kurtardıysa, Tanrı'nın adaleti gereği İsa'nın mesajıyla muhatap olmayanların da yine bu kurtarılmışlık dairesi içerisinde yer alması gerektiğini ifade eder. Hristiyanlık inancını benimseyerek İsa'nın kurtarıcılığından haberdar olanları aslî Hristiyan kavramıyla tanımlayan Rahner, onun kurtarıcılığından haberdar olmayan veya bu inancı kabul etmeyenleri ise anonim Hristiyanlar şeklinde tanımlamıştır. Rahner'ın anonim Hristiyan kavramını geliştirirken dayandığı odak nokta, bir

Hristiyan bakış açısıyla geliştirdiği, Hristiyanlık dışındaki inanç sistemlerine bağlı olan kimselerin, kendileri her ne kadar farkında olmasalar da İsa'nın tüm insanlığın günahattan kurtarıcısı olması kabulünden yola çıkarak kurtuluşa erebilecekleri yönündeki fikridir. Diğer dinlere ılımlı bir yaklaşım gibi görünen bu yaklaşımının temelinde yine Hristiyanlık inancının tek hakikat yolu olduğu kabulü yer almaktadır. Zira Rahner'a göre, nihai kurtuluş İsa'nın kurtarıcılığına bağlanmıştır. Rahner, geliştirdiği kapsayıcılık yaklaşımıyla, Hristiyanlığın diğer tüm inanç sistemlerini kapsayan üst çatı olması şartıyla diğer dini inançlar içerisinde de hakikat parçaları bulunabileceğini savunmuştur. Hatta diğer inanç sistemlerinin bireyi Hristiyanlık inancına ulaştıracak farklı yollar olabileceğini ifade etmiştir. Esasen Rahner'ın, küreselleşme sürecindeki günümüz dünyasının bir gerekliliği şeklinde yorumladığı bu ılımlı, kapsayıcı yaklaşımı, misyonerlik faaliyetlerinin gelişimine önemli bir ivme kazandırmıştır.

Rahner, bahsedilen bu teolojik görüşünü temellendirme noktasında İsa'nın tüm insanlığın kurtarıcısı olması fikrinin kabulünü esas alırken, bireylerin bu kurtuluş dairesine girişi için bireysel çaba noktasında ahlaki öğretilere bağlı bir yaşama sahip olmalarını temel şart olarak kabul etmiştir. Ona göre bireysel kurtuluş için esas olan, bireyin nihai hakikat olarak tanımlanan Tanrı ile ruhsal bir bağlantı içerisinde olması ve toplumsal hayat içindeki ahlaki kurallara uymasındır. Dolayısıyla Rahner'a göre, bu iki temel noktada buluşan insanlar, bireysel anlamda birbirlerine karşı daha anlayışlı bir bakış açısına sahip olabilecekleri gibi sosyal hayat bağlamında birbirlerine daha hoşgörüyle yaklaşacakları bir toplumsal yapı inşa edebileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Karl Rahner, Hristiyan, Ahlâk, Teoloji

YAPAY ZEKA VE İSLAM DÜNYASI: AHLAKİ SORUMLULUK VE TOPLUMSAL FAYDA

Bilal DÜZBAYIR

Din Sosyolojisi Doktora Öğrencisi, Adana/Türkiye

b.duzbayir@hotmail.com

İslam, sadece bir din değil, aynı zamanda kapsamlı bir yaşam biçimi, ahlak sistemi ve medeniyet tasavvurudur. Adalet, merhamet, dürüstlük, yardımseverlik ve affedicilik gibi evrensel erdemlere dayanan İslam ahlakı, adil ve merhametli bir toplum inşa etmenin temelini oluşturur. Genellikle İslam Dünyası dışında meydana gelen buluş ve icatların İslam’la buluşması bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Bu yeniliklerin İslam ahlakı açısından mahsurlu görünen taraflarının olduğu düşünülmüş, birçoğunda tepki oluşmuş ve yeniliğin İslam Dünyasına girişi gecikmiştir.

Sosyal değişime sebebiyet veren buluşlardan en yenisi Yapay Zeka (YZ)’dır. Son birkaç yıldır gündemimize hızla giren YZ, günümüz dünyasında giderek artan bir etkiye sahip ve hayatımızın birçok alanında köklü dönüşümler yaratmaktadır. Bu hızlı gelişme, YZ’nin etik boyutlarının da derinlemesine ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

YZ sistemlerinin geliştirilmesi, kullanımı ve etkileriyle ilgili birçok etik soru ortaya çıkmaktadır. Bu sorulardan bazıları şunlardır:

- YZ sistemlerinin geliştirilmesi, kullanımı ve etkileri konusunda kim sorumludur?
- YZ sistemleri tarafsız ve adil bir şekilde tasarlanıp uygulanabilir mi?
- YZ sistemlerinin işleyişi ve karar verme mekanizmaları şeffaf ve açıklanabilir midir?
- Kişisel verilerin toplanması, kullanımı ve saklanması konusunda YZ sistemleri etik ilkelerle uyumlu mu?

Otonom silahların insan müdahalesi olmadan hedefleri seçip yok etme potansiyeli, gerçek insanları taklit eden derin sahte içeriklerin yayılması ve sosyal medya platformlarında kullanılan algoritmaların bilgi filtreleme ve kullanıcı davranışlarını yönlendirme şekli gibi güncel konular YZ etiğinin önemini vurgulamaktadır.

Bu soruların bazılarını yanıtlamak için İslam ahlakının sunduğu çerçeve değerli bir kaynak olabilir. İslam ahlakı, insan onuruna saygı, adalet, şeffaflık ve sorumluluk gibi temel kavramlara vurgu yapmaktadır. Örneğin, İslam ahlakı insan onuruna saygı duymayı emreder. Bu, yapay zekanın insanları sömürmek veya ayrımcılığa uğratmak

için kullanılmaması gerektiği anlamına gelir. Ayrıca, İslam ahlakı adaleti savunur. Bu, yapay zekanın tarafsız ve adil bir şekilde geliştirilmesi ve kullanılması gerektiği anlamına gelir. Şeffaflık da İslam ahlakında önemli bir kavramdır. Bu, yapay zekanın nasıl çalıştığı ve nasıl kullanıldığı konusunda insanların bilgilendirilmesi gerektiği anlamına gelir. İslam ahlakı sorumluluğu vurgular. Bu, yapay zekanın geliştirilmesi ve kullanılmasından sorumlu olanların eylemlerinin sonuçlarından sorumlu tutulması gerektiği anlamına gelir.

YZ etiği, günümüzün en önemli ve karmaşık etik konularından biridir. Toplumsal sorumluluk bilinciyle, etik ilkeler ışığında ve akademik sorgulamalar yoluyla YZ'nin insanlığa fayda sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve kullanılması için daha kapsamlı çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Etik, Sorumluluk, Güvenlik, İslam Ahlakı

KÖTÜLÜK PROBLEMİ VE GAZZE

Doç. Dr. Mehmet ÖZTÜRK

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

Mehmet.ozturk@firat.edu.tr

Dünyada bu kadar kötülük oluyor Tanrı neden müdahale etmiyor. Etmiyorsa (haşa) olmadığından dolayı mı gibi bazı sorular zihinleri kurcalamaktadır. Öncelikle bilmeliyiz ki iyilik ve kötülük görecelidir. Kötülüğün ne olduğu kime göre kötü, kötü olan ne soruları farklılık arz eder. Allah kullarına zulmetmediğini belirtmiştir. Allah inananları da inanmayanları da musibetlerle imtihan eder. İmtihani sabırla karşılayanlara azim mükafat vereceği de yine bir va'di subhanidir. Müslümanın başına gelen musibetler bir diken batımı kadar hafif olsa dahi isyan etmediği, sabırla karşıladığı durumlarda onun günahlarına kefarettir. Mü'min nimet gördüğünde şükreder bela ile karşılaştığında sabreder her hâlükârda kazanımdadır. Allah'ın sevdiği kulları bile bu tür imtihanlardan nasibini alır hatta zalimlerin zulmüne maruz kalmalarına dahi Allah izin verebilir. Bu imtihanlar sırasında zalimlere mehil verilir ancak cezaları ihmal edilmez. Her şey Onun kontrolü altındadır. Yaptıkları yüzünden insanları hemen cezalandırsaydı yeryüzünde canlı bırakmazdı. O "Aziz" isminin yanında "Ğafur" ve "Hakim" isimlerini de beraberinde zikretmiştir. Kimsenin karşı koyamayacağı kuvvetiyle istediğini izzetiyle yapabilme kudretinde olan Allah; hikmetiyle, ğufranıyla davranıp fevri muamele yapmamaktadır. Bu meyanda Gazze'de meydana gelen yüzyılın soykırımı karşısında ilahi iradenin hemen müdahale etmeyişinin hikmet arayışları bildirimizin hipotezi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam kaynakları, Kötülük Problemi, Teodise, Şer Problemi, Gazze

TEBLİĞ VE DA'VET AÇISINDAN KUR'AN-I KERİMDE AHLAKİ ESASLAR

Arş. Gör. Dr. Mesut ŞEN

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

senmesut@live.com

Yüce Allah din olarak İslam'ı seçmiş ve Peygamberler vasıtasıyla dinini insanlara ulaştırmıştır. Peygamberlerin bu vazifesine tebliğ/davet denilmektedir. Bütün peygamberlerin en önemli vazifesinin tebliğ olduğu ifade edilebilir. İsra 17/15. âyette, bir peygamber göndermedikçe hiçbir kavme azap edilmeyeceği, Ahzâb 33/40. âyette ise Hz. Muhammed (sav)'in son peygamber olduğu vurgulanır. Yeni bir peygamberin gelmeyeceği âyetle sabit olduğuna göre Hz. Peygamber'den sonra tebliğ vazifesini kim yapacak ve hangi esaslara göre yapacaktır? Konuya dair Kur'an-ı Kerime bakıldığında Âli İmran 3/110. âyetiyle, ümmetin tamamına yani her bir mümine emri bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münker sorumluluğu dairesinde tebliğ vazifesi verilmiştir. Bununla beraber Âli İmran 3/104. âyetiyle, hayra çağırın (davet), iyiliği emreden, kötülüğü nehyeden, bu şekilde tebliğ vazifesini yapacak bir topluluğun bulunması gerektiği, Tevbe 9/122. âyetiyle de her millettten/ topluluktan bir grubun dini ilimlere yoğunlaşarak dinde derin bilgi sahibi olmaları ve toplumlarını aydınlatarak onları uyarmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu açıdan her bir müminin doğal olarak tebliğ vazifesi olmasının yanında ayrıca belirli bir topluluğun peygamberlerin varisleri olarak bu vazifeyi misyon edinmesi zaruridir. Peki, gerek bireysel gerekse toplumsal olarak tebliğ vazifesi hangi esaslara göre yapılacaktır? Bu vazifeyi üstlenen kişilerin sahip olması gereken ahlaki özellikler neler olmalıdır? Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında dinin sahibi olan Yüce Allah'ın, tebliği nasıl yapacağımıza dair birçok esası peygamberler örneğinde net bir şekilde bizlere sunduğu görülür. Bu konu kendi başımıza, kendi doğrularımızla hareket edemeyeceğimiz kadar hassastır. Zira Allah adına konuşabilmek, Allah'a davet edebilmek ancak onun gösterdiği ölçüler çerçevesinde olmalıdır. Günümüzde sosyal medyada bazı insanların/grupların farklı kıyafetler giyerek ellerine kılıçlar/silahlar alıp yüzlerini kapatarak, Lâ ilahe illallah afişleri ve nâralarıyla kendilerini cihatçılar olarak tanıttıkları görülebilmektedir. Aynı şekilde dini ilimler açısından temel ilmihal bilgilerine dahi vakıf olmayan ve kendi namazı sahih olacak kadar bile Kur'an okumayı bilmeyen insanların önce kendilerini yetiştirmek yerine tebliğ/davet vazifesi yaptıklarını söyledikleri görülmektedir. Bu durum Müslüman gençliğin ve İslam'ı

merak edip Müslüman olmayı düşünen insanların din algısı açısından küçümsenemeyecek bir problem oluşturabilmektedir. Öyleyse Kur'an'da tebliğin esaslarını tespit etmek, analiz etmek, peygamberlerin bu önemli görevi nasıl yaptıklarını âyetler çerçevesinde anlamak ve tebliğ vazifemizi yaparken ona göre şekil almak büyük önem arz etmektedir. Hz. Peygamberimiz tebliğ ve davetin nasıl başarıya ulaşabileceğine dair en güzel bir örnek olarak önümüzde durmaktadır. O'nun tebliğ vazifesi ilk gelen vahiydeki beş ayette "Oku!" emrinin iki defa tekrar edilmesi ve kalemle yazmaya vurgu yapılmasıyla başlamış, sonraki gelen âyetlerle de şekillenmiştir. Çok kısa sürede İslam'ın da onayladığı evrensel ahlak ilkelerinin hayata geçirilmesiyle çoğunluğu bedevi olan topluluklar medeni bir topluma dönüşmüş ve bütün milletleri bir şekilde etkileyen yüksek İslam medeniyeti ortaya çıkmıştır. Bu çalışmamızda Hz. Adem'den (as) Hz. Muhammed'e (sav) kadar tebliğ ve davette dikkat çeken hususlar Kur'an âyetleri çerçevesinde tespit edilmeye çalışılıp bireysel ve toplumsal açıdan uygulamaya dönüştürülebilecek ahlaki esaslar günümüz dünyasına arz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Tebliğ, Davet, Ahlak, Medeniyet

AHLAK EĞİTİMİNDE DİN EĞİTİMİNİN ROLÜ

Metin ERMİŞ

MEB, Van/Türkiye

Mermis49@gmail.com

Din ve ahlak genel olarak benzer konular üzerinde durmakta ve ideal insan yetiştirme amacını gütmektedirler. Ahlaki gelişim üzerinde en etkili kurum din'dir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı; din eğitimi ile ahlaki gelişim sürecinde dinin doğal dönüştürücü gücünden nasıl yararlanılabileceğinin ortaya konulmasıdır.

Dine inanan ve bağlanan kişi düşünce ve davranışlarında iman ve ahlakı bir bütün olarak yaşar. Dindarlık ve ahlak, hemen hemen tüm insan ilişkilerini şekillendiren iki önemli unsurdur. Dini inanç, ahlak için psikolojik bir faktör olup, hayatta iyilik yapmak için teşvik edici bir güçtür. İslam bilginleri de ahlakı İslam'ın bir parçası saymışlardır. Dinin bir ağaç, ahlakın da o ağacın meyvesi olduğunu söylemişlerdir. Din eğitiminin genel olarak eğitim müfredatlarının da amacı olan ahlaki eğitimi kolaylaştırıcı etkisini ortaya koyması bakımından bu çalışmanın önemli bir yol gösterici olması beklenmektedir.

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması yöntemi ile hazırlanmıştır.

Ahlaki değerlerin bireylere kazandırılmasında dini kabuller önemli rol oynamaktadır. Dinin, insanların tutum ve davranışları üzerinde her zaman yönlendirici bir etkisinin bulunduğu bir gerçektir. Din ve Ahlak eğitimi aslında ortak bir amaç hedeflemektedir. Dolayısıyla hedefledikleri amaç bakımından din ve ahlaki değerler birbirlerini tamamlayıcı bir durum arz ederler. Yeni yetişen nesle ahlakî alanda değerler kazandırmada din eğitiminin yapıcı katkılarından faydalanılmalıdır. Bu anlamda dinin büyük tecrübesi vardır, bu tecrübelerden yararlanılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Din, Ahlak, Din Eğitimi, Ahlak Eğitimi

KUR'AN'DA HÂBİL İLE KÂBİL KISSASINDAN ÇIKARILABİLECEK AHLAKİ İLKELER

Dr. Öğr. Üyesi Kerim YILMAZ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Niğde/Türkiye
yilmazkerim@ohu.edu.tr

Kur'an'da geçmiş dönemlere ait kıssaların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu kıssaların Hz. Peygamberi teselli etmek, Müslümanların geçmiş olaylardan ibret ve öğüt almaları ve onları eğitmek için zikredildiği ifade edilmektedir. Kur'an'da anlatılan kıssalardan biri de Hâbil ile Kâbil olayıdır. Kur'an'da Âdem'in iki oğlu diye bahsedilen olayda isim zikredilmese de kaynakların verdiği bilgilerden Hâbil ile Kâbil kıssası olduğu anlaşılmaktadır. Özet olarak kıssada Allah'a kurban sunan iki kardeşten birinin kurbanının kabul olmasından diğerinin ise kabul edilmediğinden ve kurbanı kabul edilmeyenin kurbanı kabul edileni öldürmesi etrafında gelişen olay örgüsünden bahsedilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Mâide suresi 27-31. ayetlerde bahsedilen Hâbil ile Kâbil kıssasından çıkarılabilecek ahlaki ilkeleri belirlemeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda Kitâb-ı Mukaddes, tefsirler ve hadisler yardımıyla Hâbil ve Kâbil kıssası genel hatlarıyla değerlendirilecek, klasik ve modern kaynaklar yardımıyla bu kıssadan çıkarılacak ahlaki ilkeler belirlenmeye çalışılacaktır. Hâbil ile Kâbil kıssası üzerine bazı çalışmalar olmakla birlikte bu kıssadan çıkarılabilecek ahlaki ilkeler üzerinde durulmamış olması bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Bu kıssada dini ve ahlaki olarak Kâbil kötü özelliklerin hâkim olduğu insanı, Hâbil ise iyi özelliklerin hâkim olduğu insanı temsil etmektedir. Olumsuz ahlaki özellikler olarak haksız yere birini öldürme başta olmak üzere öfke ve kinin, haset ve kıskançlığın, aşırı hırsın kötülüğünden bahsedildiği müşahade edilmektedir. Bunlara ek olarak yapılan kötü işin sonun pişmanlık olduğu sonucu da çıkarılabilir. Olumlu ahlaki özellikler olarak ise öfke kontrolüne, başta ibadetler olmak üzere yapılan her işte samimi olmanın gerekliliğine dikkat çekildiğini ifade etmek mümkündür. Ayrıca karga örneğinden yola çıkarak insanın cesedinin gömülmesinin ahlaki açıdan insanlık medeniyetinin ilk yapı taşlarını oluşturduğu söylenebilir. Yine bu olayın bahsedildiği ayetlerden hemen sonra "İşte bundan dolayı İsrâiloğulları'na şöyle yazmıştık: Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur." (Mâide 5/32) ayeti geçmektedir. Buna rağmen

günümüzde yaşadığımız olaylar insanlığın özellikle de Filistin’de masum canları haksız yere katleden Yahudilerin Tevrat’ta da bahsedilen bu kıssadan dini ve ahlaki açıdan ibret almadıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’an, Hâbil, Kâbil, Ahlaki İlke.

KUR’AN-I KERİM’DEN AHLAK DERSLERİ**Prof. Dr. Nurettin TURGAY**

Diyarbakır/Türkiye

nurettin.turgay@hotmail.com

İnsanları diğer varlıklar arasında üstün bir derecede yaratan Yüce Allah, onlara üstün bir ahlak vermiştir. Kelime olarak ahlak, manevi yönden güzel huylu olmak, hoş geçinmek, kötü ve zararlı şeylerden sakınmak ve benzeri anlamlar ifade etmektedir. Ona göre her insan, belli bir amaç için hür iradesi ile iyi davranışlarda bulunur. İslam dinin ana temeli Kur’an ve sünnete dayanmaktadır. Yüce Allah’ın Hz. Muhammed’e (sav.) “*Muhakkak ki sen, en yüce bir ahlak üzeresin*” (el-Kalem 68/4) diye hitap etmesi ve onun da “Kesinlikle ben, güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiş bulunuyorum” (İbn Hanbel II, 381) demiş olması, güzel ahlakın İslam dinindeki yerini ve önemini ifade etmektedir. Allah’ın rızasını her şeyin üstünde tutmayı emreden Kur’an ahlakında insan ayırımı yoktur. Çünkü Kur’an-ı Kerim’in ilkeleri evrenseldir. Bu ahlak her konuda iyiliği, özellikle siyasette dürüstlüğü emretmektedir. Bu ahlakın ilkelerine göre adalet, özellikle siyasette her şeyin başında gelmektedir. Adalet, insanlığın olmazsa olmazıdır. Kur’an ahlakında insanları hor görmek yoktur, her kişiye belli ölçülerde hürriyet tanınmaktadır. Birliğin, sadece Kur’an’ın önerdiği ahlakta olması gerekir. Bütün bu hususlar, Kur’an’ın güzel ahlaka ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Bu tebliğimizde, İsrâ suresinin 23-39’uncu ayetlerinde anlatılan ahlak kuralları üzerinde duracağız. Bu ayetlerde başta Allah’a ibadet, anne babaya ve diğer bazı insanlara iyilik yapma emredilmektedir. Ardından sosyal hayatta diğer çeşitli kurallara uygun hareket etme dile getirilmektedir. Bu kurallardan bazıları şunlardır: Hayatın her alanında israftan/gereksiz harcamalarda kaçınmak, muhtaç insanlara iyilik yapamazsak da onlara iyi söz söyleyerek onların gönlünü almak, geçim korkusuyla çocukları öldürmemek, çünkü herkesiz rızkını Allah vermektedir. Ayrıca sosyal hayatta korkunç zararlara sebep olan zinanın her çeşidinden sakınmak, Allah’ın kutsal kıldığı cana kıymamak, yetim malını koruyup onlar ergenlik yaşına varıncaya kadar muhafaza etmek. Bununla beraber muhataplarımıza verdiğimiz sözde durmak, ticarette/alış verişte ölçü ve tartıda uygun hareket edip hile yapmamak, bizi ilgilendirmeyen şeylerle uğraşmamak, yaşayışımızda kibir ve gururdan uzak durmak. Tebliğimizde bu maddelerin üzerinde duracağız. Bu sempozyumu tertip eden, maddi ve manevi katkılarda bulunan herkese teşekkür ediyorum.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Kur’an, sünnet, ahlak, iman.

AHLAKÎ ÇÖKÜNTÜ KARŞISINDA HZ. MUHAMMED

Dr. Şule SOYAL ŞENOL

DİB, Bartın/Türkiye

bisenol@hotmail.com

Bu çalışma, İslam dini içerisinde ahlakî değerlerin önemine odaklanarak hadislerdeki ahlakî vurguları incelemeyi amaçlamaktadır. İslam'ın üç temel ögesi iman, ibadet ve ahlaktır. Kur'an'ın ifadesiyle “kulluk etsinler diye” yaratılan insanların tek gayesi ibadet etmek değildir. İnsanın iman ile başlayan kulluk yolculuğu ibadet ve ahlak ile devam etmektedir.

İslam öncesi cahiliye dönemi, asabiyet anlayışı ile hareket edilen, gücün ve barbarlığın hüküm sürdüğü, adaletten yoksun, daima güçlünün haklı olduğu, ahlakî çöküntünün yaşadığı bir dönemdi. İşte böyle bir zamanda, uzun yıllar birlikte yaşadıkları, güvenilirlik, doğruluk ve dürüstlük gibi üstün ahlakî özelliklere sahip olan ve el-Emîn olarak bilinen bir kişi peygamber olarak seçildi. Hz. Muhammed, Risâlet'inin başından itibaren toplumu ahlakî çöküntüden kurtarmaya çalışmış ve insanları namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerden önce şirkten arınarak iman etmeye ve güzel ahlaklı olmaya davet etmiştir. O, güzel ahlakın günlük hayatın her alanında yaşaması gereken bir bütün olduğunu vurgulamıştır. Doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik, fedakârlık, affedici olmak gibi birçok erdemli davranışı teşvik etmiş, yalan söylemek, gıybet yapmak, haset etmek, cimrilik etmek, iftira atmak, kibirlenmek, zalimlerden yana olmak gibi sosyal yapıyı çöküntüye götüren unsurlardan men etmiştir. Hadisler, bu ahlakî değerleri anlamlandırmak ve günlük hayatta uygulamak için kılavuz niteliğindedir.

Bu çalışmada, Hz. Muhammed'in câhiliye döneminden başlayarak ahlakî çöküntüye karşı verdiği mücadele hadisler çerçevesinde örneklerle ele alınacaktır. Onun ahlak tanımı ve elde edilen değerleri koruma konusundaki tavsiyeleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Hukukî yaptırımı olmayan ahlakî değerleri öğretmek ve benimsetmek adına nasıl bir tavır takındığı, nasıl bir dil kullandığı ve öncelikle hangi konular üzerinde durduğu incelenecektir. Onun sahip olduğu ahlakî değerlerin ve verdiği mücadelenin günümüz insanına örnek olması hedeflenmiştir. Bu çalışma, hadislerdeki ahlaki vurguları sistematik bir şekilde analiz etmek için literatür taraması yöntemini kullanmaktadır. Temel hadis kitaplarındaki rivâyetler, anahtar kavramlar üzerinden incelenerek ve kategorize edilerek değerlendirilmiştir.

Ahlaki vurguların yer aldığı hadisler, toplumun sosyal ve ahlakî gelişimine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu hadisleri anlamak ve günlük hayatta uygulamak, ahlakî bir yaşam sürdürmek için önemli bir adımdır. İslam ahlakı, bireylerin karakterini geliştirmelerine, ahlakî değerleri sergilemelerine ve daha iyi ve adil bir toplum inşa etmelerine yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Muhammed, Ahlak, Ahlakî Çöküntü, Ahlakî İlkeler.

DÜNYAYI İNŞA/İHYA/İMAR/TECDİD GÖREVİMİZ

Muhammet Celal ARSLANOĞLU

Elazığ/Türkiye

mcelalarslanoglu@gmail.com

Mü'min, sorumluluğu gereği dünyevi ve uhrevi saadeti için salih ameller işlemekle mükelleftir. Mü'min teabbudi amellerle birlikte dünyanın inşası/ihyası/imarı/tecdidi gibi başka emirlerle de sorumludur. Mülkün mutasarrıfı Allah (cc.) yeryüzünü insana musahhar kılmıştır. Arzın imarını halife olarak atadığı insanoğlunun inisiyatifine vermiştir. Ancak, insan la-yüs'el değildir ki şehri keyfine göre kurabilsin. Ve yönetebilsin. İslam hayatın hemen her alanına ait naslar koymuştur.

İslam şehirleri, tarih boyunca fiziken refah içerisinde yaşanan mekânlar oldukları gibi; ahlaken de huzurla yaşanılabilir alanlar olmuştur. İslami ahlakın tecessüm ettiği bu şehirlerin fiziki ve ahlaki izdüşümünü Kur'an ve Sünnette görmek mümkündür. Yüzyıllardır dünyaya örnek olan teavün ve i'sar medeniyetinin ve içtimai huzurun kaynağı islam ahlakıdır.

Nebi, (sav.) Medine islam devletini inşa ederken; planlama dahilinde mescit, hastane, çarşı, kabristan, sokak ve meskenlerin yerlerini bizzat tespitle, bu alanları planlayarak, inşa-imar-ihya-tecdidiyle fiili sünnet olarak ümmetine örnek olmuştur. Sadece Medine Çarşısı, onlarca mümtaz hukuki/ahlaki ölçünün vaaz edildiği, uygulandığı sahadır. Kufe, Basra İslam şehirciliğinin gözde uygulamaları olarak Halife Ömer devrinde inşa edilmiştir.

Şehrin planlanmasında dikkat edilmesi gereken düsturlar Kur'an ve Sünnette sabit yüzlerce ayet, hadis ışığında İslam tarihinden örneklerle asrımızın bilgi birikim ve teknolojik imkanlarıyla harmanlanarak işlenecektir. Gaye, yüzyılımızda fitrattan gittikçe uzaklaşan çağımız şehirlerinin restorasyonu ile ihyasına, tecdidine, yeni İslam şehirlerinin kurulmasına öncülük edecek bir ufuk çizilebilir.

Bir şehrin kurulması tasarlanırken; şehrin yerinin tespitiyle genel planlamada; coğrafik, kadastral, topoğrafik, jeolojik jeofizik jeosismik, çevresel haritalarıyla planlamaların eksiksiz yapılması, deprem, heyelan, sel, tsunami, yangın, çığ gibi doğal afet durumları, yapı malzemeleri, afetlere karşı tedbirli, az nüfus yoğunluğu, bahçeli tek katlı sakin, inşa-imarın çevreyle ve günlük hayatla uyumlu olduğu, meydan, bulvar, cadde, sokak, çarşı, sanayi tenezzüh alanları gibi tek tek çalışılmalıdır.

Şehrin coğrafi konumuyla ülke ve uluslar arası kara-deniz-hava yolları baştan bütüncül tasarlanmalı; tarım, hayvancılık, madencilik, üretim iktisadi yapı, öteki şehir ülkelerle içtimai siyasi ilişkiler göz önünde tutularak planlanmalıdır. Şehirler birkaç yüz yıllık vizyoner bir bakışla, ilahi ölçülerle, inşa/imar/ihya/tecdid edilmelidir.

Şehirler, çevre tahrip edilmeden inşa edilmelidir. Sünnetullah, fitratullah ile çelişmemelidir. Multidisipliner yaklaşımla şehirciliği tek boyuta indirgeyen kısır bakış açısı karşısında bu alana yeni, fiziki/ahlaki/İslami bir vizyon teklif edilmiştir.

Kısaca; şehrin fikhı / ahlakı / anayasası / felsefesi yeniden yazılmalı. Tatbik edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Şehir planlaması, şehrin imarı, islam ahlakı.

PANCASİLA: BUDİZM'DE TEMEL AHLAK İLKELERİNİN EVRENSELLİĞİ

Prof. Dr. Hammet ARSLAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Muğla/Türkiye
hammetarslan@mu.edu.tr

MÖ altıncı asra tarihlenen Budizm, ahlaki ilkelere yaptığı vurguyla tanınan bir dindir. Budist kutsal metinlerinin orijinal dili Palicede *pancasila* “beş ahlaki ilke” anlamına gelir. Beş temel ilke, söz konusu dönemde Hindistan'ın dini ortamında oldukça yaygın bir anlayıştı. “Budizm'e inanan bütün herkesin uyması ve takip etmesi gereken temel etik kurallar” olarak tanımlanan beş ilke, Budizm'de hem din adamları sınıfı hem de onların dışındaki insanlar için en önemli ahlak sistemini oluşturur. Beş temel ilke, canlıları öldürmekten, çalmaktan, uygun olmayan cinsel ilişkiden, yalan söylemekten ve sarhoş olmaktan kaçınmayı ihtiva eder. Beş ilkenin temeli ve ilk olanı *ahimsa*, hiçbir canlıya fiili, sözel, hatta düşünsel olarak zarar vermemektir. İkinci ilke, hiçbir koşulda başkasına ait olan bir eşyayı almamayı önerir. Üçüncü ilke, hiçbir şekilde eşin veya hayat arkadaşının aldatılmaması anlamına gelir. Modern bilim adamları bu ilkeyi tanımlamak için “cinsel sorumluluk” ve “uzun süreli bir ilişki için birbirine söz verme” gibi ifadeler kullanmıştır. Dördüncü ilke, yalan söylemenin yanı sıra art niyetli, kaba, boş, imalı konuşmama ve dedikodu yapmamayı içerir. Beşinci ilke alkol, uyuşturucu veya diğer yollarla zehirlenmeyi yasaklar. Budist öğretisi dikkate alındığında, beş temel ilke bireyin aydınlanma yolunda ilerlemesi için zihinsel ve karakter olarak geliştirmesine katkı sağlamayı amaçlar. Budizm'in ilk dönemlerinde beş ilke, istenmeyen eğilimleri ortadan kaldırmak ve böylece aydınlanmaya ulaşılması sürecinde zihinsel, fiziksel ve spiritüel olarak arındırmak için bir kısıtlama veya frenleme etliği olarak kabul edilmiştir. Beş ilke, hem dindarların hem de manastır hayatını tercih eden keşişlerin uyması gereken kuralların genel olarak temelini oluşturur. Budist ahlakındaki temel rolleri itibarıyla, diğer dinlerdeki ahlaki emirlerle veya Konfüçyüsçülüğün ahlak kuralları ile karşılaştırılmışlardır. Bu bildirimizde, Budist ahlak ilkelerinin evrenselliğini ve çevrenin, tabiatın, denizlerin, hayvanların ve diğer canlıların korunması bağlamında etkilerini tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Budizm, Ahlak, Pancasila, Beş İlke, Evrensellik

AHLÂKÎ TAHRİBATIN BİREY VE TOPLUM İNANCI ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ: HZ. MÛSÂ KISSASI MERKEZLİ BİR OKUMA

Doç. Dr. Mehmet YAŞAR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çanakkale/Türkiye
Mehmetyasar1985@hotmail.com

İslam düşüncesinde ahlâk, dar bir çerçevede irdelenmeyecek derecede büyük bir öneme sahiptir. Kişinin Allah’a karşı yükümlülüklerinden, bireylerin kendi aralarındaki sorumluluklarına kadar birçok konuda belirgin bir etkisi mevcuttur. Hz. Peygamber’in “Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” sözü de bu gerçeğe işaret etmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), vahyin nüzûlüyle beraber üzerinde durduğu konuların başında ahlâkî öğretiler gelmektedir. Sağlam bir inancı tesis etme noktasında ahlâka sıklıkla temas etmiş, kimi zaman bu kavramın tesisinde doğrudan önderlik etmiştir. Bu yönüyle İslam’da ahlâk; imanla ve ibadetlerle beraber ele alınması gereken bir öneme sahiptir. Kur’an’da da ahlâkın bireyin ve toplumun inancı üzerinde etkisini ortaya koyan birçok âyet mevcuttur. Hz. Mûsâ kıssası buna örnek gösterilebilir. Hz. Mûsâ’nın kıssasına bakıldığında onun ahlâkî öğretileri önemsemeyen İsrailoğulları’yla çetin bir mücadeleli dikkat çekmektedir. İsrailoğulları’nın ahlâka dair birçok şeyi yok sayması, ifsat etmesi onların ve toplumun inancı üzerinde ciddi anlamda olumsuzluklara yol açmıştır. Onların ahlâkî ilkeleri ifsat etmesi, toplum huzuru üzerine zararlara yol açmakla kalmamış, Allah’a karşı kulluk vazifelerinde de derin tahribatlara sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Hz. Mûsâ, muhataplarının ahlâkî öğretileri ifsat edici tutumlarını açıkça eleştirmiş ve sağlam bir inancın gerekliliği noktasında olumsuz tavırlarını düzeltmelerini çeşitli şekillerde talep etmiş ve muhataplarıyla olan iletişimde sıklıkla ahlâkî öğretilere uymaya davet etmiştir. Ancak muhataplar buna gereken önemi vermediklerinden dolayı maddî-mânevî yıkımlara sebep olmuşlardır. Bu çalışma, sağlam bir inancın tesis edilmesinde ahlâkî öğretilere bağlılığın ne denli gerekli olduğunu Hz. Mûsâ peygamberin kıssası üzerinden ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada klasik ve modern tefsirler ışığında mukayeseli bir okumayla ilgili âyetler tahlil edilecek ve İslam düşüncesinin ahlâk kavramına yüklemiş olduğu geniş anlam, tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca İslam’ın sağlam bir inancın oluşmasında ahlâka ne denli değer atfettiği mezkûr kıssa ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ahlâk, Kur'an Kıssaları, Hz. Mûsâ, İnanç.

FAHREDDİN RÂZÎ DÜŞÜNCESİNDE AHLAK İLMİ

Dr. Öğr. Üyesi Sadi YILMAZ

Bingöl Üniveristesi, İslami İlimler Fakültesi, Bingöl/Türkiye
sadiyilmaz@bingol.edu.tr

Fahreddin Râzî başta kelâm, tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimler olmak üzere dil ilimlerinin yanı sıra tıp, matematik, astronomi, mantık ve felsefî disiplinler gibi çok farklı ilimlere ilişkin onlarca eser telif etmiştir. Râzî'nin hakkında düşüncelerini ortaya koyduğu ilimlerden birisi de ahlaktır. Ancak o, ahlak ilmini bütün yönleriyle ele alan müstakil bir eser telif etmemiştir. Nitekim Râzî'nin ahlak ilminin bazı meselelerine ilişkin görüşlerini kelam, tefsir ve felsefe alanında yazdığı *Mefâtihu'l-Gayb*, *'Acâ'ibü'l-Kur'ân*, *Esrârü't-tenzîl ve envârü't-te'vil*, *Metâlibu'l-âliye*, *el-Me'âlim*, *el-Mebâhisu'l-Meşrûkiyye*, *Aksâmu'l-lezzât*, *en-Nefs ve'r-rûh* ve *şerhu kuvâhumâ* eserlerinde ortaya koyduğu bilinmektedir.

Râzî'nin belirttiğimiz eserlerinin yanı sıra ilimler ansiklopedisi tarzında Farsça olarak kaleme aldığı *Câmi'u'l-'Ulûm* adlı eserinde 60 bab altında yer verdiği 60 ilimden birisi ahlak ilmidir. Râzî'nin ahlak ilmi konusundaki düşünceleri hakkında ülkemizde yapılan çalışmalarda onun bu eserinin pek de dikkate alınmadığını tespit ettik. Bu tespitimizden hareketle Râzî'nin *Câmi'u'l-'ulûm* eseri çerçevesinde ahlak ilmine ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlıyoruz. Râzî, *Câmi'u'l-'ulûm*'un ahlak ilmine ilişkin olan babında hulk, meleke, keyfiyetler, ahlak ilminin küllî amacı, insanî nefsin şehvet ve öfke gibi hayvanî yetilere hangi yöntem sayesinde hakim olabileceği; iyilik, fayda, kötülük ve zarar gibi insanın amaçları arasında asıl amacın hangisi olması gerektiği, insanî nefsin asıl amacının ne olduğu vb. ahlak ilminin temel kavram ve meseleleri hakkında görüşlerini ortaya koyar. Onun *Câmi'u'l-'ulûm* eserinde ahlak ilmine ilişkin ortaya koyduğu farklı bir yaklaşım ise şu sorular üzerinden düşüncelerini ortaya koymasıdır: İnsani nefis bedensel yetilere hakim olmayı nasıl gerçekleştirebilir? İfrat ve tefritin ortası olan ahlaki erdem düşüncesi bağlamında hikmette aşırılık hoş görülür mü? Ahlakı güzelleştirmek mutluluğa sebep midir? Çalışmamızda temel amacımız Râzî'nin *Câmi'u'l-'ulûm* adlı eserinde ahlak ilmi kapsamında ele aldığı kavramlara ve meselelerine ilişkin görüşlerini ayrıntılı bir şekilde tespit etmektir. Yöntem olarak Râzî'nin ilgili eserinde ahlak ilmine ilişkin metnini merkeze olmakla birlikte gerekli ölçüde düşünürün diğer eserlerinden de yararlanacağız. Onun ahlak ilmine ilişkin görüşlerini farklı eserlerinde nasıl ortaya koyduğunu bu yöntemle tespit

etmiş olacağız. Böylece Râzî'nin ahlak ilminin söz konusu meselelerine ilişkin görüşlerini daha geniş bir perspektiften ortaya koymamız mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fahreddin Râzî, *Câmi'ul-'ulûm*, Ahlak, Erdem.

HATİM İBADETİMİZ ÜZERİNE MÜLAHAZALAR

Prof. Dr. Tuğrul YÜRÜK

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Adana/Türkiye
tyuruk79@gmail.com

Türkiye’de örgün din eğitimi, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi; seçmeli Kur’an-ı Kerim, Temel Dini Bilgiler ve Hz. Muhammed’in Hayatı dersleri aracılığıyla; yaygın din eğitimi ise özellikle Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kurum ve kuruluşlarla birlikte çeşitli ortamlarda gerçekleştirilmektedir. Bildiride, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmasının getirdiği imkân ve sınırlılıkların tartışılması amaçlanmaktadır. Okullardaki din öğretiminin sağladığı fırsatlar tartışılırken aynı zamanda karşılaşılan zorluklara da odaklanılmaktadır. Yöntem olarak konuyla ilgili akademik çalışmalardan oluşan mevcut literatür taranarak içerik analizi yapılmıştır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini, gayrimüslim olan öğrencilerin dışında kalan tüm Türk vatandaşı olan öğrenciler ilkokul 4. sınıftan itibaren almak zorundadır. Bu da dersi alan neredeyse tüm öğrencilerin dini bilgi ve anlayış geliştirebilme ve dini kimliklerini güçlendirme imkanına sahip olması anlamına gelebilir. Diğer taraftan bu ders aracılığıyla öğrencilerin farklı dinler ve kültürlerle ilgili bilgiler edinmesi ve anlayış geliştirmelerinin hedeflenmesi, farklılıklarla bir arada yaşama becerilerine sahip olunmasına da olumlu etki edebilir. Ayrıca derste öğrencilerin ahlaki değerleri öğrenmeleri ve bu değerleri günlük yaşamlarında uygulamalarına olanak tanımalarının hedeflenmesi de önemli imkânlar arasında sayılabilir. Bu tür imkânların yanı sıra örgün din eğitiminin sınırlılıkları da mevcuttur. Öncelikle laik sistem içerisinde din öğretimi yapılan derslerin zorunlu olması, dini özgürlükler konusunda bazı eleştirileri beraberinde getirmektedir. Eğer öğretim programlarının hazırlanması ve uygulanması esnasında bu duruma dikkat edilmezse belirli bir din veya inanç sistemine odaklanarak farklılıkları dışlayıcı bir bakış açısı ortaya çıkabilir. Bu durum da öğretmen, öğrenci ve veliler arasında çatışmaların yaşanmasına sebep olabilir. Ayrıca öğretmenlerin kendi dini inançları ve önyargıları doğrultusunda hareket etmeleri, tarafsızlık ve objektiflik tartışmalarına da yol açabilir. Bu tür sorunlar, dini çeşitlilik ve öğrencilerin farklı inançlara saygı göstermelerini sağlama hedeflerine ulaşılması çabalarını olumsuz etkileyebilir.

Sonuç olarak, örgün öğrenme ortamlarındaki zorunlu din öğretimi aracılığıyla öğrenciler, din ve ahlak hakkında bilgi ve anlayışa sahip olmalarının yanında dini

kimliklerini de güçlendirebilir. Bununla birlikte din özgürlükleri açısından da bazı sınırlılıkların ortaya çıkma ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle din öğretimi sürecinde yaşanabilecek sınırlılıkların önlenmesi için planlama ve uygulama aşamalarında dikkatli olunması gereklidir. Din öğretimi programlarında dengeli ve kapsayıcı olma, farklı inançlara saygı, tarafsızlık ve objektiflik ilkelerine bağlı kalınması, öğrencilerin kendi din anlayışlarını oluşturmalarına, derinleştirmelerine ve dini değerleri yaşamlarında uygulamalarına yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Örgün din eğitimi, Okul, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi.

**GLOCK VE STARK'IN CONSEQUENCES (SONUÇLAR) DİNDARLIK
BOYUTU İLE İSLAM'IN İHSAN DERECEŚİ (AHLAK BOYUTU)
ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

Doç. Dr. Abdurrahman GÜNEŞ

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakóltesi, Elazığ/Türkiye
abdurrahmangunes@firat.edu.tr

Din tanımlamalarında olduğu gibi dindarlığın boyutları konusunda da bir ittifak söz konusu değildir. İlgili bilim adamları çok çeşitli dindarlık tiyolojileri geliştirmişlerdir. Glock ve Stark, ABD’de yaptıkları araştırmada dindarlığın boyutlarını inanç-belief, pratikler-practice, tecrübe-experience, bilgi-knowledge, sonuçlar/etkiler-consequences olmak üzere beş grupta ele almışlardır.

İslam bilginleri, din ve dindarlığı çok çeşitli türlerde ele alsalar da genelde iman, amel ve ahlak olmak üzere üçlü bir tasnifi benimsemişlerdir. Hadis literatürüne bakıldığında meşhur Cibril hadisinde de bireyin dindarlık anlayışının iman, İslam ve ihsan şeklinde derecelendirildiği görölmektedir. Her ne kadar dindarlığın boyutları çok çeşitlilik gösterse de esasında aşağı yukarı aynı muhtevanın kastedildiğini söylemek mümkündür. Glock ve Stark’ın yukarıda bahsi geçen dindarlık tiyolemelerinden consequences (sonuçlar/etkiler) denilen boyutu, ahlak ve ihsan derecesiyle yakın bir ilişki içerisindeydir. Consequences boyutu; inanç, pratik, tecrübe, bilgi gibi diğer basamakların sonucunda bireyde ortaya çıkan dinî bilinç ve onun davranışlara yansıma biçimini ifade etmektedir. Başka bir ifade ile sayılan bu dinsel basamakların, ritüellerin, ayin ve törenlerin bir yerde amacı, bireyin günlük yaşamının her safhasında olumlu tutum ve davranışlar sergilemesini sağlamaktır. Bu nedenledir ki İslam, bireyin en çok hareket, tutum ve davranışlarından oluşan ahlaki boyuta dikkat çekmiş ve onu öncelemiştir. Hz. Peygamber’in “Mü’minin iman bakımından en mükemmeli, ahlak bakımından en güzel olanıdır.” sözü ve Cibril hadisindeki ihsan düşüncesi göz önüne alındığında dinin ahlak boyutunun Müslümanların hayatında ne kadar önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Cibril hadisinde önce iman, sonra ibadetleri kapsamına alan İslam ve en son olarak da Allah’ı görüyormuşçasına ibadet etmeyi esas alan ihsan derecesidir. Şüphesiz burada ibadetten kastedilenin, sadece namaz, oruç, zekât, hac gibi farz olarak bilinen ibadetlerle sınırlı olduğu söylenemez. Kulluk anlamına gelen ibadet kavramı, hayatın akışı içerisinde her yerde ve her zaman Allah’ın rızasına uygun olarak yapılan bütün tutum ve davranışları kapsam alanı

içerisine almaktadır. Aslında dinlerin temel hedefi, inanç ve ibadet gibi düşünce ve ritüellerle iyi ve kâmil insan yetiştirmektir. Bu açıdan bakıldığında din, insan için bir amaç değil, insanı eğiterek her iki dünyada huzurlu ve mutlu olmasını hedefleyen bir vesile konumundadır.

Sonuç olarak Glock ve Stark'ın etki ve sonuç anlamında kullandığı consequences boyutu ile Cibril hadisinde geçen ihsan derecesi arasında içerik ve amaç bakımından birçok benzerlik ve yakınlığın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Glock, Stark, dindarlık boyutları, ahlak boyutu, İslam'da ihsan.

OKULDA AHLAK EĞİTİMİNİN İMKÂN VE SINIRLILIKLARI

Dr. Ahmet DÜZENLİ

MEB, Elazığ/Türkiye

ahmedduzenli@gmail.com

İlk ve ortaöğretim düzeyinde ahlak eğitimi, genç bireylerin karakter gelişimine katkıda bulunarak toplumsal değerlere duyarlı bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olur. Ancak bu eğitimin imkan ve sınırlılıkları dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Bu çalışmada okullarda ahlak eğitiminin imkân ve sınırlılıkları üzerinde durularak alan çalışmalarına katkı sunulmak amaçlanmaktadır. Eğitim ortamı, ahlaki değerlerin aktarımında kritik bir rol oynar. Okullar, öğrencilere sadece akademik bilgi sağlamakla kalmaz, aynı zamanda etik ve ahlaki değerlere de vurgu yaparlar. Öğretmenlerin bu süreçte; öğrencilere model olma ve rehberlik etme yoluyla ahlaki davranışların öğrenilmesine katkıda bulunma gibi önemli görevleri vardır. Ayrıca, müfredat ve ders içerikleri, ahlaki değerlerin sistematik olarak aktarılmasında kilit bir rol oynar. Ancak, ahlak eğitiminin sınırlılıkları da vardır. Toplumsal ve kültürel faktörler, eğitim sisteminin ve okulun ahlaki değerleri aktarma kabiliyetini etkiler. Zaman ve kaynak sınırlılıkları da önemlidir; okulların akademik gereksinimleriyle ahlaki eğitim ihtiyaçları arasında denge kurmak zor olabilir. Öğrencilerin yaş, gelişim düzeyi ve öğrenme stilleri gibi özellikleri, ahlak eğitiminde dikkate alınması gereken faktörlerdir. Ayrıca, değerlerin öznel niteliği ve farklı kültürel veya dini perspektiflerden kaynaklanan çatışma alanları da önemlidir. Bununla birlikte, değer öğretimi bağlamında belirli değerlerin vurgulanması, ahlak eğitimi güçlendirebilir. Sonuç olarak, ilk ve ortaöğretimde ahlak eğitimi, genç bireylerin karakter gelişimine katkıda bulunarak topluma katkı sağlar. Öğrencilerin ahlaki değerleri içselleştirmelerini desteklemek için, dengeli ve kapsamlı bir yaklaşım benimsenmelidir. Değer öğretimi bağlamında belirli değerlerin vurgulanması, ahlak eğitiminin etkinliğini artırabilir ve öğrencilerin ahlaki bir yaşam tarzı benimsemelerine yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Eğitim, Değer, Okul.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN AHLAK OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Hümeyra TARHAN

MEB, Elazığ/Türkiye

humeyratarhan@gmail.com

Osman YILMAZ

DİB, Ardahan/Türkiye

osmanyilmz0657@gmail.com

Teknoloji dünyasında yaşanan hızlı değişim, toplumun ihtiyaçlarının da değişmesini ve çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir. 21. Yüzyılda gelişen ve değişen teknoloji eğitim dünyasında da okuryazarlık kavramının içerik olarak değişimini, okuryazarlık yeterliliklerinin çeşitlenmesini sağlamıştır. Bu değişiklikler perspektifinde okuryazarlık sadece okuma ve yazmayı bilmek değil, bilgi sahibi olunmak istenen alan ile ilgili derinlemesine ve ayrıntılı bir araştırma yapmayı gerekli kılmıştır. Günümüz okuryazarlık anlayışı geleneksel anlamda sadece yazılı metni okumak ve kâğıda geçirmekten oldukça farklıdır. Modern anlamda okuryazarlık bir metnin her aşamasında aktif olmayı, eleştirel bakış açısıyla değerlendirmeyi ve yaşam boyu değişime ayak uydurmayı, güncellenmeyi gerekli kılmaktadır. Alanyazın incelendiğinde günümüzde geleneksel okuryazarlık anlayışının ötesine geçilerek, bilgi okuryazarlığı, görsel okuryazarlık, medya okuryazarlığı, ekonomi okuryazarlığı, din okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı ve ahlak okuryazarlığı gibi yeni uzmanlık alanlarını kapsayan çeşitli okuryazarlık türleri ortaya çıkmıştır.

Son yüzyılda yaşanan gelişmeler eğitim sisteminde de bireylere kazandırması gereken yeni temel beceri alanlarını ortaya çıkarmıştır. Bu temel beceri alanlarından biri de ahlak okuryazarlığıdır. Ahlak okuryazarlığı, ahlaki bilginin varlığı ile ilgili bir okuryazarlık türüdür. Ahlak okuryazarlığı, bireylerin ahlaki değerler üzerinde derinlemesine düşünmesini, seçeneklerin muhtemel sonuçlarını ve bu sonuçların etkileriyle birlikte kendi ahlaki değerlerine uyumlu olma konusunda mantıklı kararlar vermesini ve bireyin aldığı kararların sorumluluğunu üstlenmesini kapsar. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın problemi; “Ortaöğretim 10. sınıf öğrencilerinin ahlak okuryazarlık düzeyleri nasıl değişmektedir?” olarak tanımlanmıştır. Ortaöğretim 10. Sınıf öğrencilerinin ahlak okuryazarlık düzeylerini ve bazı değişkenlerin bu düzeye etkisini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseni kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemi, 2023- 2024 eğitim öğretim yılının bahar

döneminde Elâzığ il merkezinde bulunan 3 farklı ortaöğretim kurumlarında 10. Sınıf kademesinde öğrenim gören ve rastgele olarak seçilen öğrencilerden oluşmuştur. Araştırmanın bulguları incelendiğinde çalışmanın alt boyutlarından ahlaki kararlılık düzeylerinde cinsiyet ve okul türünde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin ahlak okuryazarlık düzeyleri kız öğrencilerden daha iyi düzeyde olduğu bulunmuştur. Okul türleri ile ahlak okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde de yürütülen tek yönlü Anova sonucunda İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Ahlaki Kararlılık alt boyutunda Anadolu Lisesi öğrencileri arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunmuştur. Diğer alt boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Elde edilen sonuçlar itibariyle çalışmamızın, eğitim müfredatı ve politikalarının geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Ahlak, Ahlak Okuryazarlığı.

MODERN HAYATTA AHLÂKİ YENİDEN KAZANMAK**Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN**

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/ Türkiye

sozarslan1@firat.edu.tr

Her türlü iletişim ve haberleşmenin hatta alış verişin ışık hızını geçtiği internet ağlarıyla yapıldığı, dijitalleşmenin yaygınlaştığı, insanların yüz yüze değil, sosyal medya ortamlarında görüşüp iletişim kurduğu, haz ve hızın kutsandığı, tabiattaki havanın ve suyun kimyasal artıklarla kirletildiği, toprağın ve besin maddelerinin tohumuyla oynanıp genetiğinin değiştirildiği, insanın yaratılıştan getirdiği biyolojik erkek ve kadın cinsiyetinin küçümsenip güya bireysel özgürlük adına değiştirilmeye yeltenildiği, insanların ihtiyaçlarının karşılanması için var edilen ve üretilen mal ve servetin insanlar arasında eşit ve adil bir şekilde döndürülmeyip küresel kapitalist tekellerde bulundurulduğu, insanın insanın dostu değil, insanın insanın kurdu olarak görüldüğü ve dünyada yaşayan insanların bir kısmının küresel sömürü ve talan sebebiyle açlık ve susuzluktan öldüğü, bir kısmının yeterli derecede beslenemeyip ölümcül hastalıklara maruz bırakıldığı, bazı insanların acı ve gözyaşları üzerine bölge ve dünya egemenliklerinin kurulmaya çalışıldığı; kan, acı, şiddet ve savaşın rutinleşip sıradanlaştığı, insanın doğal yaşam alanı olan doğanın/tabiatın nükleer atıklarla tahrip edildiği, insanlar ve devletlerarası ilişkilerin hak ve hukuk yerine çıkar ve fayda üzerine kurulduğu; akıl, reel gerçeklik ve vahyi temellerden uzak yarı-sapkın dini emeller için insanların yerlerinden ve yurtlarından sürülüp vahşice katliamlara maruz bırakıldığı, kısacası insanlığın katledildiği adına post- modern çağ dedikleri bir zaman diliminde hayata tutunmaya çalışıyoruz. Küçük bir köy haline gelen dünya insanlığı neyini kaybetti de acınası bu hale düştü? Bu çalışmamızda bu sorunun cevabını arayacağız. Evet, insanlık insanlığını yani onu gerçek manada insan yapan nazârî değil, pratik ve gerçekçi dinî ve ahlâkî değerlerini kaybetti ve acınası bu sevgisizlik ve şefkatsizlik halini yaşamaya başladı. Günümüz insanlığının kurtuluşu, yaşamının ontolojik/varlıksal, bireysel, toplumsal, siyasal, sosyo- kültürel, ekonomik vb. gibi her alanında dinî ve ahlâkî ilke ve değerlerini yeniden hâkim kılmaktan geçiyor. Eğer bu başarılamazsa ki –biz başarılabileceğiz- ümidindeyiz- post modern çağ insanı kendi biyolojik ve psikolojik kıyametini hazırlıyor demektir. Çalışmada takip edilen metot, kaynak taramasıyla elde edilen verilerin betimleme ve analitik/ çözümlenmeye dayanarak işlenmesine ibarettir.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Ahlak, Cinsiyetsizleştirme, Zulüm, Biyolojik ve Psikolojik Bozulma.

İSLAM'DA İMAN VE İBADETİN AHLAKİ TEMELİ

Prof. Dr. Hulusi ARSLAN

İnönü Üniversitesi İlahiyata Fakültesi, Malatya/Türkiye

hulusi.arslan@inonu.edu.tr

İman, evren ve insanın varoluşuna anlam katan önemli bir değerdir. Varlık âleminin tesadüflere bağlı olarak meydana geldiği iddiası, düşünen bir varlık olarak insanı ikna edecek bir fikir değildir. Ancak insan aklı bu noktada neden Tanrı'ya inanmak gerektiğini ve hatta neden O'na ibadet etmek gerektiğini de makul bir gerekçeye dayandırmak istemektedir. Özellikle sorgulayan bir insan modelinin hâkim olduğu günümüz dünyasında inancın hatta diğer dini esasların makul bir gerekçeye dayandırılması dinin modern çağın zihinlerine ulaştırılmasında önemli bir katkı sağlayabilir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle dinin varlığı için ahlakın sağlam bir temel oluşturabileceği varsayımından hareket edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada Allah'a inanmanın ve O'na ibadet etmenin makul bir nedeni olarak ahlakın konulabileceği tezi üzerinde durulacaktır. Aslında dikkatle bakıldığında Allah'a iman ve ibadet etmenin ahlaki bir gereklilik olduğu düşüncesi Kur'an-ı Kerim'de oldukça yoğun bir şekilde işlenen bir konu olarak karşımıza çıkar. Kur'an'da yerin ve göğün yaratılıp insanın emrine verilişi, her şeyin insan için yaratıldığı, gökyüzünden yağmurlar indirilerek yerde canlıların yararına türlü bitkilerin çıkarıldığı, çeşitli hayvan türlerinde insanın yararlanacağı sayısız nimetlerin sunulduğu çokça tekrarlanan bir konudur. Bu ayetler sonunda bütün bu nimetleri yaratan varlığı tanımak ve O'na şükretmenin gerekliliğine dikkat çeker. Dolayısıyla nimet-şükür ilişkisi üzerinden hem Allah'a inanma hem de ibadet etmenin ahlaki gerekçesi sunulmuş olur. Yine Allah'ın insana yönelik olarak sarf ettiği emir ve yasakların fert ve toplum hatayı açısından çeşitli dünyevi ve uhrevi faydalar taşıdığı düşüncesi başka bir ifadeyle dini emir ve yasakların hikmetleri yine dinin ahlak üzerinden temellendirilmesini sağlayan bir hareket noktası olabilir. Çünkü en büyük etik kural kendini düşünmeden başkalarının yararını amaçlamaktır. Yüce Allah'ın emir ve yasakları bizzat insanların yararlarını amaçlıyorsa yüksek bir ahlaki değere sahip olduklarını gösterir. Öte yandan naslardan hareket edilmeyip doğrudan insanın doğuştan getirdiği temel ahlak prensiplerinden hareket edildiğinde bile iman ve ibadetin ahlaki bir gerekçeye dayandırılması mümkündür. Çünkü yapılan iyiliğe teşekkür etmek en önemli ahlaki kurallardan biridir. Bu çalışmada, her şeyi makul bir gerekçeye dayandırmak isteyen

modern insanın arayışına katkıda bulunacağı düşüncesiyle iman ve ibadetin ahlaki temelleri akıl, Kur'an ve sünnetteki verilerden hareketle irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İman, İbadet, Din, Ahlak, Hikmet.

EBÛ MANSÛR MÂTÛRÎDÎ'DE İMANIN AHLÂKÎ BOYUTU

Dr. Esra ÇELİK

Elazığ/Türkiye

esracelik2323@hotmail.com

Canlı varlıklar içerisinde insanı diğerlerinden ayırt eden en önemli özelliği, akıllı bir varlık olmasının yanı sıra ahlâkî bir varlık olmasıdır. Hatta insanın aklî ve ahlâkî bir varlık olması sadece onu diğer canlılardan farklı kılan bir özellik değildir. Aynı zamanda insanı diğer tüm insanlara karşı da kendi şahsına özgü kılan bir özelliktir. İnsanı ötekilerden farklı kılan ve gerek bireysel gerek toplumsal açıdan bütün yaşamına yön veren onun bu ahlâkî özelliğinin oluşum ve gelişiminde inanç ve değerlerin oldukça önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda iman veya inkâr insanın ahlâkî tavrının oluşum ve gelişiminde nasıl bir etkiye ya da ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymak önem arz etmektedir. Bu konu Kelamcılar arasında amelin imanın bir parçası olup olmaması açısından kadim bir mesele olarak mevzu edilmiştir. Buna bağlı olarak amelsiz bir imanın geçerliliği veya imanın ameli bir zorunluluk olarak kılıp kılmadığı tartışılmıştır. Bu çalışmamızda iman ve amel arasındaki ilişkide özellikle bize rasyonel bir yöntem sunan ve İslâm medeniyetinde oldukça önemli bir yere sahip olan Hanefî geleneğin ileri gelen takipçilerinden Ebû Mansûr Mâtûrîdî'nin düşüncelerine yer verilecektir. Mâtûrîdî imanı aklî ve iradî bir olgu olarak ele aldığı için en temel ahlâkî davranışa imanı yerleştirmektedir. O imanı tasdik(onama), inkârı tekzip (yalanlama) olarak tanımlamaktadır. Mâtûrîdî imanı her ne kadar amelin zorunlu bir parçası kılmasa da onun imanı tasdik ve tekzip tanımlamasından hareketle yani aklî olanı onama şeklinde imanı ahlâkî bir yükümlülük olarak öngördüğü söylenebilir. Nitekim Mâtûrîdî'nin iyi ya da kötü olarak nitelendirilen ahlâkî kavramları da aklî bir olgu olarak tanımlaması ve imanı da ahlâkî tavrın zirvesi olarak görmesi imanın sadece teorik bir söylemden ibaret olmadığını, ahlâkî bir eylemi de gerekli kıldığını göstermektedir. Konuya ilişkin bu çalışmamız nitel araştırma yönteminden istifade edilerek hazırlanmıştır. Kaynak olarak Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî'nin *Te'vilâtü-Ehli's-Sünne ve Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserleri çerçevesinde literatür çalışması yapılacaktır. Buna ilaveten konu ile ilgili yapılan çalışmalar da incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mâtûrîdî, iman, ahlâk, amel, iyi, kötü.

TÜRKİYE’DE CUMHURİYET DÖNEMİNDE AHLAKİ DÜŞÜNCE TAVRI (HİLMİ ZİYA ÜLKEN ÖRNEĞİ)

Gülzemin BULUT

DİB, Bursa/Türkiye

glzmnkc@gmail.com

Ahlak, iyi yaşamın ne olduğu sorusuna yanıt arayan yaşam felsefesi alanıdır. İyi yaşamın ne olduğu hakkında yazmak, bünyesinde bazı zorluklar barındırır. Çünkü pratik sahada ortaya çıkan ahlakî eylemler; zaman, mekân gibi paradigmaların farklılaşmasıyla değişip tarihi süreç içerisine birbirleriyle çelişebilir. Bir taraftan insanların tikel bilinciyle ilişkilendirdiğimiz diğer taraftan bir biçimde aşkınlıktan koparamadığımız ahlakı, kesin kararlara bağlayıp tasnif etmek zordur. Tüm bu zorlukların farkında olarak, ahlakın tarihsel dönüşümünü bilimsel bir biçimde işlemek amacıyla, ahlakın tarihi sürecini kısaca “antik dönem”, “ortaçağ” ve “aydınlanma” gibi çeşitli dönemler altında değerlendirmeyi ve ilk dönem Türk felsefesinin önde gelen isimlerinden Hilmi Ziya Ülken’in Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde nasıl bir ahlak anlayışı geliştirdiğini ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bunu özellikle Ülken’in “Bilgi ve Değer”, “Ahlak”, “Hakimiyet” gibi önemli çalışmalarından hareketle yapacağız.

Antik Yunan düşüncesinde ahlak; formel, epistemik bağlamda ele alınan bir hakikat problemi olduğundan ahlakî yargılar mutlak normlar olarak şekillenmiştir. Orta çağ ahlak anlayışında değerler, din anlayışının egemenliği altında bulunduğu ahlakî yargılar, metafizik temelli yargılar olarak kabul edilmiş ve değiştirilemez normlar olarak şekillenmiştir. Aydınlanmanın ardından ahlak, pozitivist ve pragmatik anlayışların elinde, deneysel ve rasyonel bilginin tahakkümü altına girmiştir. Tüm bu metafiziksel ve araçsal değer anlayışları karşısında Hilmi Ziya Ülken, kendi varlık görüşüyle paralel bir ahlak anlayışı geliştirmiştir. Onun varlık anlayışı, mutlak, değişmez ve sabit olmayıp yapısı gereği yüklem ve sıfatlara muhtaçtır. Ahlak anlayışı da bu doğrultuda değişime açık bir biçimde ve bir varlık ekseninde gelişmiştir.

Sonuç itibarıyla, Ülken’in düşünce sisteminde ahlakî alan varlıkla ilişkilendirildiği için epistemik ve metafiziksel ahlak anlayışlarından ve ahlakın normel yapısını “biz bilinci”ne ve kültüre dayandırdığı için de bireyin kişisel kanaatlerine dayanan, bağımsız, aydınlanmacı ahlak anlayışlarından ayrılır. Böylece merkezinde kültürün olduğu uzlaştırmacı bir ahlak anlayışını benimser.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Değer, Biz Bilinci, Hilmi Ziya Ülken

BİRİNCİ VE İKİNCİ DOĞA DİKOTOMİSİNDE DİNİN KONUMU: CÂHİZ'DA AHLÂKIN İNŞÂSI

Fatmanur ÖRSDEMİR

İstanbul/Türkiye

fatmanurorsdemir@gmail.com

9. yüzyıl entelektüel düşünürlerden Mu‘tezilî âlim Amr b. Bahr el-Câhiz (ö. 255/869) eserlerinde ideal bir ahlâk inşasının oluşmasında kurucu gayeler belirlemeye çalışmış ve onlara ulaşmanın yollarını sunmuştur. Bu bağlamda bir ahlâk sınıflandırması yapmıştır. Ahlâkı, hazların egemen olduğu ahlâk, akıl-hazzın eşit düzeyde baskın olduğu ahlâk ve aklın egemen olduğu ahlâk şeklinde ayırmıştır. Buna göre insan, acı, korku, nefret, haz gibi duygusal; akletme, düşünme, sezgi gibi bilişsel; cömertlik, riyakârlık, dostluk gibi ahlâkî birtakım hallere sahiptir. Bütün bunlara temel oluşturan nefsânî/doğal eğilimleri, mizacı (dört sıvı/ahlât-ı erbaa; *kan, balgam, sarı safra, kara safra*) vardır ki bu etkenler, insanın “birinci doğasına” işaret eder. Zira Câhiz’a göre insan davranışları temelde birinci doğaya göre gerçekleşir. Arzu, haz, öfke veya mizacın baskınlığıyla kimi insan cömertliğe daha eğilimli olurken, kimisi de cimrilik doğasına daha eğilimli olur. Câhiz burada itidal/ölçülülük ölçütüyle birinci doğanın dengelenmesi durumunda ikinci doğanın yani aklın hazlar üzerindeki baskınlığının ortaya çıkacağını öne sürer. İkinci doğanın oluşmasıyla da bireyin “ahlâkî özne” olarak inşasının gerçekleşeceğini söyler. Buradan hareketle onun düşünce sisteminde esas gayenin, insanın birinci doğasına işaret eden nefsânî hallerin (*haz, öfke, arzu, korku*) yok edilmesi değil, kontrol edilip dengelenmesi olduğu söylenebilir. Zira bunlar ikinci doğanın/ahlâkın elde edilmesinde kurucu öğeler olarak rol oynamaktadır. Nitekim Câhiz’da ahlâkî öznenin inşası da ikinci doğanın oluşmasına bağlıdır. Bu noktada Câhiz, ideal ahlâka erişmek için insanın birinci doğası ve ikinci doğasıyla inşâ ettiği ahlâkî özneyi, önerdiği bir dizi pratiklerle (kendilik pratikleri) devamlılığını sağlamaya çalışır. Bu pratiklerden biri de din ve onun kurucu işlevleridir. Ona göre ikinci doğa/ahlâk ediniminde din ve ahlâk ilkeler bakımından aynı düzlemde; dine uygun olmayan bir ilkenin ahlâk da yeri yoktur. Ahlâka uygun olmayan bir ilkenin de dine yeri yoktur anlayışı hâkimdir. Tüm bunlardan hareketle bu çalışmada bireyin ahlâkî özne olarak inşasında kendilik pratiği olarak dinin yeri ve işlevi birinci doğa ve ikinci doğa arasındaki çatışma dikkate alınarak incelenecektir. Çalışma sonucunda Câhiz’ın dünyada edinilen ahlâkla ahiret

hayatında kurtuluşa ermek için bir hazırlık aşamasından geçtiği süreçlerin ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Ahlâk, Birinci Doğa, İkinci Doğa, Câhız.

EPİKÜROS'UN AHLAK ÖĞRETİSİ İLE ÖLÜM DÜŞÜNCESİNİN İLİŞKİSİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME: MENOİKEUS'A YAZDIĞI MEKTUP BAĞLAMINDA

Doç. Dr. Bayram ÇINAR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Nevşehir/Türkiye
kocacinarby@gmail.com

Ontolojik varlığımızı anlamlı kılan epistemik varlığımız, bir şuur ve idraki gerektirir. Bilgi, özne ile nesne arasındaki ilişkinin çıktısıdır. Bu bilişsel ilişki varlıkla kurulan epistemolojik bir etkileşimdir. Buna göre ilişkiye girilemeyen şey bilinemez. Evrene ilişkin bütün algılarımız da bu yönüyle bir farkındalıklar bütünüdür. Fakat insan evreni holistik bir bütün olarak kavrayamaz. Bu yönüyle evrenle insanın ilişkisi belirli bir perspektif ve bir paradigmanın sonucudur ve olana ilişkin bu bakış açısının sentezini sunar. Varlığa karşı gösterdiğimiz her türlü reaksiyon bu yönüyle varoluş çabamızın dışında değildir.

Evrene ilişkin tasavvurlarımızın bir parçası olan; fakat bir yönüyle de ondan ayrı olan bir de duygusal ilişki vardır. Varlık olarak dışımızdaki evrene dair *epistemolojik* ilişkiye ek olarak, onunla *duygusal* ilişki de kurarız. Birçok açıdan zihinsel süreçlerin bir parçası; fakat öte yandan ondan ayrı olan duygusal bu ilişki, Ahlak teorilerinin şekillenmesinde önemli bir parametredir. Mesela haz ilkesi, Epikürcü ahlakta merkezi bir öneme sahiptir. Evrende en üst iyi olarak görülen haz, *bütün edimlerin kendisi için olduğu, fakat kendisi hiç bir şey için olmayandır. Hazı azaltan hatta bitiren ölüm korkusu, Epikür felsefesinde kendisine çözüm aranan bir sorundur. Epikür, insanın evrenden lezzet alma imkânını olumsuz etkileyen ölüm korkusunu işlediği Menioikeus'a yazdığı mektup, bu çalışmamızda Ahlak bağlamında analiz edilecektir.*

Evrene karşı ahlaki bir duruşun temsilcisi olan Epikür'ün hedonist ekolü, Antik Yunan'da çağdaşlarından daha renkli bir duruşun temsilcileridir. Onlar yaygın ve alışık olunan anlayışın aksine, sahip olduklarımızı arttırarak değil, ihtiyaçları azaltmayı övmüş, mutluluğun doğru algoritmasının bu olduğunu düşünmüşlerdir. Bir açıdan bakınca mahrum kalmanın da insanı mutlu edebileceğini düşünmüş ve takipçilerine bunu önermişlerdir. İstirap ve acının da haz ile olan ilişkisini kavramış görünen bu ekol mensupları, hem pozitif edimleri hem de negatif edimleri haz ilkesinin araçları olarak görmeyi başarmıştır. Bu yönüyle Kynikler gibi daha zor bir yaşamı telkin eden bir felsefi yaşamdan da ilham almışlardır denilebilir.

Epikürcü bu felsefî duruşun temel bileşenlerini söz konusu mektubun sınırları içinde kalarak bu çalışmamızda ele alacak, bu ekolün önerilerini değerlendirmeye tabi tutarak, günümüzde alternatif bir öneri olabilme ihtimali üzerinde durulacaktır. Epikür felsefesinin ahlaka ilişkin temel tezleri metnimizde ele alınarak, onların alternatif önerileri analiz edilecektir. Araştırmamızda bu tarihsel söylemi, anımsatmaya imkân aranacaktır. Bu çalışmadan beklediğimiz nihai analiz de dinlerin, zühd söyleminin negatif ahlak denklemi ekseninde bu ahlaki ekol ile olan bağlarını görünür kılmaktır. **Anahtar Kelimeler:** Epikür, Hedonizm, Ahlak teorileri, Zühd.

AHLÂKÎ NORM VE DEĞERLERİN TEŞEKKÜLÜ İLE BUNLARIN PRATİK HAYATA AKTARIMINDA DİNİN ETKİSİ

Prof. Dr. Hüseyin DOĞAN

Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sinop/Türkiye

huseyindogan5555@hotmail.com

Ahlâk, genellikle insanların kendisine göre yaşadıkları bir ilkeler topluluğu ya da kurallar bütünü anlamına gelmektedir. Böylece bir iş ve meslek ahlâkından, bir siyasal ahlâktan hatta evlilik ahlâkından söz etmemiz mümkündür. Ahlâk felsefesi ise, ahlâktan farklı olarak, bu tür davranışları felsefî olarak inceleme ve açıklamaya çalışan, neticede de bunları değerlendirmeye çalışan felsefî soruşturma alanını ifade etmektedir. Dolayısıyla ahlâk felsefesi, insan davranışları ile bu davranışların doğru mu yanlış mı, iyi mi kötü mü olduğu sorusunu sorarak ve buna ilişkin birtakım değerlendirmelerde bulunmaya gayret göstermektedir. Bundan sebep bütün ahlâklarda esas olan, hep başkalarını göz önünde tutmak ve onları öncelemektir; hep birlikte yaşanan insan, toplum söz konusudur, toplumun istekleri, gereksinimleri düşünülmekte, toplumun davranışlarımızdan ne beklediği bize aktarılmaktadır. Bu bakımdan bütün yürürlükteki ahlâk yasaları bir buyruk niteliğini almaktadır. Her ahlâk da bu buyruklarının gerçekleştirilmesini, yerine getirilmesini istemekte, ona itâat edilmesini talep etmektedir.

Ahlâk ve dinin birbirlerinden önemli ölçüde bağımsız alanlar olduğu iddia edilse de, din ve ahlâk arasında tarih içinde zaman zaman yakın ilişkiler de olmuştur. Bunun böyle olması da gayet doğaldır, çünkü her şeyden önce her dinin belli ahlâkî boyutu olduğunu unutmamak gerekir; başka bir söyleyişle, ahlâkî öğretiler bütün dinlerin, özellikle semâvî dinlerin merkezinde bulunur. Zira her din, belli bir değerler sistemi getirir; insanlara hangi ideallere göre, nasıl eylemleri ve ne tür bir karakter oluşturmaları gerektiğini belirtir ve öğretir.

Genel anlamda bir otorite olarak ahlâktaki yasa koyucu tek insan, toplum, devlet, Tanrı olabilir. Bu buyruklar kimden gelirse gelsin, onlara karşı hepimizde bir ödev duygusu da vardır. Dahası, onları yerine getirmek için bir şey bizi yönlendirmekte ve zorlamaktadır. Dinî emirlerin kaynaklandığı ve beslendiği bir bağlanma objesi olarak mutlak anlamda bir yasa koyucu Tanrı devreye sokulmadan ahlâk-din ilişkisinde bağlayıcılık anlamında nesnelliği, mutlaklığı ve evrenselliği yakalamak pek mümkün gözükmemektedir. Dinî ahlâk da, bir yandan normatif ahlâk tarzı, öte yandan kuramsal etik çabalarıyla teşekkül edip ortaya konarak uygulama

alanına sokulur. Dinî ahlâkta Tanrı'nın irade ve buyrukları önemli bir rol oynamaktadır. Değerler, mutlak bir varlığa bağlanmak suretiyle öznellik ya da görecelikten kurtulurlar. Çünkü değerler karmaşasının ve rölativitenin olduğu yerde, toplumsal buhranların yaşanması kaçınılmaz bir hal alır. Dini ahlâk yaklaşımında değerlerin kaynağı ve varlık nedeni, doğüstü bir varlık olan her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Allah'tır. Bu durumda nelerin iyi, nelerin kötü olduğu en yüce ve en büyük varlık olarak tasavvur edilen Allah tarafından bildirilmekte ve öğretilmektedir. Bu ahlâk anlayışına göre, Allah'ın otoritesinin egemen olduğu Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık gibi bütün büyük dinî sistemler, insanların nasıl olmaları gerektiğini öğretmeye ve hatırlatmaya çalışmaktadırlar.

Dinî ahlâk insana bir şey vaat eder veya ona korku verir. Yaptırımlar, umut ve mükâfat, korku ve ceza esasına göre ayarlanmaktadır. Ahlâk alanında değerlerin bilgisi kadar iradenin kullanımı da büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü dinler, birtakım örnekler ve öğütler vermek suretiyle, hem bu değerlerin oluşumu, hem de gerçekleştiriminde insanoğluna rehberlik etmektedirler. İnsan, en azından bazı ahlâkî değerleri kendi tecrübesi çerçevesi içinde tanıyabilecek durumda ve fitratta yaratılmış bulunmaktadır. Sözelimi, doğru sözlülüğün ya da nimet verene şükretmenin iyi; adam öldürmenin veya insana işkence etmenin/şiddet uygulamanın kötü olduğunu anlamak için herhangi bir buyruğa ihtiyaç olmasa gerektir. İnsan, tarihte ortaya çıkmış belli bir vahiy tecrübesinden müstakil olarak iyi ve kötü konusunda birtakım bilgilere sahiptir, demek mümkündür. Nitekim İlâhî nesnelcilikte insanoğlu, dinin ve vahyin yol gösterimi bir yana, kendi aklî güç ve yetilerini de kullanarak ahlâkî değerler sistemi oluşturması, buna bağlı olarak da erdemli ve iyi bir ahlâkî yaşam tarzı kurması mümkündür. Bun karşılık, İlâhî öznelcilikte böyle bir ahlâkî ameliye ve değerler sistemi kurma pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü insanoğlu, beşerî güç ve imkânlarıyla değerler alanında öznelcilik ya da rölativiteden kurtulamaz. Dolayısıyla, değerlerin karmaşadan kurtulup nihaî olarak belirlenmesi, bir şekilde, mutlak bir varlık olan Tanrı'nın irade ve kararına dayandırılmak suretiyle gerçekleştirilir.

Anahtar Kelimeler: Din, İnanç, Peygamber, Teolojik Ahlâk, İlâhî Nesnelcilik, Rölativizm.

W. BARTHOLD'A GÖRE İSLAM MEDENİYETİNDE GAYRİMÜSLİMLERİN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİNE YÖNELİK UYGULAMALAR (BİR HOŞGÖRÜ AHLAKİ ÖRNEKLİĞİ)

Doç. Dr. Abdurrahman DEMİRCİ

Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Mardin/Türkiye
abdurrahmandemirci@artuklu.edu.tr

İslam tarihinde ilk birarada yaşama uygulaması Medine düsturu-sözleşme- ile devreye girmiştir. Burdaki esas ve kabuller, farklı olana saygı ve ortak dayanışma ruhu itibariyle hayli önemlidir. Kabilecilik ve dini hamaset (şirk) tazyiki nedeniyle bir süre inkıtaya uğrayan düstür, zamanla İslam fetih sürecine yön vermiş ve Müslümanların tarihteki vatandaşlık uygulamalarında adeta dayanak haline gelmiştir. Fetih sürecinde ötekine yaklaşım, Müslüman ve gayrimüslim kesimlerce genelde tarafgir bir duruşla değerlendirilmiştir. Buna göre gayrimüslim kesim, Müslümanları işgal ve ganimet heveslisi olarak nitelerken, Müslüman cenahta ise bir çok yönetici adil olarak ve adalet timsali nitelenmiştir. Ancak İslam medeniyetine dair okumalar ve çalışmalar yapan Rus oryantalist ve Türkolog W. Barthold İslam medeniyetinin ruhuna ve “öteki” uygulamalarına dair manidar okumalar yapmıştır. Onun tespit ve değerlendirmelerine göre İslam tarihinde gayrimüslimlerin temel hak ve hürriyetlerine yönelik adil bir yönetim sergilenmiştir. Hakimiyet alanları sürekli genişleyen Müslüman yönetimlerin vatandaşı olan gayrimüslimler, kendilerine yönelik pozitif uygulamayı bir fırsata dönüştürmüşlerdir. Barthold, istihdam uygulamasını bunun ilk göstergesi olarak görür. O, Halife Hz. Ömer’e atfedilen gayrimüslimlerin yeni mabed yapmalarını yasaklamasını bir şehir efsanesi olarak niteler. Bu bağlamda Hristiyanların yaşadığı seyahat hürriyetini ve tüm mezheplerin çatışma korkusu olmaksızın aynı çatı altında yaşamasını büyük bir imkan olarak görür. Ayrıca Müslüman hakimiyetine giren kiliselerin emlak ve mal olanaklarının azalmayıp aksine artmasını yaşadıkları özgür ortamla izah eder.

Şüphesiz Müslüman hakimiyetinde ilim ve kültür hayatında gayrimüslimlerin ileri seviyede olmasının kabulü ve yeteneklerini sergileyebilme imkanı, İslam medeniyetinin gelişmesinin temel yapıtaşlarından olmuştur. Barthold, Müslüman hakimiyetine giren Nastûrî ve Ya'kubî Hristiyanları arasında giderek artan hoşgörü ve müsamaha ortamının, fetihlerle mümkün olabildiği kanaatindedir. Tarihsel olayların değerlendirilmesinde kendi dönem ve şartlarının dikkate alınmaması objektifliğe gölge düşürür. Barthold, Bizans'ın Doğu Hristiyanlarına yönelik tazyikin ve onları

ortadan kaldırma siyasetinin yanı sıra İran'ın Mazdeists ruhanîlerinin diğer inanç mensuplarına yönelik şiddetini dönemin tarihsel gerçekliği olarak tarif eder.

Barthold, İslam tarihinde zamanla gerçekleşen baskıcı uygulamalar, yöneticilerin birbirlerinden ayrışan kabul ve duruşlarından kaynaklandığı kanaatindedir. Müslüman yönetimlerin Gayrimüslimlere yönelik vergi uygulamaları bir baskı değil bir bağ mesabesindedir. Aksi durum yani cizye vergisinin baskı ve zorluk olduğunu söylemek Müslümanların kendi yöneticilerine verdiği vergileri görmezden gelmek anlamını taşır. Barthold'a göre Emevî döneminde gerçekleşen baskılar ve haksız vergi uygulamalarının sebebi, bedevi karakterli bir saltanatın sonucudur. Bu durum İslamdan kaynaklı değil, bilakis bir kabile ve kavim hırısından kaynaklıdır. Müslüman hakimiyetindeki Yahudi ve Hristiyanların bürokraside en yüksek mevkilere yerleşebilmeleri ve zamanla büyük servet sahibi haline gelebilmeleri, inkar olunamaz tarihi bir gerçektir. İslam tarihindeki fütühat süreci adil ve ahlaklı bir hoşgörü ahlakı ve bilinciyle taçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Medeniyet, Temel Hak, Hoşgörü, İslam, Gayrimüslim, Barthold,.

AHLAK EĞİTİMİNİN TEMEL BİLEŞENİ OLARAK AHLAK DUYGUSU

Doç. Dr. Recep UÇAR

İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Malatya/ Türkiye

recep.ucar@inonu.edu.tr

Tuba KURT

MEB, Konya/ Türkiye

tuba_ordinaryus@hotmail.com

Bu araştırma, ahlak ve duygu arasındaki ilişkinin nasıllığından yola çıkarak din eğitiminde ahlak duygusunun geliştirilebilirliğinin imkanını tartışmaktadır. Duygular, eylemleri motive etmek ve bir yargıya ulaşmak noktasında önemli bir rol oynar. Ahlak duygusunun da kişinin ahlaki eylemleri ile olan ilişkisi, ahlaki yargıdaki yönlendirici etkisi ve ahlaki gelişim üzerindeki rolü dikkate alındığında din eğitimi-ahlak duygusu üzerine alanyazında eksikliğin olduğu gözlenmiştir. Çalışmanın amacı, ahlak duygusunun ahlaki davranışların önemli bir parçası olduğunu ve din eğitiminin bu süreçte nasıl bir rol üstlendiğini ortaya koymaktır. Çünkü bu duygunun aile, sosyal medya, kültürel çevre ve eğitim ile yetkinleşmesi veya körelmesi mümkündür. O nedenle ahlak duygusunun din eğitimi çerçevesinde tutarlı biçimde geliştirilmesi ve insan yaşamındaki rolünün artırılması değerli görülmektedir. Araştırma nitel modelde olup, yöntemi doküman incelemesidir. Bu çerçevede literatürde ahlak duygusu ile ilgili ortaya konulan teoriler taranmış, din eğitiminde bu duygunun yetkinleşmesinin imkânı tartışılmıştır. Ahlak duygusunun, kişinin ahlaki gelişiminde eylem ve yargı anlamında birliğini, bütünlüğünü ve tutarlılığını sağlayan temel bir duygu olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple yapılan bu çalışmanın ahlak duygusunun geliştirilmesine teorik bir çerçeve oluşturarak bu alanda ileride yapılacak bilimsel çalışmalar için bir zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Din eğitiminde hem öz değerlendirici kabul edilen pişmanlık, utanç, suçluluk, minnettarlık ve gurur gibi duyguların, hem de merhamet ve empati gibi diğerlerini önemsemeyi gerekli kılan duyguların eğitiminin yapılması, ahlaki duyguların günlük yaşamda ahlaki davranış ve fikir sergilemedeki önemini ortaya koymak açısından önemlidir. Öz değerlendirici duygularını geliştirebilen kişilerin, diğerlerini önemseyen duygularını geliştirmesi de imkân dahilindedir. Din eğitiminde bireysel sorumluluk duygusu olan vicdanın ve duyguların beslediği iradenin eğitilmesi ile, kalbe ve akla hitap edilmesi ahlak duygusunun gelişiminde temel unsurlar arasında yer alır. Bu süreçte göz ardı edilmemesi gereken şey ahlak duygusunun eğitiminde doğru düşünme yetisinin işlevselliğinin göz ardı edilmemesidir. Nitekim ahlak, duygu

kaynaklı olmasının yanında eyleme geçebilmek için rasyonelliğe de ihtiyaç duyar. Din eğitiminde eylemlerin ilk hareket ettiricisi olan duygular ve bu eylemlerin muhakeme edilmesini sağlayan akıl yetisinin entegrasyonu ahlaki eylemlerin ortaya çıkmasında ve ahlakın bir beceri olarak öğretilmesinde dikkate değerdir.

Çalışma sürecinde Krettenauer'un "Moral sciences and the role of education" isimli makalesi, Duygu AKSOY "Ahlakta Duydu Faktörü:Felsefî Bir Analiz" başlıklı tezi, Eyüp Aktürk "Vicdan:Eğitimi ve Gelişimi" makalesi temel kaynak olarak kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Ahlak eğitimi, Ahlak duygusu, Vicdan, İrade.

NÖROETİK AÇIDAN AHLAKİ SORUMLULUĞUN İRADİ TEMELLERİ

Dr. Ömer CERAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Nevşehir/ Türkiye
omerceran2031@gmail.com

Ahlak, insan davranışlarını konu edinen, bazı düşünürlerce bilimsel; bazı düşünürlerce sanatsal değeri olan önemli bir kavramdır. İnsanları bir arada mutlu ve huzurlu bir ortamda tutan ahlak, insanın kendi özgür iradesiyle yaptığı eylemler için söz konusudur. Burada içsel ya da dışsal herhangi bir cebir, eylemi ahlaki açıdan değerlendirme imkanını yerine göre ya da tamamen ya da kısmen ortadan kaldırmaktadır. Dışardan gelen bir zorlama daha anlaşılabilir ve daha kolay değerlendirilebilirken içerden gelen yönlendirici bir saik görece daha karmaşık bir durum arz etmektedir. Bu ikinci durumda çeşitli sebeplerle beynin düşünsel faaliyetlerini, değerlendirme ve karar verme sürecini etkileyen durumların ahlaken nasıl ele alınacağı önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışmada biz konuyu biraz daha detaylandırarak ve beynin karar verme sürecini etkileyen ve genlerle aktarılan özelliklerin ahlaki sonuçlarını inceleyeceğiz. Modern hukukun bazı yorumlarının cezai müeyyidelerin uygulanmasında bunu dikkate almayı önermesi, konuyu ahlaki açıdan çağdaş bir sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle nörobilim alanındaki çalışmalar artık bazı ahlaki meselelerde klasik literatürle çözüm üretme çabalarına yeni yorumlarla katkı sağlamak gerektiğini göstermektedir. Ahlaki bir kötülük, eylemi yapan kişi tarafından genlerinde bunu eylemeye yatkınlık bulunması şeklinde bir savunma geliştirilmesi durumunda sorumluluk nasıl değerlendirilecek ve ahlaki eylemin en önemli vasfı olan özgür irade burada nasıl yeniden kurulacaktır. Buna ilaveten bu çalışmada ele alınacak diğer bir konu beynin faaliyetlerini ve düşünme süreçlerini etkileyen beynin biyolojik açıdan etkilendiği doğuştan gelen bazı durumlarda ahlaki sorumluluğu etkilediği düşünülebilecek sorunların nasıl yorumlanabileceğidir. İrade her halükârda ahlaki sorumluluğu önceleyen en önemli kavramdır. Dolayısıyla beynin düşünsel faaliyetlerini etkileyen bazı içsel durumlar irade kavramına yeni ve farklı bakış açılarını gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Nöroetik, Özgür İrade, Ahlaki Sorumluluk.

KUR'AN-I KERİM VE HADİSLERDE AHLÂKÎ VURGULAR BAĞLAMINDA RASÛLULLÂH'IN SİRETİ VE RİSÂLETİ

Doç. Dr. Emine DEMİL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Nevşehir / Türkiye
eminedemil@nevsehir.edu.tr

Rasûlullah'a peygamberlik verilmeden önce yaşanan temiz sîret, nübüvvetin sahibine güvenilmesi için hazırlanan önemli hazırlık safhalarından birisidir. Risâletten önce kavminin onu "el-Emin" sıfatıyla taltif etmesi, Hz. Hatice'nin onu sıla-i rahim yapmak, meşakkate sabretmek, misafirleri ağırlamak, düşkünlerin imdadına yetişmek ve hak yolunda musibete uğrayanların yardımına koşmak gibi sıfatlarla vasfetmesi, Allah'ın onun için hazırladığı ve hizmetine sunduğu tertemiz insani ilişkilere ve şahsında bir araya gelen yüce hasletlere sahip olması gibi vasıflar, bir sonraki merhale olan, nübüvvet mertebesi için sağlam bir zemin oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber'in sahip olduğu üstün ahlâkî karakter o toplumda pek nadir olduğu için o Mekkeliler nezdinde mümtaz bir konuma sahipti. Nitekim vahiy tecrübesinden sonra Mekkelilerin onu yalancı olarak adlandıramamasındaki en önemli faktör onun sahip olduğu üstün meziyetleriydi. Onun Mekke'de en dikkat çeken yanı tebliğinde daima güvenilir, dürüst, ahlâklı bir kişi olmasıdır. Bu bağlamda Muhammed b. İshâk (ö. 151) şunları kaydetmektedir: "Rasûlullâh (s.a.s), Yüce Allah'ın koruması altında gelişip büyüdü. Rabbi, onu Câhiliye Dönemi'nin kötülüklerinden uzak tuttu. Zira onu yüceltmek ve peygamber kılmak istiyordu. Nihayet Hz. Peygamber, kavminin mürüvvetçe en faziletlisi, ahlâkça en güzeli, asaletçe en üstünü, komşuluk bakımından en iyisi, akıllılıkta en ulusu, yumuşak huylulukta en büyüğü, konuşmada en doğru sözlüsü, güvenilirlikte en muazzamı, insanları lekeleyen kötü ahlâk ile fuhuştan en uzak ve en iffetlisi hâline geldi. Öyle ki kavmi içinde onun adı, güvenilir insan anlamına gelen "el-Emîn" olmuştu. Zira Yüce Allah, onda iyi şeyleri bir araya getirip toplamıştı."

Çalışmamızda Hz. Peygamber'in risalet öncesi güzel ahlâkî vasıflarının onun risaletini tasdikte mühim bir yeri olduğunun tespiti amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda Allah Rasûlü'nün güzel ahlâkî Kur'an ve hadisler çerçevesinde incelenecek, temel hadis kaynaklarından kronolojik bir tarama yapılacaktır. Temiz sîretin nübüvvete zemin teşkil ettiği vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Hadis, Sîret, Risâlet, Ahlâk.

TASAVVUFTA AHLÂKIN İNANÇ VE İBADETLE İLİŞKİSİ (GAZÂLÎ ÖRNEĞİ)

Ali KARAKOYUNLUOĞLU

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Konya/ Türkiye

kkogluali@gmail.com

Ahlâkın inanç ve ibadetle ilişkisini araştırmak onun dinle ilişkisinin anlaşılmasında bize yeni bakış açıları sunabilir. Nitekim bir inanç sistemi veya bir ibadet fenomeni incelendiğinde, esasında, onun ait olduğu din de belli bir boyutuyla araştırılmış olur. Bu çalışmada ahlâkın inanç ve ibadetle ilişkisi, İslâm'ın temel kaynaklarına gidilerek değil, İslâm'ın güçlü yorumlarından biri olan tasavvuf üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için de tasavvufun belli başlı kaynaklarına değil, en önemli temsilcilerinden birine, Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî'ye müracaat edilmiştir.

Çalışmada ahlâkın inanç ve ibadetle ilişkisini tespit etmek için şöyle bir yol takip edilmiştir: Önce Gazâlî'nin ahlâkın mâhiyeti, imkânı ve ıslâhına ilişkin fikirleri araştırılmış, sonra da ahlâkın kalple ilişkisi, kalbin bilgiyle ilişkisi ve son olarak da bilginin inanç ve ibadetle ilişkisine dair düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece, dolaylı bir şekilde de olsa, Gazâlî'nin ahlâkın gerek inançla gerekse ibadetle ilişkisine dair düşüncelerine ulaşmak mümkün hale gelmiştir.

Huy anlamına gelen 'hulk'un çoğulu olan ahlâk, Gazâlî'ye göre nefiste kök salarak yerleşmiş bir halde bulunan hey'etlerden ibarettir. Baş gözüyle idrak edilen bir beden ve kalp gözüyle idrak edilen bir ruhtan meydana gelen insan, sadece bedeniyle değil ruhuyla da çirkin yahut güzel bir hey'et ve surete sahip olabilmektedir. Tam bir ahlâkî güzellik için akıl, arzu ve öfke güçlerinin tam bir itidale erişmiş olması, bu demektir ki bütün iyi huyların kendilerinden doğduğu hikmet, iffet, şecâat ve adalet erdemlerinin kazanılması gerekmektedir. İnsanların çoğu için bunun riyazet ve mücâhedeye sarılmaktan başka yolu yoktur.

Bu yolla insan kalbine kötü huylar da iyi huylar da yerleşebilir. Kalbin bilgi edinebilmesi, kötü huylardan arındırılarak iyi huylarla bezenmesine bağlıdır. Bu bakımdan, gerek bir ibadetin gerekse bir akîdenin bilgisine ulaşmak için kalbin ahlâken –tamamen iyileşmiş değilse bile– iyileşme yolunda olması gerekir. Amel –burada itikat ve ibadet– ancak bu bilgiden sonra yerine getirilebilir. Anlaşılacağı üzere Gazâlî, ahlâkla inanç ve ibadet arasındaki ilişkiyi kalp ve bilgi kavramları üzerinden kurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, İslâm, Huy, İman, İtikat.

AHLÂKÎ DEĞERLERİN KAZANIMINDA DÖRT KAPI KIRK MAKAM GELENEĞİ ve HACI BEKTAŞI VELİ'NİN MAKÂLÂTI

Dr. Öğrt. Üyesi Fevziye ALSAÇ

Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Siirt/ Türkiye
fevziyealsac_23@hotmail.com

İslâmiyet, güzelliğin ahlâkî ölçütlerle insan üzerindeki varlığıdır. İslâm dini ahlâkî önemser ve insan için düzenleyici bir ilke olarak sunar. Estetik deneyim üzerine derin düşünme süreci metafizik, ahlâk ve insan arasındaki iletişimle vuku bulur. Ahlâk, irade göstererek niyet etmektir. Ahlâkın doğasında yönelmişlik ve niyet etme kudreti bulunur. Anadolu bilgeliğinin güçlü ismi Hacı Bektaş-ı Veli, gönülleri fetheden güzel ahlâkıyla bilinir. Hacı Bektaş-ı Veli eserlerinde insanlara İslâm felsefesinin temel değerlerini aktarır. Makâlât eserinde insanoğluna ihtiyacı olan bilgelik deneyimleriyle ahlâkî güzelliğin değeri ve önemi anlatılır. Didaktik bir eser olan Makâlât konuşmalar anlamındadır. Eser, dört kapı kırk makam geleneğinden beslenir. Dört kapı kırk makam geleneğinde eşikler geçilir ve insan-ı kâmil olma niyeti zuhur eder. Dört kapı kırk makamı geçen her insan olgun/kâmil bir karakter haline gelir. İnsanın ahlâkî değerlerle tanışma sürecinde bir kılavuza ihtiyacı vardır. Dört kapı kırk makam süreci bir kılavuz olarak insana İslâm'ın temel felsefesi olan ahlâk üze yaşamayı salık verir. Makâlât Kur'an, hadis ve sünnetlerle insana güzeli, iyiyi ve doğruyu içeren ahlâkî değerleri önceler. İslâm dini insanı inşa eden ahlâkî değerleri merkeze alan bir yaşam biçimidir. Kural ve uygulamaları hem bu dünyayı hem de ahireti insan merkezli olarak ortaya koyar. Dört kapı kırk makam bilinci, hayatın anlamsal değerinin karşılığıdır. Dört kapı birbiriyle bağlantılı bir tamamlanma döngüsüdür. Dört kapı kırk makam geleneğinde kapı, düşüncedir. Dört kapı süreciyle olgunlaşan insanlar şeriat, tarikat, hakikat, marifet bilgeliğini kazanarak; Allah, Muhammed, Ali inancıyla ibadetlerini eda ederler. Kapılar erkân ve ayinlere de konu olur. Ahlâkî değerler ve din insana tasavvufî bir tema olan kayıp mutluluğun anahtarını sunar. İslâmiyet, güzel ahlâk dinidir; ahlâk, insanın kâmil olma sürecidir. Kâmil insan ahlâkî değerleri kazanmış ve eşref-i mahlukat olgunluğuna erişmiş bireydir. Değerler insanın ve toplumun önemsedığı davranış ve uygulamalar bütünüdür. Yaşamın inşa edilmesi sürecinde değerler, yol göstericidir ve kimlik/aidiyet kavramını içerir. Zorlukların ve olgunlaşmanın ödülü Yaratıcının rızasını kazanmaktır. Yenilenme döngüsünde kemâle erme olgunluk kazanmadır. Çalışmada Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalat eseri ahlâkî değerlerin kazanımı sürecinde

dört kapı kırk makam geleneğiyle ele alınmıştır. Makâlât eseri insanın kendiliğe yolculuğu ve ahlâk kavramını bir değer olarak görme süreci yönüyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dört Kapı Kırk Makam, Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât, ahlâkî değerler, insan.

BEYZÂVÎ HÂŞİYELERİNDE AHLAK: BURSEVÎ ÖRNEĞİ**Arş. Gör. Alim HATİP**

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ordu / Türkiye

alimhatip@odu.edu.tr

İslâm ahlak düşüncesinin temel referans mercii olması bakımından Kur'ân, kendi yorum geleneğini ifade eden tefsir literatürü üzerinden bir ahlak anlatısına imkân tanımaktadır. Müfessirler de ahlak ilmi mesâiline atıflar yaparak ahlak verilerini tefsir yazını çerçevesinde işlevsel kılmışlardır. Özellikle meselelerin derinlemesine ele alındığı şerh, hâşiye ve ta'lika tarzı eserler, tefsir ilminin ahlak gibi diğer ilimlerle irtibatını kurma ve gösterme bakımından öne çıkmaktadırlar. Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl* isimli eserine yazdığı *Ta'lika*'sında İsmâil Hakkı Bursevî sûfî meşrebinin de etkisiyle ahlak ilmini ilgilendiren hususlarda önemli değerlendirmeler yapmak suretiyle diğer müfessirlerden ayrılmaktadır. *Ta'lika*'da vahdet-i vücûd düşüncesi çerçevesinde şekillenen bir ahlak anlatısının tefsir faaliyetini desteklediği görülmektedir. Nitekim güzel ahlakın en yüce temsili olarak Hz. Peygamber'in örnekliği Ekberî geleneğin hakikat-i Muhammediyye ideali çerçevesinde *Ta'lika*'da sıklıkla vurgulanmaktadır. Ahlakî ve dinî mükellefiyet konusunda sorumluluğu a'yân-ı sâbite teorisindeki *yaratılmamış istidatlar* üzerinden yaratılmışlara yükleyen bir irade hürriyeti anlayışı benimsenmektedir. Bursevî dört ana faziletten *hikmete* özel bir ihtimam göstererek bu faziletin '*şeyleri nasıl iseler öyle bilmek*' şeklindeki anlamına marifetullahı da en yüce gaye olarak dahil etmektedir. *Ta'lika*'da ahlakî gevşekliğe karşı takvâ, vera', niyet ve ihlâs gibi ahlakî erdemler üzerinden amel-iman ilişkisi üzerinde durularak ibadetlerin ahlak üzerinde müsbet tesirler göstermesi öngörülmekte ve ibâhiîlik eleştirisi yapılmaktadır. Ahlakî fenalıklar ve nefsin kötü eğilimlerine karşı riyâzet ve mücâhede yöntemlerine ağırlık verilmesi, ölmeden önce ölmek ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak gibi hususlar öne çıkartılmaktadır. Zira *Ta'lika*'da da görüldüğü üzere vahdet-i vücûd düşüncesinin insan tasavvuru, ilâhî ruhtan üflenmek suretiyle ilahî bir yön taşımaktadır. Bu potansiyel insanın ilahî tabiatı açısından ahlakî bir ufuk ifade etmektedir. Buna karşın *Ta'lika*'da insanın zâtî nitelikleri olmaları bakımından ahlakî uzanımları olan fakr, mala meyil vb. temel beşerî özellikler üzerinde durulması da insanın beşerî yönünü ifade etmektedir. Bursevî'nin ahlakî dezavantajlardan (rezîletler) '*ruhani hastalıklar*' olarak bahsetmesi ve bunların tedavisinde ibadetlerin fonksiyonuna vurgu yapması,

ahlakı *ruhanî bir tabâbet* olarak kabul etmeleri hususunda İslâm filozoflarını hatırlatmaktadır. Ayrıca *insan nedir?* sorusunun cevabı olarak felsefe geleneğinin nefis teorisine atfen nefis ve nefsin kuvveleri *Ta'lika*'da sıklıkla işlenmektedir. Bütün bu hususları içermesi bakımından *Ta'lika*, temsil ettiği düşünce geleneklerinin hûlasası konsantre bir metin olan *Envârü't-tenzîl*'in ahlak uzanımlarını göstermek (şerh) ve Beyzâvî'ye ahlak konularında destek çıkıp boşlukları doldurmak (tekml) suretiyle tefsirde ahlakî bir misyonu yüklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ahlak, Bursevî, Hâşiye, Ta'lika

İSLAM AHLAK FELSEFESİNDE “İTİDÂL TEORİSİ”**Prof. Dr. İsmail ERDOĞAN**

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/ Türkiye

ierdogan@firat.edu.tr**Doç. Dr. Mirpenç AKŞİT**

İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İğdır / Türkiye

mirpencaksit@hotmail.com

Dini literatürde itidâl “orta halde bulunma, ölçülü ve ılımlı olma, soğukkanlılık, denge, düzgünlük, doğruluk” şeklinde ifade edilebilir. Kuran-ı Kerimde geçen “sırât-ı müstakim” tabiri de genellikle inançta, ahlâk ve yaşayışta her türlü yanlışlık ve aşırılıklardan uzak, doğru, dengeli ve orta yol olarak itidâl teorisine değinmektedir. Hadislerde itidâl kelimesi “rükûdan veya secdeden kalkma, doğrulma” gibi sözlük anlamlarında da kullanılmaktadır. Felsefe kültürünün İslâm dünyasında gelişmesiyle birlikte itidâl kelimesi “mizaç, karakter ve ahlâkta aşırılıklardan uzaklık, ılımlılık, denge” manasında ahlâk ve psikoloji terimi olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlk İslam filozofu olan Kindi, felsefe bakımından itidâl, yani karakterin dengeli oluşu şeklinde tanımlamıştır. Aristotelesçi orta olma (mesotês) ilkesi, Farabi’de itidâl kavramıyla ifade edilmekte ve İslâm ahlâk felsefesi literatüründe pek çok temel eserde gördüğümüz itidâl düşüncesinin teorik ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır. Antikçağ ve Klasik çağda insanın biyolojik, ahlâkî ve psikolojik fonksiyonlarını etkilediği kabul edilen, insan bedenindeki dört sıvı maddeye verilen Ahlât-ı erbaa sıvı(kan, safrâ, sevdâ, balgam) nın dengede olmamasıyla ortaya çıkan hastalıklar için de itidâl teorisine dikkat çekmişlerdir. Bu anlayışa göre insan bedenindeki karışımın (ahlât), denge itidâli olması sağlık açısından kişinin psikolojisine etki edebilmektedir. İnsanın davranışlarındaki normallik ve anormallikler mizacın dengede olup olmamasıyla yakından ilgilidir. Yüklerde denklik, ağırlıklarda ölçülülük ve fiillerde adalet düşüncesi de itidâl teorisinin zeminini oluşturur. Din, düşünce, ahlak, adalet, sağlık gibi hayatı mefhumlar orta (tavassut) melekesi” itidâl teorisi ile anlam kazanmaktadır. Bu tebliğ de ahlak teorilerini anlama ekseninde itidâl teorisini İslam ahlak felsefesi bağlamında değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İtidâl, Ahlak, Düşünce, Duygu, Sağlık, Adalet, Erdem.

HADİSLER IŞIĞINDA CEZA İNFAZ KURUMLARINDAKİ HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARIN ÂHİRET İNANCINA SAHİP OLMALARININ AHLÂKÎ GELİŞİMLERİNE KATKILARI

Dr. Halil ŞİRİN

DİB, Antalya/ Türkiye

halilsirin@live.com

Doç. Dr. Yusuf AÇIKEL

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta/Türkiye

yusufacikel@sdu.edu.tr

Ahlak, her toplumda başta dinler olmak üzere sosyal hayatta insanların karşısına çıkan bir kavramdır. Fıtrattan gelen değer yargılarıyla her insanın; yetiştiği aile-toplum ve aldığı eğitim ile az ya da çok ahlaki değerleri bulunmaktadır. Toplumu bireylerin oluşturduğu dikkate alındığında bireyin ahlaki gelişiminin toplum için olumlu yönde etkisinin bulunduğu yadsınamaz. Toplumda inançlı-inançsız her iki zümre içinden ahlaki değerlere sahip olan insanlar bulunabileceği gibi yine her iki grup içinden ahlaka aykırı eylemlerde bulunan insanları görmek mümkündür. Bununla birlikte sağlam bir inancın insanın ahlaki gelişiminde olumlu katkısının bulunduğu inkâr edilemez. Özellikle âhiret inancına sahip olmak, bireyin ahlaklı olmasında önem arz etmektedir.

Ceza infaz kurumlarında çalışan bir vaiz olarak, formel manada bir anket yapmamış olsak da kişisel telkinlerimiz ve birebir görüşmelerimiz doğrultusunda hükümlü ve tutukluların çoğunluğunda özellikle âhirete iman konusunda problemlerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu bildiride âhiret bilinci kazanan hükümlü ve tutuklularda olumlu anlamdaki bilişsel ve davranışsal değişimi ahlaki gelişim açısından ortaya koymaya çalıştık. Bunu gerçekleştirirken inancın bireyin ahlaki gelişiminde olumlu katkısının olabilmesi için kuru bir iddiadan uzak olması gerektiğini vurguladık. Dolayısıyla sağlam bir âhiret inancının hangi şartta olursa olsun bireye ahlaki değerlerinden taviz verilmeyeceğini hadisler ışığında zikrettik.

Ahlak hadislerinin tamamına yakını doğrudan ya da dolaylı olarak âhiret inancına vurgu yaptığı dikkate alınmak suretiyle ahlak hadisleri, bildirinin hazırlanmasında konu ile bağlantı kurularak ortaya koyulmuştur. Hadisler ışığındaki bildiride Kur'an-sünnet bütünlüğü dikkate alınarak konu ile bağlantılı ayetlere de yer verilmiştir. Ceza infaz kurumlarındaki hükümlü ve tutukluların hadisler ışığındaki ahlaki ilkelerle âhirete imanlarını kuvvetlendirmek, aynı ve benzer suç-günah

işlememelerine katkıda bulunmak, onları topluma tekrar kazandırmak ve faydalı bireyler olmalarını sağlamak amacımızdır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Etik, Din, İslam, İman, İnanç, Cezaevi, Hükümlü, Tutuklu.

KUR'ÂN VERİLERİ IŞIĞINDA MEDENİYET AHLAK BÜTÜNLÜĞÜ

Doç.Dr. Ahmet KÜÇÜK

İnönü Üniversitesi, Malatya/Elazığ

ahmet.kucuk@inonu.edu.tr

Medine'nin/şehrin medeniyetle ilişkisini şehirlerin inşa süreçlerinde onların statik yapılarının kendilerini inşa eden zihniyet, kimlik, ruh ve ahlâkla olan bağı belirlemektedir. Zira insanın hayatında bir mekan kabı olan medine'nin/şehrin medeniyetin bir unsuru ve parçası olabilmesi için belli bir değer ve tefekkür sonucu oluşan *zihniyete dayalı olarak*, ahlâk, irade ve şuur sahibi insan ve toplumlar tarafından inşa edilmesi gerekir.

Özünde Medeniyetlerin rahmi olan bu şehirlerin statik, içgüdüsel ve ruhsuz yerleşim merkezleri haline dönüşmesi ise hem o medine'yi/şehri medeniyetin parçası olmaktan çıkarır hem de onları arılar, karıncalar vb. canlıların ürettikleri anlam ve değerden uzak barınaklarla eşdeğer hale getirir.

Ahlâk ve yerleşim zihniyeti ile şehrin/medine'nin kimliği ve ruhu arasındaki bu ilişkiden dolayı peygamberler, ya yeni bir zihniyeti, ahlâkı inşa etmek, ya da fitrata aykırı zihniyetleri, ahlâkî davranışları değiştirmek üzere medeniyet kurma rolleriyle şehirlerin merkezine gönderilmiş, hayatın ve şehrin nasıl bir ilişki ağıyla örülmesi gerektiğinin örnekliğini bütün insanlığa sunmuşlardır.

Nitekim *“büyük bir ahlâk üzere”* olduğu ifade edilen son Resul Muhammed (a.) bu bağlamda *“ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”* buyurarak hicret ettiği Yesrib'i Medinetü'r-Resul/Resulün şehri'ne dönüştürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Medeniyet, Ahlâk

ARAPÇA ÖZETLER

سؤال الأخلاق في عصر العلم والتكنولوجيا

عبد العزيز خيرة

جامعة حسينية بن بو علي. الشلف (الجزائر)

k.abdelaziz@univ-chlef

شهد العلم المعاصر تطورات مذهلة وثورات علمية وتكنولوجية متلاحقة ومتسارعة، لبت طموحات الإنسان المعاصر في فك شفرة الكثير من أسئلة العلم المطروحة عبر تاريخه، والتي مكنته من السيطرة على الطبيعة بالكشف عن قدراته وطاقاته في إيجاد الحلول للمشكلات المطروحة التي يواجهها في مختلف المجالات، لكن تزايد هذه الجهود وتطور البحوث العلمية دون الأخذ بعين الاعتبار المصالح العليا للإنسان والطبيعة، أدى ذلك إلى إثارة نوع من القلق المشروع، الذي تطلب ضرورة إعادة النظر في التطبيقات العلمية التي لم تعد تراعي القيم الأخلاقية في ممارساتها المختلفة.

وانطلاقاً من ذلك فالهدف من هذا البحث هو إعادة الاعتبار لدور الفلسفة في تقويض الممارسة العلمية وأخلاقها عن طريق طرح سؤال الأخلاق بتفعيل أخلاقيات العلم كفرعي إبستمولوجي نقدي جديد يهتم بتتبع نتائج العلم وتطبيقاته من حيث النفع والضرر، وهذه هي مهمة الأخلاقيات التطبيقية التي أصبحت من المباحث الفلسفية الحديثة التي تعالج موضوعات عديدة في مختلف الميادين، وإن كان ارتباطها في البداية بالبيوتيقا فقط، إذ أصبحت تتجاوزها إلى ميادين أخرى تشمل: البيئة، الإعلام، البحث العلمي، المعلومات وغير ذلك، وهو ما يجعلها تتطور وتتسع حسب الحاجة والضرورة والمشكلات الأخلاقية التي يفرزها التطور العلمي في كل مرحلة، ولمعالجة هذا الموضوع استخدمنا المنهج التحليلي النقدي، من أجل الوصول إلى نتائج مهمة وهي أنسنة العلم والتكنولوجيا وأخلاقتهما من خلال توطيد العلاقة بين الفلسفة والعلم، بهدف خدمة الإنسانية وفقاً للقيم الأخلاقية العليا، وهذا ما يثير إشكالية محورية: ما هي مبررات عودة سؤال الأخلاق في عصر العلم والتكنولوجيا المتطورة؟ وهل استطاعت الأخلاقيات التطبيقية تقويض الممارسة العلمية وضبط حركة العلم؟ وهل يمكن الوصول إلى تشييد مجتمع علمي أخلاقي؟

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، العلم، التكنولوجيا، الإبستمولوجيا، النقد.

مفردات الأخلاق في الحضارة الإسلامية

أ.د. عاطف إسماعيل محيسن

Prof. Dr. Atef Ibrahim Muhaesin

الأستاذ الزائر بالجامعات الآتية : جامعة جميرا/دبي/الإمارات - وجامعة إيلورن/نيجيريا

وجامعة بنغازي، وعمر المختار /ليبيا، والأستاذ بجامعة الفرات/تركيا سابقا

dratef1969@gmail.com

تقديم: تذخر الحضارة الإسلامية العريقة علي مر عصورها بصور مضينة لها تداعيات الفخر والعظمة لما تدل عليها مفرداتها التي تحمل القيم الإنسانية الراقية على مر تاريخها التليد، كانت النبراس المضيء للمسلمين في التعامل مع غيرهم في حالي الحرب والسلم.

إن الذي يفكر فيه الآن الجميع من تحديد مفردات الخطاب الإسلامي لمنظومة الأخلاق في الحرب والسلم في الحضارة الإسلامية تحديدا يبرز إلى أي مدى يتحرك المسلم بأوامر ربه وتوجيه رسوله الكريم فيقيد حركته بالطاعة وأن يتقي الله في من يواجههم عسكريا بأخلاق تضمن تميزه وتفرد به على غيره تظهره بصورة تكون فخرا له على غير، وبنوع غير مسبوق من الحرص على نشر هذه المفاهيم التي يعتز بها كل مسلم في أرجاء المعمورة.

أهمية البحث: يعرض البحث المكون اللغوي للتعبير عن الأخلاق الإسلامية، ويؤكد على أن الأخلاق الإسلامية لها مصدرها العريق والمقصد الأساس له الذي عبر عنه رسولنا الكريم في قوله: إنما بعثت لأتكم مكارم الأخلاق.

منهج البحث: يعتمد الباحث على المنهج الاستقصائي التحليلي، ويعتمد على تجميع واستقصاء كل ما ورد في أحاديث رسولنا الكريم وكتاب الله العظيم وتقديمه لأكار الأخلاق عند المسلمين في الحرب والسلم فكل ما قاله النبي صلى الله عليه وسلم.

من مفردات الأخلاق:

المقصود بالمفردة، ليست الكلمة في حد ذاتها ولكن كل ما يحمل المعنى الجزئي أو الكلي للمعنى والمهوم والدلالة، فمرة يعبر بالمفردة ومرة بالجملة على نوعيها،

مثل: {وإنك لعلی خلق عظیم} الواو هنا ربما نفكر في معناها بين العطف ودلالة جديدة وهي القسم، والوو في لغة العرب لها أشكال وحمالة وجوه كما في قول الشاعر عنتر بن شداد، في قوله:

وحليل غانية تركت مجندلا...تمكو فيصته كشدق الأعم.

ومن المفردات التي على مستوى الكلمة للدلالة على أخلاق، مثل: الطيب، الرحمة، الإيثار، التعاون

التضامن، والتسامح، والتراحم، التفاؤل،.....

ومن الجمل التي تعبر عن هذا بالإجمال قوله عز وجل في قوله تعالى: وإنك لعلی خلق عظیم".

الكلمات المفتاحية: المفردات، الأخلاق، الحضارة الإسلامية.

التقصيد الأخلاقي بين ضوابط الاعتدال ومناهج الاستثمار-قيمة العمل نموذجاً-

Prof. Dr. Boukenadel Abdellatif
University of Oran 1
boukenadel.abdellatif@univ-oran1.dz

تهدف هذه الورقة البحثية إلى إبراز حقيقة أن الانطلاق من أعماق النفس البشرية في معالجة الخلل الذي يعاني منه الإنسان دون تحديد هويته وجغرافيته وجوده؛ فلا يمكن بحق إدخال النظرة الأخلاقية الاجتماعية حقا إلى مواقعنا وأفعالنا ما لم يتم إدخالها أولا إلى ذواتنا..

وبيان ذلك إجمالاً: أن طبيعة الإنسان ومصير الأخلاق الإنسانية قد أضحت في عالم يسير بخطى متسارعة نحو الكارثة الاجتماعية؛ وهي أن الإنسان قد فقد رؤيته وبصيرته بسبب الانفصال التام بين التطور التكنولوجي وتطوره الأخلاقي؛ فما لم يكن هناك تطور للوعي الأخلاقي موازياً للتطور التكنولوجي فسوف تستمر عملية انهيار القضايا الاجتماعية ويستمر معها تضخم العقل وانفلاته باتجاه مزيد من الضغط والظلم الاجتماعيين.

وتحقيق ذلك: أن علاقات التجانس الأخلاقي – فرادى وجماعات- هي أمارات دالة على التميز للوجود الاجتماعي؛ فإن الأخلاق الاجتماعية توفر روادع حاسمة لمادة الفساد والإفساد ليس فقط بصفتها حكماً أصلياً للقانون؛ ولبيان دور القواعد الأخلاقية في التصدي لقضايا الواقع الاجتماعي اخترت لذلك البحث في قيمة العمل كنموذج تمثيلاً؛ إذ إن له "قيمة كبرى" في التصور الإسلامي للإنسان الفرد والمجتمعات الإسلامية؛ وعلى الرغم مما تنص عليه دساتير أكثر الدول من أن العمل شرف، فلا تزال قيمة "العمل" قيمة مهمة في الكثير من المجتمعات، كما لا تزال بعض التصورات المحيطة به تحتاج إلى جهد خاص لتصحيحها وتقويمها من خلال سياسة الإرشاد الاجتماعي.

الكلمات المفتاحية: المقاصد؛ الأخلاق؛ الكليات؛ القيم، التكامل؛ العمل.

مكانة الأخلاق عند المحدثين ودورها في التصنيف الحديثي

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed SİDDİK

Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Karabük/Türkiye

muhammedsiddik@karabuk.edu.tr

تعد المسألة الأخلاقية من المسائل المهمة في حقل الدراسات الإسلامية، وأهميتها تعود إلى أهمية الأخلاق في الدين، وقد عبر النبي عليه الصلاة عن هذه الأهمية بقوله " إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق ". الأمر الثاني وهو مرتبط بطبيعة العلاقة بين الأخلاق والعلوم الإسلامية، فهل حقل الأخلاق حقل منفصل عن العلوم الإسلامية أم هو حقل متداخل؟ وقد عبر طه عبد الرحمن عن هذه الإشكالية. إن السؤال الأساسي الذي قامت عليه هذه الورقة هو معرفة التصور الأخلاقي الذي وضعه أهل الحديث، وكيف انعكس التصور الفكري العام لأهل الحديث على المسألة الأخلاقية، وهل يمكن الحديث عن نظرية أخلاقية متكاملة عند أهل الحديث؟ ثمة بعض الدراسات التي تناولت المسألة الأخلاقية في الحديث، لكن هذه الورقة ستركز على قراءة للتطور الحاصل في التصنيف الأخلاقي الحديثي، مع التركيز على المصنفات التي تحمل عنوان أدب/آداب.

الكلمات المفتاحية: الحديث، الأخلاق، الأدب، مكارم الأخلاق، التصنيف الحديثي.

معالم السنة النبوية في تشريع أخلاقيات الحروب

أ.م.د. أيمن جاسم محمد الدوري

Doç. Dr. Ayman Jassim Mohammed ALDOORI

Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Mardin/Türkiye

ay_dor@yahoo.com

تفرّدت الحضارة الإسلامية بأخلاقيات عادلة فاقت من سبقها من بقية الحضارات، وتجلّت تلك الأخلاق في أشد الأوقات التي تحمل على الانتقام والثأر وسفك الدماء، فضربت أروع الأمثلة في الأخلاق الحربية التي تحلى بها قادة حضارتنا من عسكريين ومدنيين وفاتحين وحاكمين، وفق منهج نبوي حكيم وضعه صلى الله عليه وسلم ليشرع فيها أخلاقاً خاصة بالحروب، وهذا ما سنتناوله هذه الدراسة والتي تهدف إلى إثبات أن الإسلام لم يترك الحرب دون قيود أو قانون، وإنما وضع لها ضوابط تحد مما يصاحبها، فجعلها مضبوطة بالأخلاق ولا تسيرها الشهوات، كما جعلها ضد الطغاة والمعتدين لا ضد الأبرياء والمسالين.

وتستدعي طبيعة هذه الدراسة استخدام المنهج الاستقرائي وذلك باستقراء نصوص السنة النبوية المبينة لأخلاقيات الحروب التي شرعها نبي الرحمة عليه أفضل الصلاة والتسليم، وكذلك المنهج الوصفي لوصف كيفية تطبيق الصحابة رضوان الله عليهم ومن جاء بعدهم لتلك الأخلاق، ومن المتوقع أن تصل هذه الدراسة لعدة نتائج منها:

- أن النبي صلى الله عليه وسلم شرع جملة من الأخلاق الخاصة بالحروب لم يسبقه أحد لمثلها اتّسمت بالعدل والرحمة والانصاف.

- إن من أبرز القيود الأخلاقية التي شرعها النبي صلى الله عليه وسلم في الحروب: تجنب قتل الشيوخ والنساء والأطفال، وتجنب قتل المتعبدین، وعدم الغدر، وعدم الإفساد في الأرض، والإنفاق على الأسير، وعدم التمثيل بالميت.

ومن أبرز مصادر هذه الدراسة: كتب المتون الحديثية وعلى رأسها الكتب الستة، إضافة لكتب الشروح الحديثية لهذه الكتب، وكتب السيرة النبوية، والكتب التي اهتمت بالأخلاق والآداب الشرعية ومنها كتاب: مكارم الأخلاق للخرائطي، وكتاب الأنوار في شمائل النبي المختار للبعوني، وكتاب الشفا بتعريف حقوق المصطفى للقاضي عياض، وغيرها..

الكلمات المفتاحية: السنة النبوية، أخلاق، الحروب، محاربين، مسالين .

مكانة الأخلاق وأهميتها في الحضارة الإسلامية

Dr. Abdinafi Ahmed ABDULLAHI

Member of the Maqasid Center for Research and Studies

Abdinafi.ahmed@gmail.com

تأتي هذه الدراسة بعنوان مكانة الأخلاق وأهميتها في الحضارة الإسلامية حيث عرفت مفهوم الأخلاق والآراء الفلسفية حول موضوعها وبينت الآراء الفلسفية حول موضوع الأخلاق، ومكانة الأخلاق ومظاهرها في الحضارة الإسلامية وغيرها من الحضارات، ثم عن أهمية الأخلاق للفرد والمجتمع والدولة إذ وضع الإسلام لبنة أساسية للتحلي بالأخلاق والقيم الفاضلة منذ البعثة حيث أرسل الله إليهم رسولا يتلو عليهم آياته ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة فعنى بتربية الفرد والمجتمع والأمة أجمع، وعلى هذا فإنها سر بقاء هذه الأمة وصمودها عبر التاريخ والأجيال.

فبدونها تصبح الأمة عديمة الأخلاق فيكثر فيها الفساد والظلم والعدوان وعدم مراقبة النفس فتكون الإبادة الجماعية للفرد والمجتمع والدولة وتحصل الفوضى والانحلال الأخلاقي والافتقار للمبادئ الأساسية للأخلاق. واعتمدت الدراسة على المنهج الاستقرائي التحليلي فالمقارن، لأن طبيعة الدراسة تتطلب ذلك. تهدف الدراسة إلى التعرف بمفهوم الأخلاق، وبيان مكانتها وأهميتها في الحضارة الإسلامية، وبيان مضامينها وتأثيرها على الفرد والمجتمع والدولة وإشخاصها للعالم – بمثل قيام هذه المؤتمرات – بحسبان أنها هي الأخلاق الفاضلة التي يجب أن تتحلى بها الدول والمجتمع الدولي بأسره، كما تهدف الدراسة إلى صياغة مجتمع أخلاقي يتحلى بقيم عالية في السلوك والتعامل، ويهدف إلى بيان أن مكارم الأخلاق موجودة في سائر الأمم في اليهودية والنصرانية وغيرها، وما تقوم به الصهيونية الآن لا علاقة له باليهودية، وهذا من أقوال مجموعة منهم، وأن الأخلاق الفاضلة متطلب كل الأمم والشعوب، كما تهدف إلى بيان أن ما يُفعل من إبادة جماعية وفساد وتطهير عرقي لا علاقة له بالأخلاق ومكارمها فهو سلوك صهيوني غاشم. فمشكلة هذه الدراسة تكمن في وضع معايير تبين مكارم الأخلاق وفضائلها والتحلي بها، وما تقوم به الصهيونية من أفعال تنافي هذه الأخلاق ضد سكان غزة. وخلصت الدراسة إلى عدد من النتائج منها: أن الأخلاق في الحضارة الإسلامية جملة من الخصال الحميدة والمبادئ والقواعد الجامعة للقيم الإسلامية التي تنظم حياة الفرد والمجتمع والأمة الإسلامية وبيان علاقتها بالمجتمعات الأخرى التي تقوم على السلم ونبذ الحروب، والابتعاد من الظلم والفساد وأن الإبادة الجماعية ليست من الأخلاق في شيء، كما توصى الدراسة، بإبراز القيم الإسلامية والإنسانية التي يجب أن يتحلى بها الفرد والمجتمع والأمة، وكما يوصى بقيام هيئات دولية تتبنى مكارم الأخلاق والنهوض بها لتكون واقعاً معاشاً بين أفراد المجتمع، وتكوين منظمات تتبنى نشر قيم الأخلاق الفاضلة في المجتمعات الإنسانية

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الإسلام، الحضارة، الإبادة الجماعية، القيم.

مركزية الاخلاق في نظرية الحضارة عند مالك بن نبي

Prof.Dr. Ammar Halassa

أ.د. عمار حلاسة

University of Casdi Merbah Ouargla /Algeria

ammarhalassa@yayoo.fr

يعتمد مالك بن نبي في نظريته الحضارية ، التي أقامها على أسس ثلاث : وهي : إنسان - تراب ، زمن ، لتشكل المعادلة التالية : الحضارة = إنسان + تراب + زمن ، ليجعل روح هذه المعادلة ، والعرق النابض فيها ، هي الاخلاق . وعلى الرغم من أن الانسان هو المحرك الاساس لبقية عناصر المعادلة ، ومع ذلك فإنه لا يستطيع أن يتجاوز الزمان والمكان ، ما لم يبن حضارته على القيم الانسانية الخالدة ، فتخرج حضارته من طابعها الذاتي الضيق ، لتكون حضارة الانسانية جمعاء . ومن هنا أخذت الاخلاق مركزيتها في نظرية مالك بن نبي ، خاصة إذا ارتبطت هذه الاخلاق برسالة سماوية . فإلى أي مدى استطاع مالك بن نبي عن طريق الاخلاق أن ينقل نظريته من الذاتية إلى العالمية ؟ هذا ما ستحاول أن تجيب عنه هذه المداخلة .

الهدف : ابراز اهمية الاخلاق في قيام الحضارات

لا معنى للحضارة بدون أخلاق

المحور المحرك لنظرية الحضارة عند مالك بن نبي هي الاخلاق

المنهج : تعتمد هذه المداخلة على المنهج التاريخي . وهذا لا يمنع من الاستفادة من بعض الاجراءات المنهجية التي تخدم الموضوع مثل : الوصف ، والتحليل ، والمقارنة ، والاستقراء .

بعض نتائج البحث

لا يمكن تطبيق نظرية الحضارة مالم يؤخذ عرقها النابض بعين الاعتبار

لا قيمة للإنسان بدون أخلاق

الحضارة التي لا تبنى على الاخلاق حضارة عرجاء

بعض مراجع البحث

المسلم في عالم الاقتصاد مالك بن نبي

شروط النهضة مالك بن نبي

وجهة العالم الإسلامي مالك بن نبي

ماذا خسر العالم بانحطاط المسلمين لأبي الحسن الندوي

لماذا تأخر المسلمون وتقدم غيرهم شكيب ارسلان

الفكر الاسلامي المعاصر غازي التوبة.

الكلمات المفتاحية: الاخلاق ، الحضارة ، القيم الانسانية.

القيم الأخلاقية في آيات الأحكام (آيات العقوبات نموذجاً)

Doç. Dr. Bahattin CEMİLOĞLU

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

bahattin.cemiloglu@istiklal.edu.tr

تتنوع مقاصد الآيات القرآنية وتوجيهاتها، فمنها ما يهدف إلى بناء الإيمان والعقيدة الصحيحة، ومنها ما يرمي إلى تهذيب الأخلاق والقيم، ومنها ما جاء ليفصل الأحكام التشريعية والحقوقية، وبناءً على هذا التنوع فقد تعددت أقسام العلوم الإسلامية ومجالات اختصاصاتها، فصار منها علم التوحيد والكلام، وعلم الفقه والأحكام، وعلم الأخلاق والتزكية. إلا أن هذا التنوع قد أدى إلى دراسة جانب واحد في الآية، وغياب الجوانب الأخرى التي تعد مكملة ومتممة لبعضها البعض، لذلك يُرى في بعض كتب آيات الأحكام غياب الجوانب الإيمانية والأخلاقية التي تتناولها الآية، وكذلك يُلاحظ في بعض الكتب التي تبحث في الأخلاق والتزكية غياب الجوانب الفقهية والحقوقية.

يهدف هذا البحث إلى بيان التكامل والنظرة الشمولية في الآيات القرآنية، وذلك من خلال تسليط الضوء على الجوانب والقيم الأخلاقية التي نصت عليها أو أشارت إليها الآيات التي سبقت لبيان الأحكام الفقهية. ولما كان استعراض جميع آيات الأحكام في مثل هذه الدراسة غير ممكن، فقد وقع الاختيار على الآيات المتعلقة بأحكام العقوبات، والتي تشمل الآيات التي تكلمت عن أحكام القصاص، والديات، والحدود، والتعزيرات، وما يتعلق بها. وسبب اختيار هذه الآيات على وجه الخصوص هو أن القضايا التي تناولتها هذه الآيات، وظروف تطبيقها تكون النفوس فيها – في الغالب – مشحونة بالغضب، والرغبة بالتشقي والانتقام من الجاني الذي اعتدى على النفس أو العرض أو المال... وفي هذه الأثناء أحوج ما يكون الإنسان إليه هو الأخلاق الإيمانية التي تضبط نفسه وتلزمه جادة الصواب.

وأما منهج هذه الدراسة فهو المنهج الاستقرائي الوصفي التحليلي، وذلك من خلال استقراء آيات الأحكام المتعلقة بالعقوبات، واستخراج القيم الأخلاقية التي احتوتها، ثم وصف هذه القيم وتحليلها، حتى يصل البحث إلى نتائجه المرجوة.

وسيتكوّن هذا البحث من مبحثين، إضافةً إلى المقدمة والخاتمة؛ يتناول المبحث الأول التعريف بآيات الأحكام عموماً، وآيات العقوبات بشكلٍ مفصّل، من خلال بيان عددها، ومواقعها، وموضوعاتها، وأما المبحث الثاني فيُخصّص لاستخراج القيم الأخلاقية الموجودة في هذه الآيات، وتصنيفها، وتحليلها.

الكلمات المفتاحية: الفقه الإسلامي، التفسير، الأخلاق، آيات الأحكام، الفقه الجنائي.

أخلاقيات الطب في الحضارة الإسلامية

د. بلبشير محمد

Dr. Belbachir MOHAMMED

كلية العلوم الاجتماعية والعلوم الإنسانية، جامعة أبي بكر بلقايد / تلمسان / الجزائر

belbachirmed@yahoo.fr

إنّ ما يميّز الدين الإسلامي ، أنّه أعطى الإنسانية حضارة حملت سماته الروحية وسجاياه الفكرية والجمالية، ومحامده الأخلاقية والقيمية . إذ مازالت هناك تجليات مادية ومعنوية من الحضارة الإسلامية ، ماثلة اليوم للعيان ، ومنوّها بها.

فقد قدم الإسلام للإنسانية منهاجا أخلاقيا علميا لتوجيه الإنسان والمجتمع، ووضع المبادئ والقيم الأساس التي تحكم النشاط الإنساني، وتدور حوله إيجابا وتحسينا... ومن ثم تطورت المعارف والعلوم ، والمهارات المتعددة، والمهن الراقية، للحفاظ على حياة الإنسان. من هذه المهن مهنة الطب، التي تعد من أرقى مهن المجتمع الإنساني، سواء في مكانتها بين المهن اجتماعيا وماديا، أوفي سمو ورفعة ما تتعلق به من حياة الإنسان وصحته ومشاعره.

في حضارة الأمة، تمثل الطب رمزا من رموز طهارتها ونقاءها، وتمثل أخلاقها معيارا دالا على مدى ارتقائها أو انحطاطها الخلقي، لهذا اعتبر العلماء الطبيب حاكما على النفوس والأجسام، والملوك حكاما على المصالح والأموال.

لأجل ذلك ، قامت لهذه المهنة قواعد أخلاقية تحدد الاشتراطات اللازمة لمزاولة المهنة الطبية ، وتحكم تصرفات الأطباء ، وتحدد مسؤولياتهم ، وتنظم علاقاتهم فيما بينهم ، وعلاقاتهم بمرضاهم. تحاول الدراسة استخلاص أخلاقيات الطب في الحضارة الإسلامية، ثم ترتيبا على ذلك محاولة تحديد المنظومة المتكاملة من القيم والمبادئ، والأسس، التي تجعل ممارستها منضبطة وأخلاقية، تحقق مقاصد الشريعة الإسلامية، في الحفاظ على النفس والحياة.

تلك بعض أهداف الدراسة، في محاورتها الحضارة الإسلامية، وأثرها في الوعي الأخلاقي، وتقديم العلوم الطبية. وهذا بموجب منهج يجمع بين استقراء مادة البحث في كل من المصادر التاريخية والحضارية، والطبية، والقانونية، وبين تحليلها، ليقدم تصورا متكاملًا للممارسة الطبية في الحضارة الإسلامية، في ضوء المنظومة الأخلاقية.

كما تسعى الدراسة إلى نتائج محتملة منها:

- الأخلاق الطبية في الإسلام من المبادئ الأخلاقية الكبرى الضرورية للحياة.
- في الحضارة الإسلامية تراثا مقاصدا أخلاقيا شاملا لترشيد الممارسة الطبية.
- إن إسهامات الحضارة الإسلامية في مجال العلوم الطبية قدر على امتداد التاريخ الإنساني والحضاري وميزة في ترقية الحضارة الإنسانية وتقديم العلوم الطبية.
- الكلمات المفتاحية:** الإسلام ، الحضارة الإسلامية، الأخلاق ، الطب ، المقاصد.

الأخلاق بين الفكر الإسلامي والفكر الليبرالي العلماني: دراسة مقارنة في المفهوم والمصدر والغاية

الأستاذ الدكتور فرج حمد سالم الزبيدي

جامعة الحسين بن طلال، الأردن

إنّ بقاء الأمم واستمرارها الحضاري مرهونٌ بريقها الأخلاقي؛ لهذا لم تخلُ الإنسانية – منذ نشأتها - من وجود ضوابط أخلاقية تضبط تصرفات أفرادها، لكنها لم تكتمل من ناحية القصد القلبي والارتقاء السلوكي إلا بمبعث النبي محمد - صلى الله عليه وسلم - الذي قال: (إنّما بُعثت لأتمم صالح الأخلاق).

مشكلة الدراسة: يصير كثير ممن يحملون الفكر العلماني على أنّ العلمانية منهج حياة عصري ذو أخلاق تحريرية تصلح لإسعاد البشرية. وبالمقابل يرى المسلمون أنّ الأخلاق الإسلامية أولى بإسعاد البشرية وإشاعة العدل كونها إلهية المصدر.

إنّ المشكلة الأساس لدى ما يُسمّى بالعالم الحرّ في العصر الحديث هي مشكلة أخلاقية بحثة، يدعي النظام الرأسمالي الليبرالي العلماني الغربي بقيادة أمريكا وبريطانيا وفرنسا بأنّه الممثل الوحيد لأخلاق الحرية والعدالة والسلام وحقوق الإنسان، لكن الواقع لذلك النظام يخالف يُكذّب ذلك الادعاء، وينطق بسقوط ذلك النظام أخلاقياً وإنسانياً.

صحيح أنّ النظام الرأسمالي الليبرالي تفوّق على العرب والمسلمين في مجال الاقتصاد والتكنولوجيا والصناعة الحربية، لكنّه أفلس أخلاقياً وإنسانياً. فغلف تقدّمه المادي بإطار من مساوئ الأخلاق التي يندى لها جبين الإنسانية. فكل تفوّق مادي للرأسمالية يقابله انتكاسه في الأخلاق والقيم، وأصبح العالم الغربي يدعو وبكل تبجّح لسلوكيات هابطة مخالفة للفطرة السليمة والعقول الصحيحة والأديان السماوية كالمثلية والإباحية وحقوق الإجهاض وغير ذلك. بل إنّ بعض الدول المنتمية للنظام الليبرالي الغربي أخذت بحماية التسفّل الأخلاقي قانونياً وفرضه على شعوبها وتصديره لشعوب العالم.

هدفت هذه الدراسة لبيان واقع الأخلاق في الفكر الإسلامي والفكر الليبرالي العلماني من خلال المقارنة فيما بينهما من حيث: المفهوم والمصدر والغاية، وذلك باستخدام **مناهج** الاستقراء والتحليل والمقارنة. خلّصت الدراسة لعدّة **نتائج**، أهمها:

1. حصر الفكر الإسلامي مصدرية الأخلاق بالوحي الإلهي. أمّا في الفكر الليبرالي العلماني فإنّ الأخلاق لا تستند إلى مصدرية دينية بل مصدرها الإنسان نفسه.
 2. غاية منظومة الأخلاق في الإسلام الارتقاء بالسلوك الإنساني للمستوى الحضاري المنشود بالإضافة لتحصيل رضى الله سبحانه وتعالى. أمّا غاية الأخلاق في الليبرالية العلمانية هي تحقيق المنفعة وتعظيم الحرية الشخصية وإشباع اللذة.
 3. إنّ النظام الرأسمالي الغربي يعاني من خواء فكري وإفلاس أخلاقي رهيب، فمشكلة العالم الغربي المعاصر ليست مشكلة اقتصادية كما يدعي بل هي مشكلة أخلاقية بحثة.
- إنّ الإنسانية بحاجة ماسة لأخلاق الإسلام وقيمه بقدر حاجتها للطعام والشراب، فلا نهضة حقيقية للإنسان ولا عدالة ورحمة من دون سيادة الأخلاق الإسلامية للعالم.
- الكلمات المفتاحية:** الأخلاق؛ الفكر الإسلامي؛ الفكر الليبرالي العلماني؛ الأخلاق الإسلامية؛ الأخلاق الليبرالية.

مكانة الحكمة و أثرها في الثقافة الإسلامية من منظور الأدب و الشعر: المتنبي و سعدي الشيرازي نموذجاً

Associate Professor Farshid TORKASHVAND

Imam Khomeini International University / Iran

torkashvand@hum.ikiu.ac.ir

الحكمة في الثقافة الإسلامية تتجلى منذ البداية في مجال الفلسفة و طالما إهتم بها الفلاسفة الإسلاميون ضمن الحضارة الإسلامية، لكنه هناك مجال واسع آخر قلما إهتم به الباحثون و ما هو إلا آفاق الأدب و الشعر حيث يعتبر هذا الأخير كمجال رحب لدراسة مكانة الحكمة و مدى أثرها في الثقافة الإسلامية. الحكمة في الشعر تتمتع برؤية إنسانية عالمية و نجد المضامين المشتركة و النزعات الإنسانية الشاملة في الشعر العربي و الفارسي عند شعراء مميزين منهم المتنبي و السعدي الشيرازي اللذان قد إشتهرا بالحكمة في الشعر. هذه المضامين بأشكال مختلفة موجودة في أشعار الشعراء حيث تخبر عن التداخل و التعامل بين اللغتين العربية و الفارسية. لتحليل المضامين المشتركة التي تقع ضمن الحكمة نحتاج إلى تنظير خاص يهتم بالمعنى و لا الشكل و الصورة فلتحقيق هذا الهدف نقترح رؤية البلاغة الجديدة و جمال المعنى.

يعتبر مفهوم الجمال كأول ما يفكر فيه الإنسان عند مواجهته عملاً أدبياً. الجمال في الأدب و الشعر هو المحور الرئيس في الدراسات البلاغية القديمة أو الجديدة. يتجسد هذا المفهوم في مجال علم البيان من البلاغة القديمة فينحصر في الصور البيانية كالتشبيه و الإستعارة و المجاز. في حال أن الجمال في الرؤية البلاغية الجديدة يمتد آفاقه إلى مجال المعنى المفتوح و بهذه الرؤية الجديدة و أثناء إهتمامه بالمعنى يتضح دور المتلقي الفاعل في تكوين المعنى و الجمال.

كان القدامى يهتمون بأساليب البيان و لانفس المعاني و كانوا يقولون في هذا المضمير بأن «المعاني مطروحة في الطريق»، (شفيعى كدكنى، 1385، 8) لكنه عندما إتسع مجال الكتابة و كثر عدد المتلقين المتقنين إنتقل التواصل اللغوي من المحادثة الحية إلى الكتابة. فإتساع الكتابة كان يعتبر كفرصة للتأمل و التفكير في النص من جانب المتلقي لأن في هذه المرحلة إبتعدت الدوال من المدلولات (پورنامداریان، لاتا، 14) أما الفلسفة فتعد أرضية واسعة للبلاغة الجديدة. يقول «صلاح فضل» في تشريح علاقة الفلسفة و علم الجمال بأن هناك «التحولات التي إعترت نظرية الجمال حديثاً حتى أدت إلى نشوء جماليات التلقي و التأويل بإعتبارها فلسفة لعلم النص. و بهذا تتضح الدورة التي تمثلت على نطاق أوسع في تحول «علم الفلسفة» بالمفهوم القديم إلى «فلسفة العلم» بالمصطلح الحديث. و يكتسب مفهوم العلم المقترن بالجمال طوقاً من مشروعيته المعرفية. و من الوجهة التاريخية يلاحظ أن الجمال قد نشأ في نفس الفترة التي إنتهت فيها البلاغة الكلاسيكية و إن كان مجال أحدهما ليس بالضبط هو مجال آخر. (فضل، 1992، 38) إذن نعتقد بأن البلاغة الجديدة تتميز برؤية فلسفية جديدة إلى الجمال و يساعدنا على تحليل الأشعار الحكمية العربية و الفارسية من حيث أنها تركز على المعنى و الجمال الناتج عنه.

أما بالنسبة إلى التطبيق فنأتي بأبيات متشابهة من المتنبي و السعدي الشيرازي الذين قد لعبا دوراً هاماً في توسيع المعنى و الحكمة في الشعر ضمن الثقافة الإسلامية. يقول المتنبي:

إذا انت أكرمت الكريم ملكته و إن أكرمت اللئيم تمردا (المتنبي، 2002، ج1، 323)

و يقول سعدي في نفس المضمير:

چو با سفله گویی به لطف و خوشی گرددش کبر و گردن کشی (سعدي، کلیات، 1388 هـ.ش، 263)
(إذا كلمت اللئيم بالعطوفة و الكرامة / سيجيبك بالكبر و التمرد)

كما نلاحظ يقول الشاعر ان كلاماً سوياً في مجال حكمة و كيفية التعامل مع الكريم و اللئيم.

يقول المتنبي في الحكمة أيضاً:

من يهّن يسهل الهوانُ عليه ما لجرحٍ بميتٍ إيلام (المتنبي، 2002، ج2، 1142 و 1143)

كما يقول سعدي في نفس المجال:

از ملامت چه غم خورد سعدي مرده از نيشتَر مترسانش (سعدي، كليات، 1386هـ.ش، 480)

(لايحزن سعدي من العتاب / لا تخف الميّت من الجرح)

كما نشاهد هناك تشابه بين ما يقوله الشاعران و ذلك لأسباب ثقافية و لأنهما قد عاشا في بيئة إسلامية واحدة و ضمن الثقافة الإسلامية و إلى جانب هذا يمكننا القول بأنهما قد فكرا على مستوى عالمي حيث أخبرا عن المعاني الإنسانية العالمية الراقية. عالم الحكمة عند الشاعرين يخبر عن معانٍ ملائمة لكل زمن و مكان و السبب تبعاً لايعود إلى جمال الشكل و الوزن أو القافية بل هو جمال المعنى الذي خلّقه ثقافة الحكمة عند الشاعرين. إذن نستنتج أولاً بأن رؤية البلاغة الجديدة تكشف عن المعاني العميقة و الخفية و ثانياً نقول إنّ هذه المعاني الحكيمة التي نبحت عنها في أشعار الشاعرين يمكن أن تمتدّ آفاقها إلى كلّ زمن و مكان و خاصة الزمن الذي نعيش فيه حيث نحتاج إليها أكثر من كلّ وقت آخر حتى تصبح قسماً من أخلاقنا و فلسفة حياتنا.

الكلمات المفتاحية: الثقافة الإسلامية، الأخلاق، الفلسفة، الحكمة، المعنى، الشعر.

أخلاقيات الذكاء الاصطناعي

Dr. Fatima SBAA

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

fsbaa@firat.edu.tr

أصبح الذكاء الاصطناعي نقطة تحول جذرية يتخطى بها العالم عصر تقنية المعلومات، ويعتبر ركيزة محورية تستند عليه الثورة الصناعية الرابعة، إذ كان الإنسان يعتمد في عملية جمع البيانات واسترجاعها على الحاسوب، لتتم عملية الاستدلال والإنتاج واتخاذ القرارات من جهة الإنسان لا من جهة الحاسوب، لكن العالم اليوم تجاوز هذه المرحلة حيث أصبح الحاسوب قادراً على محاكاة السلوك الإنساني بناء على مجموعة من العمليات الاستدلالية المشبع بها والمبرمج عليها ليصبح الحاسوب مؤهلاً لإيجاد الحلول واتخاذ القرارات بدلاً من الإنسان. خلال السنوات الأخيرة بات الذكاء الاصطناعي حقيقة واقعية يتجه العالم إليه بقوة ولم يعد ضرباً من أضرب الترف الفكري أو الخيال العلمي، بل هو الحياة المستقبلية للعالم، فعليه وستعتمد عليه الدول لتحقيق تنميتها المستدامة وستبني عليه ميزانياتها واقتصادها وتعليمها وصحتها ووجدها وأمنها وصناعاتها ونقلها وجميع معاملاتها وخدماتها المهنية والمنزلية والشخصية بل واتخاذ القرارات بشكل مذهب وبكفاءة عالية ودقة متناهية وذلك من خلال تشغيل الأنظمة ذات خوارزميات جد متطورة، إذ تستطيع الآلة التواصل مع غيرها من الآلات وأيضاً مخاطبتها للبشر والشعور بما حولها وفهمه والقيام برد الفعل، وبذلك تحاكي في سلوكها سلوك الإنسان تماماً، وهنا تتجلى أهمية الوقوف عند هذا الموضوع لأنه الأمر الذي يستوجب على كافة فاعلي المجتمع الدولي والحكومات التجنيد من أجل وضع جملة من المعايير الأخلاقية والضوابط الشرعية والقانونية المتعلقة بتقنيات الذكاء الاصطناعي ومشاريعه المستقبلية ووضع حدود بين المشروع منها والمحظور. ويمكن الهدف من وراء إثارة هذا الموضوع في عدة نقاط أساسية نذكر منها:

تنبيه الجيل الصاعد إلى ضرورة الإهتمام واستثمار الذكاء الاصطناعي مع مراعاة أخلاقياته، في عملية الخلق والإبداع للتماشي مع ما تفرضه الثورة الصناعية الرابعة وتقنياتها التي اجتاحت مختلف مناحي الحياة المعاصرة.

دعوة الفاعلين والجهات المعنية سواء منها العالمية أو المحلية، ببرمجة الذكاء الاصطناعي بتصاميم تحفظ حقوق الإنسانية وخصوصياته والعمل على تغذيته بأخلاقيات سامية تتناسب مع الذوق السليم والنظام العام للأمم. وهذه الدوافع تجرنا لطرح إشكالية كبرى مفادها: إلى أي حد يمكن برمجة الذكاء الاصطناعي بالقيم والأخلاق الإنسانية السامية المتفق عليها بين العقلاء عموماً والإسلامية خصوصاً بطريقة شفافة ومنصفة تضمن عدم تكرار الصور النمطية الفكرية والاجتماعية كالعنصرية أو التمييز بين الجنسين أو حرمان أي فرد من الاستفادة من فوائده أينما كان في العالم من جهة، والتأكد من حفاظ خوارزمياته بسرية البيانات وضمان عدم هتك حقوق الإنسان وخصوصياته جهة أخرى؟ بناء على هذه الإشكالية يمكن أن نتساءل عن مفهوم الذكاء الاصطناعي، أهميته، أهدافه، أنواعه، مراحل تطوره، ودورة نظام حياته؟ وما موقف الشريعة الإسلامية من القضايا التي تطرحها أخلاقيات الذكاء الاصطناعي؟ وما مجال أعمال أخلاقيات الذكاء الاصطناعي؟ وما أبرز التحديات التي تواجهها هذه الأخلاقيات والجهود المبذولة لمواجهتها؟

وللإجابة عن هذه الأسئلة فإنني سأتناول هذا الموضوع من خلال مبحثين رئيسيين هما :

الأول : الذكاء الاصطناعي تعريفه، مشروعيته ونطاقه

الثاني : مجال غعمال أخلاقيات الذكاء الاصطناعي، تحدياته، والجهود المبذولة لمواجهتها
وسأحاول من خلال هذا البحث عرض ما تم ذكره، وتجهيزه كمشروع يقدم على طاولة النقاش ليتبناه
المؤتمر الدولي الرابع المزمع تنظيمه بجامعة الفرات يومي 18/17 أكتوبر 2024 المقبل ، إن وجد قبولا لدى
لجنتكم المحترمة . بحول الله وقوته.
الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الذكاء الاصطناعي، مقاصد الشريعة، المبادئ الأخلاقية للذكاء الاصطناعي، دورة
حياة نظام الذكاء الاصطناعي.

دور الأخلاق في بناء المجتمع وصلاحه من خلال سورة الحجرات

Dr. Öğr. Üyesi İsraa Mahmood EID EID

Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin/Türkiye

israaeidd@gmail.com

القرآن الكريم هو دستور أخلاق المسلمين الأول، وقد دعت كل سورة وآياته إلى مكارم الأخلاق، وفضائل العادات، وكانت سورة تؤيد وتكمل بعضها بعضاً في الحث على الأخلاق الحميدة والالتزام بها، ومن هذه السور سورة الحجرات، لذا تهدف هذه الدراسة إلى إبراز الأخلاق السامية الرفيعة التي حثت عليها السورة الكريمة، مع إبراز حقائق الوجود والإنسانية، وبيان العديد من مناهج التكوين والتنظيم، وقواعد التربية والتهديب، مع أن عدد آياتها لا يتجاوز الثماني عشرة آية.

وستسلط هذه الدراسة الضوء في مبحثها الأول على محاور هذه الأخلاق، وأبرز ما تتعلق به، وهي:

1- الأخلاق مع الله تعالى وأوامره

2- الأخلاق مع رسول الله وتوقيره

3- الأخلاق تجاه الإخوة المختصمين

4- الأخلاق المأمور بها والمنهي عنها في التعامل مع الأخ المسلم

ثم سيركز المبحث الثاني عن أثر الالتزام بهذه الأخلاق في بناء مجتمع رفيع سليم نظيف كريم، حيث قرر القرآن الكريم دعائم المجتمع الفاضل، وتكفل بقيامه أولاً ودوامه وازدهاره وصيانته أخيراً، بحيث يلتقي فيه الأفراد بالدولة، والدولة بالأفراد، وتتلاقى واجباتهما ونشاطهما في تعاون واتساق. وقد وضحت السورة حقيقة الإيمان، وحقيقة الإسلام، وشروط المؤمن الكامل، وهو الذي جمع الإيمان، والإخلاص والجهاد، والعمل الصالح. وتستدعي طبيعة هذه الدراسة اتباع المنهج الاستقرائي في تتبع معاني الآيات الكريمة الحاثية على الأخلاق في سورة الحجرات من خلال كتب التفسير، وكذلك المنهج الوصفي لوصف دور الأخلاق في بناء المجتمع، وإبراز جهودها في صيانته والمحافظة عليه.

ومن أبرز النتائج المتوقعة لهذه الدراسة:

1- إرشاد المؤمنين إلى مكارم الأخلاق، وهي إما مع الله، أو مع رسوله صلى الله عليه وسلم، أو مع غيرهما من أبناء الجنس.

2- صلاح المجتمع يتجلى بكونه له أدب مع الله، ومع رسول الله، يتمثل هذا الأدب في إدراك حدود العبد أمام الرب، والرسول الذي يبلغ عن الرب.

3- سورة الحجرات تتضمن القواعد والأصول والمبادئ والمناهج، التي يقوم عليها هذا العالم.

4- لا بد لصلاح أي مجتمع من النقاء بالأفراد بالدولة، والدولة بالأفراد، وتتلاقى واجباتهما ونشاطهما في تعاون واتساق.

ومن أبرز مصادر هذه الدراسة كتب التفسير بنوعيهما بالتفسير بالمأثور والتفسير بالرأي، إضافة إلى المصادر الخاصة بالجانب الأخلاقي المستمد من القرآن الكريم ككتاب أخلاق القرآن لعبد الوهاب عزام، وكتاب الأخلاق في القرآن للسيد عبد الأعلى السبزواري، وغيرها.

الكلمات المفتاحية: القرآن الكريم، الأخلاق، سورة الحجرات، المجتمع، صلاح.

العقوبات الجزائية على غير المسلمين يتجاوزهم للغهოდ والمواثيق في ضوء السنة النبوية وهدى الصحابة

Doç. Dr. M. Kamel KARABELLI
Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin /Türkiye
m.kamel79@gmail.com

منذ فجر الدعوة الإسلامية لم تنزل الدولة الإسلامية تحتضن أطيافاً من الأقليات غير المسلمة الذين يُعرّفون بأهل الذمة، وتعاملها على وفق الهدى الإلهي الذي أمر باحترام حقوقهم، والبرّ بهم، والقسط معهم، بل وترتيب العقوبات الجزائية على كل من يتعدى على شيء من حقوقهم، ولكن لا بُدّ أن يُقابِلوا ذلك بالتزامهم بقانون الدولة الإسلامية واحترامه، والمحافظة على الضوابط التي تفرضها الدولة في تعاملاتهم وعلاقاتهم، إضافة إلى قيامهم بالواجبات التي يُكلّفهم بها الحاكم. وكذلك الحال مع المستأمنين من غير المسلمين، الذين دخلوا بلاد الإسلام بإذن الحاكم، فعليهم احترام قانون الدولة واحترام الشعائر الإسلامية، وعدم التجاوز والتعدي على شيء من حقوق المسلمين، كل ذلك على مبدأ "من لا يحترّم لا يحترّم"، ومبدأ "كما تدّين تُدان".

ولا شك أن هذا من أدلّ الدلائل على عدالة الإسلام وسماحته، كما أنه في الوقت ذاته دليل على حكم الإسلام الصارم وعدم هوانه تجاه أهل الذمة أو المستأمنين الذين يتجاوزون حدوده المسموحة؛ ويتعدى على شيء من حقوق المسلمين أو شعائرهم، أو لا يقوم بالواجبات المفروضة عليه.

وإذا كان غير المسلمين من أهل الحرب المُعتدّين، الذين يقايلون المسلمين، ويخرجونهم من ديارهم، ويسلبونهم حقوقهم، فأولئك لا أمانَ لهم، ولا حرمةَ لشيء من حقوقهم، ولا ضيّرَ في ذلك؛ وفق قاعدة "المعاملة بالمثل" التي تقرها الشرائع السماوية والأعراف الدولية على حدّ سواء، بل ولا ضيّرَ أيضاً في ترتيب العقوبة الجزائية التي يراها الحاكم مناسبةً لهم؛ لردعهم، ولمنع من تُسوّل له نفسه أن يسلك مسلكهم.

وسيلقي هذا البحث الضوء على سيرة النبي صلى الله عليه وسلم في أسلوب تعامله مع هذه الأصناف من غير المسلمين، وكذلك سير الصحابة، وعلى رأسهم الخلفاء الراشدون، رضي الله عنهم، وكيف قابلوا نقض غير المسلمين للعهد والميثاق، وكيف أهدروا حقوقهم، ورتبوا عليهم العقوبات الجزائية التي تليق بهم.

الكلمات المفتاحية: السنة، أهل الذمة، المعاهدين، نقض، عهد، عقوبات.

فلسفة الأخلاق التطبيقية في الحضارة الإسلامية : أمثلة من أخلاق المداواة في التداول العربي الإسلامي

Lahcen TIFROUTE

جامعة ابن زهر، المدرسة العليا للتكنولوجيا - أكادير / المغرب

tifroute@hotmail.com

سيحاول هذا النظر رصد بعض الأبعاد التطبيقية لفلسفة الأخلاق في الحضارة الإسلامية، خاصة موضوع المداواة في التداول العربي-الإسلامي، أو ما يعرف بـ "طب الأخلاق". فالمعلوم أن الحضارة الإسلامية عرفت اهتماما فلسفيا لتطبيق الأخلاق من خلال ما يعرف بمداواة النفوس وأمراض القلوب. هذه المساهمة ستعمل على تبيان بعض وجوه الأعمال الفلسفي لهذه الأخلاق لمساعدة الإنسان للتخلص من كل أشكال الرذيلة والأمراض الأخلاقية وتأسيس الأخلاق الحميدة والحسنة، حيث يترتب عن ذلك صنفين من الأخلاق: مكارم الأخلاق التي تتدرج على سلم الخير والفضيلة، وأخلاق الرديئة التي تصنف ضمن عائلة الشر والرذيلة. وكل زمرة من الأخلاق تؤثر، سلبا أو إيجابا، على تفاعل العلاقات الإنسانية في الجماعة البشرية. أما مقارنة هذا النظر فسيتم بالتركيز على عدة كتابات من الموروث الفلسفي العربي-الإسلامي، علما أن ثمة مؤلفات إسلامية أخرى وبلغات أخرى لها نفس الاهتمام. ومن بين المؤلفات التي نستحضرها مثلا:

- رسالة الحيلة في مداواة النفوس لأبي إسحاق الكندي.
- تهذيب الأخلاق وتطهير الأعراق لابن مسكويه.
- رسالة في مداواة النفوس لابن حزم.
- الطب الروحاني لأبي بكر الرازي.
- رياضة النفس وتهذيب الأخلاق ومعالجة أمراض القلب، لأبي حامد الغزالي.

وينتظر من هذه المداخلة أن تكشف عن جانب مغموور في الحضارة الإسلامية، هو الأخلاق التطبيقية، كما تجلت في أخلاق المداواة.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق التطبيقية ، الحضارة الإسلامية ، التداول العربي ، المداواة ، الأخلاق الحميدة.

المؤلفات حول الأخلاق قديما وحديثا جهود علماء المغرب الإسلامي في الدرس الأخلاقي محمد بن سحنون القيرواني التونسي (ت 256هـ) نموذجا

Maamar KOUL

أستاذ التعليم العالي-التخصص: عقيدة إسلامية- جامعة الوادي- مخبر إسهامات علماء الجائر في إثراء العلوم الإسلامية/ الجزائر

maamar-koul@univ-eloued.dz

تُعنى الأخلاق بالسلوك الإنساني من حيث العمل على وضع قواعد عملية تهدف إلى تجويد أفعال الإنسان، مما يسهم في تنظيم حياة المكافين وتحقيق السعادة لهم في الدارين، مما يُنمّر حياة مُنظمة وفق قوانين يحكمها العمران البشري والعلاقات الإنسانية بين أفراد المجتمع، لذا كانت تربية الناشئة على الأخلاق الإسلامية مشروعا تربويا من شأنه أن يثمر مجتمعا متمسكا بمبادئه وقيمه، مُستلهما من مرجعيته الدينية الإسلامية، وهذا ما حاول محمد بن سحنون 256هـ - أبرز علماء تونس وفقهائها مُعالجته في كتابه التربوي الأخلاقي آداب المعلمين. والأبواب العشرة التي تناولها محمد بن سحنون في كتابه استخلصها من القرآن الكريم والسنة النبوية، وكتابه عبارة عن أحاديث وأثار مسندة ألقاها على والده سحنون ، الذي كان إماما في المذهب المالكي ببلاد المغرب، ومضمون الكتاب في تربية المتعلمين وآداب المعلمين والمتعلمين، مما يؤكد على مشروع التأسيس الأخلاقي التربوي والبناء المعرفي والروحي للأفراد على ضوء التعاليم الدينية، كما تؤكد المرجعية المعرفية في كتاب الرجل على بناء الذات بالقيم الإسلامية المستمدة من نور الوحي الشريف ، وهو منهج تربوي ينبغي استحضاره في الزّاهن في ظلّ حضارة الكمّ والأشياء وطغيان الفكر المادي والغزو الفكري وانفتاح العالم والثقافة السائلة، وهذا كلّه أفرز انسلاخا وانقطاعا عن نور الوحي وصفاء الفطرة، مما يحثّم علينا العودة إلى الذات والاستفادة من الميراث الأخلاقي التربوي الذي أرساه القرآن الكريم ، والنبي ﷺ.

على ضوء ما سبق بسطه نطرح الإشكالية المركزية التالية

ما هي أبرز الدوافع التي دفعت محمد بن سحنون لتأليف كتابه آداب المعلمين؟ وما هي معالم الدرس الأخلاقي التربوي فيه وما هي أبرز الأحاديث التي وظفها في كتابه؟ وما هو أثرها التربوي ودورها في بناء الشخصية الإسلامية آنذاك؟.

✓ أهمية الدراسة:

تبرز أهمية هذا البحث في إبراز معالم الدرس الأخلاقي عند أحد علماء الغرب الإسلامي في القرن الثالث الهجري، من خلال كتابه آداب المعلمين الذي يُعتبر سبقا أخلاقيا وتربويا في الفكر الإسلامي عموما والأخلاق الإسلامية خصوصا، لا سيما إذا أخذنا بعين الاعتبار أنّ التأليف في علم الأخلاق - في جانبه التنظيري- كان مع ابن مسكويه (ت 421هـ): صاحب كتاب تهذيب الأخلاق وتطهير الأعراق وكتاب الفوز الأصغر ، ومن هذا المنطلق كان محمد بن سحنون له فضل السبق في الدرس الأخلاقي التربوي من الناحية العملية. خصوصا وأنّ القاعدة المعرفية التي اعتمدها هي آيات القرآن الكريم وأحاديث النبي ﷺ. ولعلّ هذا ما يؤكد نزعه الفقهية والحديثية ، على عكس ابن مسكويه الذي امتزج في درسه الأخلاقي الجانب النظري الفلسفي.

✓ أهداف البحث:

تسعى هذه الورقة إلى تحقيق الأهداف التالية:

-إبراز جهود محمد بن سحنون في الدرس الأخلاقي التربوي - العملي-

-إبراز قيمة كتاب محمد بن سحنون الأخلاقية التربوية
-الكشف عن أثر السياق الزمني والاجتماعي في اتجاه محمد بن سحنون للتأليف في الجانب الأخلاقي التربوي.

✓ منهج البحث:

مما يتناسب وهاته الدراسة استخدام المنهج الاستقرائي الوصفي التحليلي، وذلك من خلال استقراء الكتاب قيد الدراسة - آداب المعلمين - واستخراج معالم الدرس الأخلاقي التربوي منه ، من خلال مختلف القيم الأخلاقية التي أشاد بها المؤلف مُستعينا في ذلك بنصوص الوحي من الكتاب والسنة مع بيان أثر توظيفها من الناحية المعرفية والتربوية.

✓ خطة العمل:

1. محمد بن سحنون عصره وحياته وآثاره
2. النصّ الحديثي ومضامينه التربوية الأخلاقية عند محمد بن سحنون من خلال كتابه خاتمة

الكلمات المفتاحية: محمد بن سحنون، آداب المعلمين، التربية، الأخلاق، الناشئة.

الفلسفة و أخلاقيات الذكاء الاصطناعي

Prof. Dr. Malika Medkour

أ.د. مليكة مذكور

جامعة حسينية بن بو علي بالشلف / الجزائر

Medkour.malika@yahoo.fr

تشهد أبحاث الذكاء الاصطناعي تطورا متسارعا فالأبحاث فيه لم تعد تتجه إلى العمل على وضع برمجيات تحاكي العقل الإنساني في جمع المعلومات و استرجاعها وتخزينها، وتيسير تداولها، أو القيام بعمليات عقلية وسلوكية آلية كالقيام بالعمليات الحسابية وحل المسائل الرياضية، بل اتجهت إلى البحث في كيفية تجاوز ذكاء العقل البشري، بإنتاج عقل إلكتروني منافس له في كثير من الأعمال التي كان ينفرد ويختص بها، كالقدرة على الإدراك والاستدلال والتعلم الذاتي، وإصدار القرارات، وتمييز الأصوات وتحليل الصور والتعرف على أصحابها، وأنظمة الرؤية، ومعالجة اللغات الطبيعية وغيرها، الأمر الذي وسّع من دائرة تحكم الآلة في مجالات واسعة من حياة الإنسان، خاصة بعد أن أبدى الإنسان المعاصر مزيدا من التنازل طوعا أو كرها عن الكثير من صلاحياته للآلة التي أثبتت بفعالية قدرتها على مجاراته في العمل و اتخاذ القرارات وسرعتها.

وهو ما خلق لدى العلماء مخاوف متزايدة من إمكانية خروج الذكاء الاصطناعي عن السيطرة، كما شككت في قدرة الإنسان على منافسة الآلة مستقبلا، ومن هنا جاءت أهمية التفكير في وضع حلول تُخد من تداعيات تطوره في المرحلة المقبلة، عن طريق التفكير:

- إما في تطوير الذكاء البشري وتعزيزه بالذكاء الاصطناعي
- أو العمل على وضع ضوابط أخلاقية تحدد كيفية تصرف الآلات الذكية مستقبلا
- ومن هنا جاء طرحنا للإشكالية التالية:

ما هي مسوغات مشروع الذكاء الإنساني المعزز، وهل يمكن جعل الآلة تتخذ قرارات أخلاقية؟

ولمقاربة هذه الإشكالية سنعتمد على منهج تحليلي نقدي يهدف إلى مناقشة وتحليل هذه الحلول والوقوف على مبادئها وأبعادها، لمعرفة مدى إمكانية وضع أخلاقيات للآلة، و دراسة القضايا و الإشكاليات التي ارتبطت بهذا المشروع، والإسهام في توضيح الجهود المبذولة فيه ومدى جدواها والمعوقات التي تواجهها.

الكلمات المفتاحية: الذكاء الاصطناعي، الذكاء البشري المعزز، أخلاقيات الذكاء الاصطناعي، منطق الأخلاق.

منظومة القيمة الإسلامية وأفق التعايش بين الحضارات والثقافات

د . وزار محمد

جامعة أبوبكر بلقايد تلمسان ، كلية العلوم الإجتماعية والإنسانية

ouzar1@hotmail.fr

إن الإسلام كان الحدث الذي ساهم في نقل المجتمع العربي من طور الثقافة البسيطة إلى مرحلة الثقافة المركبة، و الوعي الزمني و النص المكتوب. لذا فإن الحديث من وجهة نظر تاريخية يفرض التعاطي مع الثقافة العربية بصفتها هذا المركب التاريخي العربي الإسلامي. إن الثقافة العربية الإسلامية تنتمي إلى نسق الثقافة التاريخية ذات الإيقاع التطوري الشبيه بالتاريخ الغربي تماما. إن الإسلام يبقى هو الحدث الأبرز في تاريخ الحضارة الإنسانية، قد أدى توسع نطاق الجماعة الإسلامية بفعل المصاهرة و المثاقفة، لكي يصبح المجتمع الإسلامي يضم أجناسا و أعراقا مختلفة، تم هذا الاختراق بفعل الدعوة و الفتوح الإسلامية.

إن الثقافة العربية الإسلامية من هنا هي ثمرة لهذا التثاقف المعجز، الذي استطاع في فترة من الزمان أن يكون أرقى حضارة في العالم . إن الإسلام استطاع الاتصال بكافة الشعوب و مختلف الأنساق الثقافية بروح الاكتشاف و التعارف و المقابسة. فالفتوحات التاريخية الإسلامية لم تكن تشبه حركة الإبادة التي قام بها المستعمر الغربي في سبيل نهب الشعوب، فهي حركة كانت تهدف إلى توسيع رسالة التوحيد، لتشمل العالم.

إن الأخوة في الإسلام هي أخوة ثقافية دينية، و ليست اقتصادية أو اجتماعية و يكفي الدليل أن حركات الفتوح الإسلامية في مضمونها الرسالي المدون في نصوصها المرجعية، هي حركة حضارية و ليس حركة مادية لاستعمار و نهب الآخر، كما هو الحال بالنسبة لحركة الإبادة الغربية. فخلال هذا المد، لم يكن من الغرابة أن يحكم الفرس العالم الإسلامي أو الأتراك أو العرب. إنها أكثر أنواع المصاهرة نجاحا في تاريخ الثقافات ومن هنا يهدف هذا البحث إلى إبراز قوة منظومة الأخلاق الإسلامية في تحقيق التثاقف و التعايش المشترك بين الثقافات والأجناس البشرية المختلفة . منهج هذه الدراسة تحليلي ومقارن يستقرء واقع الحضاري اليوم و مقارن ليظهر قوة و سمو منظومة الأخلاق القيمة الإسلامية بالمقارنة نظيرتها الغربية المادية و عنصرية والإقصائية.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق ، التسامح ، القوة ، الحضارة ، الحوار ، التثاقف.

أخلاق الحرب: دراسة مقارنة بين الإسلام واليهودية، حرب طوفان الأقصى نموذجاً

أ.د. مشهور حبازي سرور

Prof. Dr. Mashour HABAZI SROUR

عميد كلية الآداب جامعة القدس، القدس الشريف/فلسطين

mhabazi@staff.alquds.edu

أ.د. سيف الله قورقماز

Prof. Dr. Seyfullah KORKMAZ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

seyfullahkorkmaz@ahievran.edu.tr

للأخلاق مكانة مرموقة عند أمم الأرض جميعها، وهي في مجملها تُمدّد الخير وتُعَلّي مكانته، وتُندّم الشرّ، وتُحطّ من مكانته، كما أنّ أغلبها تُقدّس الإنسان وتُعَلّي من شأنه، وتمنع عبوديته، وهضم حقوقه الأساسية التي تحفظ له إنسانيته. لكن المشكلة هي في النظرة للإنسان وللإنسان وفي تأويل تلك الأخلاق وتفسيرها.

للأخلاق في الإسلام موقع عظيم، فقد مدح الله، تعالى، رسوله الأمين بقوله: "وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ"، وقال، صلى الله عليه وسلم: "إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ". ولما سئلت أم المؤمنين، عائشة، رضي الله عنها، عن خلق رسول الله، صلى الله عليه، وسلم، قالت: "كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ". وقد ظهرت هذه الأخلاق العظيمة لدى أمة الإسلام على مدى تاريخها الطويل، وفي هذه الأيام تتجلّى منذ السّابع من شهر تشرين الأول سنة (2023م) أخلاق الحرب الإسلامية عند المجاهدين في قطاع غزة، وتتكشف عورة ما يُسمّى زوراً العالم الحرّ، والمجتمع الدولي، من خلال ما يقوم به جيش الكيان الصهيوني الغاصب ضد الشعب الفلسطيني في فلسطين كلّها.

ومكارم الأخلاق كثيرة، أعلى من شأنها الإسلام، وحثّ المسلمين على العمل بها، ومنها: البرّ والإحسان، والإيثار، والرّحمة، والإخاء، والمودة، والتّعاون، والوفاق، والصّدق، والوفاء بالوعود، وأداء الأمانة، والقلب السليم، والتّسامح والعفو، والصّبر، والأمر بالمعروف والنهي عن المنكر وغيرها كثير.

ومن الأخلاق الحميدة التي دعا الإسلام المسلمين إليها جملة من المعاملات مع أعدائهم في وقت السلم والحرب، بحيث راعى الإسلام في ذلك إنسانية الإنسان العدو، من حيث: حفظ حقّه في الحياة الكريمة، وحفظ ممتلكاته، وحسن معاملته في ساحة المعركة، قتيلاً، وجريحاً، وأسيراً، وجعل تلك الأخلاق فضيلة للمسلم يمتاز بها على غيره، امتثالاً لأوامر الله، سبحانه وتعالى، واقتداء بالرسول الكريم، صلى الله عليه وسلم، وقد طبّق المجاهدون المسلمون تلك الأخلاق الحربية على مرّ الزمن، وفي معركة "طوفان الأقصى" التي يخوضها المجاهدون الفلسطينيون منذ السّابع من شهر (أكتوبر 2023م) وحتى تاريخه ظهر للعالم جميعه، العدو قبل الصّديق، حسن أخلاق المجاهدين الفلسطينيين، وسوء أخلاق أعدائهم اليهود ووحشيتهم، وذلك على الرّغم من طوفان الكذب الذي مارسه العدو وأعدائه ولا يزالون لقلب الحقائق، تحت غطاء وشعار "معاداة السّامية" بحيث بات العالم يؤمن ويخشى من مذبحّة مزعومة لليهود، ارتكبتها أوروبا، ويُنكر مذبحّة جارية أمامه يُشاهدها صباح مساء على شاشات التّفقّز، تطال الفلسطينيّ وكلّ ما يملك على أرضه فلسطين، ويُشاهد ويسمع دعوات اليهود لإبادة الفلسطينيين وإلقاء قنابل نووية عليهم ومحوهم من هذا العالم.

في هذا البحث سأتناول: مكانة الإنسان في الإسلام والتوراة، وقواعد الحرب فيهما، ثمّ تطبيقها من قبل المجاهدين الفلسطينيين، وقادتهم السياسيين والعسكريين وعلماء الإسلام، وبين جيش الكيان الصهيوني، وقادته السياسيين والعسكريين، والحاخامات، وذلك من خلال حرب طوفان الأقصى التي بدأت فجر يوم السبت (23 ربيع الأول 1445 هـ/2023/10/7م)..

الكلمات المفتاحية: أخلاق الحرب ، غزة ، إسلام ، واليهودية.

أثر الاحتكام إلى تاريخ الأخلاق في التصدي لمشكلة تغير المبادئ الأخلاقية

أستاذ محاضر محمدي خليفة

Mohammedi KHELIFA

khelifa.mohammedi@univ-tlemcen.dz

لقد شهد عالم الإنسانية المعاصرة نقلة نوعية باهرة في مجال تطوير سبل ووسائل الحياة، فصار الإنسان المعاصر فردا ومجتمعاً في ظل ظروف التطور ينعم بسبل عيش رغيدة في مختلف المناحي والمجالات لم يعهدها من ناحية الشمول والعموم الإنساني مجتمع قبله، ولم يقتصر تطوير ظروف العيش على الوسائل المادية بل تعداها إلى سن قيم وقوانين عامة توفر له علاقات اجتماعية راقية وتحفظ كرامته حال ممارسته حياته المدنية مع بني جنسه، بل وارتفع مستوى التطور في عالمنا اليوم إلى رفع كل المعوقات التي تتغص وتكدر على الإنسان عيشه باعتماد منظمات محلية ودولية ملزمة في قراراتها لرفع كل ما يضيق من حرية الإنسان في تحقيق رغباته مهما رسمها خياله وهواه، فأبانت لنا هذه الطموحات من بعض بني البشر اليوم عن أحوال وأمور عجب وسمها ونعتها العقلاء والراشدون أنها ثورة لمحو الأخلاق والقيم الفاضلة، ولم تكن هذه الحال مشكلة وأمرأ جلالاً لو كانت مقصورة على مجتمع بشري مغلق ضيق في محيطه، فقد طغت بعض الأمم المحدودة في تاريخ البشري ودنست فطرتها ومحت بعض الأخلاق؛ لكن كان الأمر جلالاً أن صارت الثورة على القيم الأخلاقية باسم الحرية في تحقيق مختلف الرغبات والشهوات الإنسانية أمراً عاماً عالمياً تسعى لعولمته مؤسسات دولية لها ثقلها الأمر عالمياً، وولها فروعها ومؤسساته المحلية التي تأتمر بقراراتها في كل دولة ومجتمع.

إن الواقع العالمي المذكور في جانب الأخلاق أنفاً صيرنا أمام مشكلة معاصرة لم يعهد لها من ناحية عمومها وشمولها لمختلف ساكنة الأرض اليوم عهد ومثيل، تستدعي من العقلاء وأهل النظر الراشدون أفراداً ومؤسسات التصدي والوقوف في وجه ما يسمى "مشكلة تغير المبادئ والقيم الأخلاقية في عالمنا المعاصر". يأتي المؤتمر الدولي الرابع الموسوم بـ "الأخلاق" الذي تنظمه جامعة الفرات بمحافظة الأزرق/ تركيا أحد جهود المؤسسات الراشدة التي تسعى للحفاظ على الأخلاق والقيم الإنسانية الراشدة، وقد اختار الباحث "محمدي خليفة" المشاركة في موضوع: مشكلة تغير المبادئ الأخلاقية" بمداخلة عنوانها: "أثر الاحتكام إلى تاريخ الأخلاق في التصدي لمشكلة تغير المبادئ الأخلاقية". جوباً على الإشكالية الآتية: كيف يمكن الاستعانة بتاريخ الأخلاق الإنسانية الراسخة للتصدي لمشكلة تغيير القيم الأخلاقية في عالمنا اليوم؟

إذا يهدف هذا البحث إلى معالجة تغيير الأخلاق الراسخة عبر تاريخ البشرية والثورة على مختلف القيم الإنسانية بداعي تحقق الحرية المطلقة لأنسان ورفع كل عائق أمامها ولو كان الشرائع أو الأخلاق الثابتة، مما نتج عنه تدنيس الفطرة الإنسانية، ويعتمد البحث لعرض هذه المشكلة ووضع الحلول لها على المنهج الوصفي في وصف الواقع والمستجد في تغير الأخلاق الإنسانية كمحو القيم الأسرية ومحو وجود الأسرة، وإزالة سيادة الأبوين على أبنائهم، وتقنين الانحراف والشذوذ الجنسية وتقنين المثلية الجنسية، وتقنين البغاء... ويعتمد المنهج التاريخي لبيان ثبات الأخلاق عبر مختلف الحقب التي مر بها الإنسان على الأرض، وعلى المنهج التحليلي لتحليل الواقع وبيان مدى انحرافه عن مختلف القيم والمبادئ الإنسانية التي يحكمها العقل والدين والعرف... ويتوصل الباحث في موضوعه على مصادر مختلفة في مجالات متعددة منها التاريخ وعلم الاجتماع والشرائع والإلهيات، والتشريعات القانونية المختلفة، ويسعى الباحث إلى الوصول إلى النتائج المفترضة وبرزها شهادة التاريخ والأديان على راسخة الأخلاق والقيم الفاضلة وثباتها واستمراريتها في تاريخ بني الإنسان، بيان أن الحرية لا

تعتبر حين تكون معول لهدم القيام الثابتة عبر تاريخ البشرية، ومنها السعي الاستحداث منظمات وهيئات راشدة تتصدى لتغيير القيم والمبادئ الأخلاقية في وقعا لمعاصر عبر تنمين توصيات مؤتمرات التي تعنى بالأخلاق. والله الموفق للصواب.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، التأريخ الأخلاق، ثبات القيم، مشكلة تغير الأخلاق، انحراف الفطرة.

أثر الأخلاق في الحروب "معاملة الأسرى في معركة طوفان الأقصى نموذجاً"

محمد راشد العمر

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed RAŞİD ELÖMER

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Kahramanmaraş/Türkiye

d.omar75@yahoo.com

إن الحرب حالة واقعة بين البشر بحكم سنة التدافع، ولقد جاء الإسلام بتعاليمه الخالدة فنظمها كما هو مقرر ومشاهد في كثير من نصوصه وتشريعاته، وبالرغم من تميز تلك القوانين التي سنتها الشريعة في ضبط الحروب وآثارها، فإن أكثر ما يجذب الإنسان في تلك التشريعات ويؤثر فيه الجانب الأخلاقي الملاحظ في كل مراحلها، ومن أبرزها : معاملته للأسرى، إذ يُغلب الجانب الأخلاقي بالرغم من شدة الحرب وضراوتها، معلناً انتصاره على شهوة الانتقام، من خلال سن قوانين ملزمة، كانت تنصدر وصايا الخلفاء والقادة، مرجعيتها نصوص الشريعة من القرآن والسنة، لذلك كله فإن هذا البحث يهدف إلى بيان قيمة الأخلاق وأثرها في الحروب التي يكون فيها المسلمون طرفاً، ولإثبات ذلك ركزت على نموذج عاصرته وهو معاملة الأسرى في معركة طوفان الأقصى بين المقاومة الفلسطينية والعدو الصهيوني، متبعاً في منهجية البحث الوصف والاستقراء والتحليل، معتمداً في مصادره على ما جاء في كتب الفقه والسيرة، وكذلك الكتب المختصة ببيان أحكام الحروب وآدابها، من خلال تأصيل الجانب الأخلاقي لمعاملة الأسرى، بالإضافة إلى ما عجت به وسائل التواصل الاجتماعي ومواقع الانترنت والإعلام العالمي بكل وسائله المسموعة والمقروءة، من بيان أوجه تلك المعاملة الأخلاقية للمقاومة مع أسرى العدو وأثرها، ولعل النتيجة المرجوة من هذا البحث: إثبات انتصار أخلاق المسلمين مع أعدائهم في الحروب؛ مما يجعل الالتزام بالقيم الأخلاقية في الحرب من أهم طرق الدعوة إلى الإسلام، وبيان عظمة تشريعاته ومبادئه، وهذا هو الفوز الحقيقي للقيم الأخلاقية؛ لأنه يعلي شأن الإنسانية في المحصلة النهائية؛ لذلك قررت الكتابة في هذه القضية العالمية المهمة في مؤتمركم عن الأخلاق، فجاء عنوان بحثي: «أثر الأخلاق في الحروب "معاملة الأسرى في معركة طوفان الأقصى نموذجاً"». ولقد نظمت هذا البحث في الخطة المبدئية الآتية:

مقدمة : فيها أسباب اختيار البحث وأهميته وأهدافه والدراسات السابقة وخطته.

المطلب الأول : الأخلاق ودورها في ضبط الحروب.

المطلب الثاني: قيمة الجانب الأخلاقي في الحرب في الشريعة الإسلامية.

المطلب الثالث: معركة طوفان الأقصى ومعاملة الأسرى.

المطلب الرابع: أثر الجانب الأخلاقي في التعامل مع أسرى العدو.

الخاتمة: فيها أهم النتائج والتوصيات.

والله الموفق.

الكلمات المفتاحية: فقه، أخلاق، حرب، معركة، أسرى، طوفان الأقصى.

توظيف الذكاء الاصطناعي في خدمة الحديث النبوي

Doç.Dr.Thamer HATAMLEH

وزارة الاوقاف الأردنية

Samirhatemle@gmail.com

- توظيف الذكاء الاصطناعي في علوم الحديث النبوي يمكن أن يساهم في العديد من الجوانب، بما في ذلك:
1. تحليل الحديث النبوي: يمكن استخدام الذكاء الاصطناعي لتحليل الحديث النبوي وفهمه بشكل أفضل. يمكن للنظم الذكية استخراج الأحكام الشرعية والمفاهيم القانونية من الأحاديث النبوية وتصنيفها وتنظيمها بطريقة مناسبة.
 2. البحث والتفسير: يمكن للذكاء الاصطناعي مساعدة الباحثين والعلماء في إجراء البحوث والتحقيقات في الحديث النبوي. يمكن أن يقوم النظام بتحليل النصوص النبوية وتوفير المعلومات والتفسيرات المتعلقة بالأحاديث.
 3. الترجمة: يمكن استخدام الذكاء الاصطناعي لترجمة الحديث النبوي من اللغة العربية إلى لغات أخرى، مما يساهم في نشر الفهم الصحيح للحديث النبوي وتعميمه بين الناس.
 4. الإلقاء الصوتي: يمكن استخدام تقنيات الذكاء الاصطناعي لإنشاء أنظمة إلقاء صوتي تستطيع قراءة الأحاديث النبوية بصوت واضح ومفهوم.
 5. الإجابة على الأسئلة: يمكن للذكاء الاصطناعي أن يقدم إجابات فورية ودقيقة على الأسئلة المتعلقة بالحديث النبوي، مما يوفر وقتاً وجهداً للمستخدمين في البحث عن المعلومات.
- يعتبر توظيف الذكاء الاصطناعي في علوم الحديث النبوي فرصة لتعزيز الفهم والتفسير الصحيح للأحاديث النبوية وتسهيل الوصول.
- الكلمات المفتاحية:** الحديث النبوي، الذكاء الاصطناعي، خدمة السنة النبوية.

الأخلاق كأساس للحضارة في منظور الميتافيزيقي المسلم رنيه غينون (الشيخ عبد الواحد يحي: 1886-1951)

زهير بن كتفي

Zouhir BENKETFI

جامعة الوادي/ الجزائر

benketfi-zouhir@univ-eloued.dz

إن الروح الأخلاقية منحة من الله تعالى، وليست هذه الروح محصورة في نطاق معين ومحدد من السلوك البشري الفردي، كما أنها ليست شيئاً ثانوياً في المجتمع بل هي الركيزة الأساسية فيه؛ فهي شاملة للسلوك البشري الفردي والاجتماع الإنساني كله. وما تلك المظاهر السلوكية الخلقية الواضحة إلا الترجمة العملية لهذه الروح الأخلاقية. فالروح الأخلاقية ليست عاطفة أو اتجاهها "عاطفياً" ولا مشاعر مكنونة في داخل الضمير فحسب، إنما عمل روحي سلوكي ظاهر بالأساس. ويبدو من خلال استقراء تاريخ الاجتماع الإنساني أن من أكبر منزلقات الحضارات الإنسانية اتجاهها إلى المادية الصلبة وانسلاخها عن المبدأ الأخلاقي، وأكبر ما يتجلى هذا المنزلق الخطير في هذه الحضارة الغربية المعاصرة.

وبعد الميتافيزيقي الكبير الفرنسي المسلم René Guénon، الشيخ عبد الواحد يحي من أهم الباحثين البارزين الذين قدموا نقداً أخلاقياً للحضارة الغربية المعاصرة، بل إن جانباً مهماً من مشروعه الفلسفي الفكري الروحي قائم على نقد أسسها المادية التي ارتكزت عليها، حيث قدّم نقداً ميتافيزيقياً أخلاقياً مفصلاً لأهم مفاهيمها وتجلياتها في قطاعاتها الفكرية والعلمية والفردية والاجتماعية وغيرها.

وبهذا الاعتبار فالروح الأخلاقية في منظور الشيخ عبد الواحد يحي تشكل مرجعية ومعياراً أساسياً لمشروعه في نقد الحضارة الغربية. وسنحاول في هذه الورقة، في إطار دراسة العلاقة بين الأخلاق والحضارة، التطرق إلى إبراز الأساس الأخلاقي للحضارة من خلال بيان النقد الميتافيزيقي الروحي الأخلاقي للحضارة الغربية؛ حيث يرتبط التصور الأخلاقي للشيخ عبد الواحد يحي بالتجربة الروحية، وهذا بالاشتغال في إطار منهج يقوم على الاستقراء والوصف والتحليل والمقارنة. ومن ثمة الوقوف على البعد الإنساني الأخلاقي الحقيقي كما أبان عنه الشيخ عبد الواحد يحي في إطار نقده للحضارة الغربية، هذا البعد المتمركز حول الله، والمستنير بتجلياته في الكون، في رحاب الإيمان والروحانية العميقة.

أهم المصادر الأساسية للبحث: هي كتب رنيه غينون نفسه. وقد ترجمها إلى اللغة العربية ترجمة جدّ جيدة الباحث الجزائري الشيخ عبد الباقي مفتاح، وهي في رأيي ترجمة تماهي في القرب الروح التي كتب بها رنيه غينون. وأهمها مما له صلة مباشرة وواضحة بموضوعنا كالآتي:

- هيمنة الكمّ وعلامات آخر الزّمان.

- شرق وغرب.

- أزمة العالم الحديث.

- السلطة الروحية والحكم الزمني.

- الميتافيزيقا الشرقية (في الهند وفي الصين).

4 - التصوّف الإسلامي المقارن.

5 - نظرات في التربية الروحية.

6 -التربية والتحقق الرّوحي: تصحيح المفاهيم.
وهذا لا يعدم الاتصال بكتب غينون في لغتها الأصلية، كما لا يعدم الاعتماد على مراجع أخرى لها صلة بالموضوع جزئياً أو كلياً سنأتي على ذكرها في الورقة المكتملة.
الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الحضارة، الروحانية، الميتافيزيقا، رنيه غينون.

التأكيدات الأخلاقية في القرآن الكريم والأحاديث النبوية الشعر الإسلامي نموذجاً

د. عيسى إبراهيم

Dr. Eassa ABRAHEM

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ / Türkiye

eabraham@firat.edu.tr

مما لا شك فيه أنَّ الأخلاق الحسنة لها شأن كبير في حياة الإنسان، كما أنَّ لها دور كبير في بناء مجتمع متعاون متماسك، وتحقيق الاستقرار والازدهار فيه، ولذلك كانت الأخلاق روح الإسلام وترجمته العملية؛ فكلما كان الإيمان قوياً أثمر خلقاً قوياً، ولهذا دعا الإسلام المسلمين إلى التحلي بالأخلاق الفاضلة، وجعلها أحد الأصول الثلاثة التي يقوم عليها الدين الإسلامي وهي: (العقيدة، والشريعة، والأخلاق)، وقد احتلت الأخلاق مكانة عالية ومنزلة رفيعة في كتاب الله عزَّ وجلَّ وسنة رسوله (ص)، قال تعالى: {وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا}، وقال تعالى: {وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ}، وقد جعل النبي (ص) الأخلاق أساس التفاضل والغاية من بعثته فيقول: (إنما بُعثت لأتمِّم مكارم الأخلاق)، وصح عنه: (مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلَ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ).

والعلاقة بين الشعر والأخلاق علاقة وطيدة ولكنها لم تكن دوماً تدعو إلى الأخلاق الحميدة الفاضلة والشعر العربي الجاهلي يذخر بهذا النوع من الشعر، وعندما جاء الإسلام تمَّ وضع ضوابط للشعر من حيث مضمونه وأغراضه، فتغيرت معانيه في الإسلام عن معانيه في العصر الجاهلي، واشتمل على معانٍ استمدتها من القرآن الكريم والحديث النبوي، وسنحاول في هذه الدراسة تسليط الضوء على المعاني الأخلاقية في الشعر الإسلامي كالشجاعة والصبر والوفاء والكرم والتقوى والعفة والعدالة والتأخي في الدين.

الهدف من البحث هو التأكيد على القيمة الأخلاقية التي بثَّها الإسلام في الشعر العربي، وستعتمد الدراسة على المنهج الوصفي في وصف القيمة الخلقية بأبعادها السلوكية والفكرية، والمنهج الفني التحليلي في قراءة النص وأبعاده الفنية من حيث المعنى ودلالته الخلقية.

ويقسم البحث إلى مقدمة وتمهيد وبابين، في التمهيد سنتحدث عن مفهوم الأخلاق في اللغة والاصطلاح والشرح، وفي الباب الأول عن مصادر الأخلاق الإسلامية المتمثلة في القرآن الكريم والسنة النبوية الشريفة، وفي الباب الثاني سنختار نماذج من الشعر الإسلامي التي دعت إلى مكارم الأخلاق، وتحليلها من حيث المعنى ودلالته الخلقية

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، القرآن الكريم، الحديث النبوي، الشعر الإسلامي، الضوابط.

أخلاقيات الحرب "مجاهدو غزة نموذجاً"

د. حذيفة شريف الخطيب

Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin/Türkiye

dr-hothifa@hotmail.com

المسلمون على مدار التاريخ كانوا نموذجاً يحتذى في الأخلاق نظرياً وعملياً، في سلمهم وحربهم، ولئن كان الالتزام بالأخلاق في حال السلم صعباً، فهو حال الحرب أصعب؛ لكن هذه الأخلاق التي ربطها الإسلام بالإيمان والعبادات في مناسبات كثيرة، نجد المسلمين طبقوها – ولا يزالون – في أزمنة وأحداث وأماكن كثيرة. ولقد جاءت فلسطين وغزة ومجاهدوها - على وجه الخصوص - مثلاً عملياً جديداً على هذه الأخلاق السامية، التي أظهرت الوجه الحقيقي والحسن للإسلام والمسلمين في هذا الزمان، بعدما شوّهه الأعداء وبعض الأصدقاء، كما سيتضح ذلك في ثنايا هذا البحث.

ولأن عدد مجاهدي فلسطين كبير في داخل فلسطين وخارجها، فقد اقتصر هذا البحث على مجاهدي غزة؛ لما رأينا لأهل غزة من تميز على كل الصعد في السنوات والأشهر الأخيرة، كما اقتصر على الأمثلة المتعلقة بأحداث معركة طوفان الأقصى والتي كانت بدايتها في السابع من أكتوبر/ تشرين الأول لعام ٢٠٢٤م.

ولقد استعرض البحث هذه الأخلاقيات وفق منهج وصفي تحليلي استنباطي، من خلال الحديث عن التربية الأخلاقية التي تربي عليها المجاهدون هناك، ومواطن تجلي هذه التربية الأخلاقية في السلم والحرب، في المعاملة للأسرى عند أسرهم، وأثناء وجودهم في الأسر، وعند إطلاق سراحهم، وفي اقتحامهم للبيوت والمؤسسات المحتلة من قبل الصهاينة، وفي استخدامهم لبيوت المواطنين الغزيين، وفي أماكن قتالهم وجهادهم وتجنبهم للمناطق المأهولة، وفي مصداقيتهم الإعلامية، كما استعرض البحث الصورة المقابلة؛ وهي أخلاق جنود الاحتلال في هذه الحرب الدامية والشرسة.

الكلمات المفتاحية: أخلاق - الحرب - مجاهدون - غزة.

الحضارة بين غريزة البقاء وخلق العطاء جدلية الارتقاء والانهييار

نزیه علی محمد أبو محمد

heckal1956@gmail.com

الانسان (الفرد) هو الوحدة الأساسية للمجتمع، فإذا عاش منفرداً تحركت عنده غريزة البقاء فكان جهده الغالب لجلب النفع الذاتي ودفع الضرر عنه وهذا في بيئته الطبيعية، ويصبح المكان هو ميدان عمله. فإذا اجتمع الأفراد نشأ المجتمع، والمجتمع هو نظام للعلاقات بين الأفراد. هذا المجتمع يحقق وجوده بتفاعلات الأفراد ويصبح المجتمع هو ميدان عمل الأفراد ليحقق (النفيير الجماعي) بعد تكون (الذات الجماعية). مع تكون المجتمع وحاجاته يقابله تحديات في بيئته الداخلية والخارجية ومن ثم يبدأ قانون (ظاهرة الحضارة) في الفعل، فيمر المجتمع بالأطوار الثلاثة من ارتقاء وانتشار وانهيار. في طور الارتقاء ينجح المجتمع في مواجهة التحدي بطاقة تفوق التحدي وهذه الطاقة هي محصلة طاقات الأفراد المدفوعة في نهر المجتمع وفي اتجاه المشروع المجتمعي الواحد وهذه الطاقات المنبعثة في نهر المجتمع مبعثها من الفرد المبدع أو مجموعة الأفراد المبدعين الذين يبعثون في المجتمع روح التحدي والعبور إلى سبيل حياة جديدة.

فهذه الطاقات مبعثها استنفار (خلق العطاء) الجماعي والنفيير الجماعي لهدف أسمى من هدف البقاء الفردي والأثرية. وعليه يصبح دور الفئة المبدعة توجيه الأفراد لهدف أسمى من البقاء وهذا يكون أولاً في صورة متمثلة في الفئة المبدعة لتنتقل طاقة العطاء إلى الأفراد بالمحاكاة للفئة الملهمة المبدعة. هذا النفيير المحدد الوجهة يذهب التنافس والفردية ويقلل الخلاف ويحسن التعاون والتعااض. فإذا ضعفت عملية (الاستنفار) من القلة المبدعة فتساوى النفيير الجماعي للمجتمع مع النفيير الفردي الغرائزي يبدأ طور الانتشار بفعل النمو المجتمعي والدفع الذاتي من طور الارتقاء. فإذا تغلبت غريزة السيادة للفئة المبدعة (شجرة الخلد والملك الذي لا يبلى) وتغلبت غريزة البقاء والفردية (الأثرية) يبدأ المجتمع في الانهييار ويفقد التعااض ويظهر التنافس والشحناء. وعليه نستخلص أن البناء الحضاري يتأتى بغلبة خلق العطاء على الأثرية، وهذا مبعثه إلهام القلة المبدعة بفكرة جامعة تستنفذ المجتمع في عطاءاته وتعلي الذات المجتمعية التي يرى فيها الفرد وجوده الذاتي.

الكلمات المفتاحية: الحضارة - الأخلاق - العطاء - الأثرية - الفرد - المجتمع - الفئة المبدعة - التنافس - التعااض.

مظاهر الفساد الأخلاقي والاجتماعي وأثرها في إضعاف وسقوط الدول (دولة المماليك الجراكسة أنموذجاً)

د. أبوبكر علي مصطفى جلال الدين
محاضر وأستاذ جامعي بكلية التربية جامعة شندي/السودان
binialmajzobi@gmail.com

تتبع هذه الدراسة مظاهر الفساد الأخلاقي والاجتماعي في دولة المماليك الجراكسة، وذلك من خلال تقصي الأسباب والعوامل التي أدت إلى ظهور تلك الظواهر المخالفة للدين والمكارم الأخلاق في مجتمع دولة المماليك الجراكسة، وبيان موقف الدولة والعلماء والرعية من تلك الظواهر التي لم يتورع عن المجاهرة بها في المجتمع وقتئذ، أمثال ظاهرة البذل والبرطلة والاحتكار والسخرية، بالإضافة إلى بعض الظواهر التي ترتبط بزيادة شيوعتها في المجتمعات بالجهل وحالة المادية سواء كان غناء وترفاً باذخاً أو عوز وغلاء وفقراً مدقعاً أمثال ظواهر السرقة واللصوصية وقطع الطرق والزنا واللواط والسحاق والبدع والخرفات وتعاطي وتداول الخمر والحشيش، وكل ذلك أحياناً يتم بعلم السلطات بل وبشيء من التقنين من قبل الدولة آنئذ، وذلك مما جعلها تترنح في دركات الفساد الأخلاقي حتى استشرى الضعف والفساد في جميع أطرافها، وكان ذلك سبباً في مقت الرعية لها ثم سقوطها من بعد ذلك على أيدي العثمانيين في مطلع القرن السادس عشر الميلادي. وقد اتبع الباحث في هذه الدراسة المنهج التاريخي التحليلي الوصفي، ومن أهم النتائج التي توصلت إليها الدراسة بشكل عام، أن عنصر العدالة والثابت الأخلاقي أساس بقاء كل مجتمع ودولة وأمة، وأن كل بوادر فساد أخلاقي نذير بضعف وزوال الدول والأمة ولو بعد حين، أما على الصعيد الخاص بالنسبة لدولة المماليك الجراكسة فقد كانت تلك المظاهر بمثابة إرهابات لتفكيكها وضعفها وحيادها عن جادة الحق والدين، والله لا يقيم الدولة الظالمة حتى وإن كانت مسلمة، ويسقط دولة المماليك الجراكسة ذلك الحدث الذي كان له أثر كبير في تغيير مجرى التاريخ العالمي على وجه العموم آنئذ، وتاريخ ومستقبل الأمة الإسلامية على وجه الخصوص، حيث انتقل مركز الخلافة الإسلامية من مصر والشام إلى إستانبول سدة حكم ومقر الخلفاء العثمانيين.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، المماليك، الفساد الأخلاقي، البذل والبرطلة، السخرية، اللواط والزنا، الحشيش والخمر، والبدع والخرفات.

المبادئ الأخلاقية في قصة شعيب النبي - على نبينا و عليه الصلاة و السلام

Prof. Dr. Mehmet ERDEM

Fırat Üniversitesi, Elazığ/Türkiye

muhammetizzet@gmail.com

النبي شعيب - عليه السلام - من الأنبياء الذين ذكر الله تعالى قصص تبليغهم رسالة الله تعالى إلى من أرسل إليهم من الأمم، ومجادلتهم الشرك وأهله و السفهاء، في القرآن الكريم. وكان هذا النبي - على رأي بعض المفسرين - أرسل إلى قومين؛ أولهما قومه أصحاب مدين، وثانيهما أصحاب الأيكة، وكان القاسم المشترك بين هذين القومين بعد الشرك بالله هو التطفيف والبخس في أشياء الناس. ولذلك كان محور رسالته - بعد تبليغ التوحيد والمبادئ العقائدية الحقّة - هو المجادلة ضد المفاصد الأخلاقية التي تسود مجتمعه عموماً وضد المفاصد المتعلقة بالمبايعات خصوصاً آنذاك. وهناك رواية تفيد أنه أول من عمل المكيال والميزان. وكان شعيب النبي - عليه السلام - على ما فهم من الآيات القرآنية التي تحكى قصته، رجلاً رحيماً حليماً وخطيباً بليغاً. ولذلك سمي "خطيب الأنبياء". قال تعالى حاكياً عن قوله " إن أريد إلا الإصلاح ما استطعت، وما توفيقي إلا بالله عليه توكلت وإليه أنيب " (هود: 88)

إذا تفحصنا قصة شعيب - عليه السلام - بجميع جوانبها نجد أنه اهتم بتأسيس بعض المبادئ الأخلاقية العالمية المتعلقة بمبادلة الأموال مع أفراد جنسه، التي لا غنى للإنسان منذ وجوده في هذه الأرض. وفي هذه الدراسة نريد أن نقرأ قصته - عليه السلام - ونستنبط منها المبادئ الأخلاقية العالمية. تتألف دراستنا من مدخل وثلاثة عناوين وخاتمة. في المدخل سوف نتناول أهمية القصص القرآنية في توجيه الناس إلى القيم الإنسانية الراقية. في العنوان الأول تحت اسم " من هو شعيب النبي - عليه السلام -" سوف نتكلم عن حياته - عليه السلام - مستوحياً من الآيات القرآنية. وفي العنوان الثاني الذي سميناه "ومن هم الذين أرسل إليهم شعيب النبي - عليه السلام -" سوف نتكلم عن أصحاب مدين وأصحاب الأيكة وخصوصياتهما. وفي العنوان الثالث المسمى بـ "ما أهم موضوعات تبليغ شعيب النبي عليه السلام وما هي الأبعاد الأخلاقية في أسلوبه و تبليغه.

وفي الخاتمة سنتكلم عن النتائج التي أوصلتنا هذه الدراسة.

الكلمات المفتاحية: الفقه، الأخلاق، القصة، الشعيب.

الأخلاق والحضارة العقل الأخلاقي العربي الجابري أنموذجاً

الدكتورة خولة الزلزولي / Dr. Khaoula Ez-Zalzouli

Firat University, Faculty of Divinity, Elazığ/Turkey

kez-zalzouli@firat.edu.tr , ORCID ID: 0009000569319196

تسعى هذه الورقة إلى تحديد مفهومي الأخلاق والحضارة باعتبارهما مفهومين شائكين وستسعى كذلك إلى تحديد طبيعة العلاقة بينهما في إطار التناقضات التي تسمح بتقاطع مفهوم مع آخر في إطار ما تسمح به الطبيعة النسقية للمفاهيم.

وقد شكل مفهوم الأخلاق ولازال إحدى المفاهيم الأساس التي اهتمت بها الفلسفة، وهو مفهوم نظري معياري، وظيفته تحديد القيم العليا الموجهة للفعل الإنساني، وهدفه رسم غايات هذا الفعل. فلكي يتحرر الإنسان من دوافعه الغريزية الطبيعية، عليه الدخول إلى عالم القيم الأخلاقية ليغدو كائننا أخلاقياً، إضافة إلى كونه كائننا طبيعياً.

تشكل القيم والأخلاق الفاضلة الأساس القوي الذي تُبنى عليه الحضارات، ويحمي البشرية من كل ما يُسيء لها في سيرورة حياتها، وضمن مختلف مراحل نموها وتطورها في المجالات كافة؛ فالحياة دون هذه الأخلاق، غالباً ما تجعل البشرية تعيش في دوامة من الفراغ الروحي، توقعها في الفوضى والمشاكل الاجتماعية والسياسية.

أما الأخلاق، فموضوعها شامل كلي يتطلع إلى مراقبة فاعلية البشر جميعاً مراقبة تامة موصولة، إنها لا تعترف باختصاص كاختصاص الكيمياء، بل إنها تلج في أن يشمل نطاقها حياة الكيميائي الخاصة، ويجاوزه إلى مجال حياته (التقنية) وعمله العملي، كما تشرف على وجوده كله إشرافاً كلياً، وقد يتنكب الكيميائي أو العالم عن جادة الشرف في سلوكه كإنسان، أو يحيد عن السلوك الشريف في عمله العلمي ذاته، فيتفق له أن يغش ويخدع في مضمار البحث والتنقيب، أو أن يغش أقرانه ويخدعهم، مثلما يتفق له أن يغش نفسه ويخدعها، وهذا يعني أن من الممكن استخدام كل علم، واستخدام كل صناعة أو (تقنية)، على وجه قد يكون حسناً صالحاً، أو يكون سيئاً طالحاً، ويرجع القول الفصل في ذلك كله إلى الأخلاق العملية، التي تحدد أشكال الواجب بالإضافة إلى الظروف الراهنة المحددة، فينشأ ما يسمى علم الأخلاق العملية أو علم الواجب.

İNGİLİZCE ÖZETLER

**STUDIES ON ETHICAL WRITINGS OF MUSLIM SCHOLARS IN THE
ORIENTALIST LITERATURE: THE RELATIONSHIP BETWEEN RAGHIB
AL-ISFAHANI'S AND AL-GHAZALI'S WRITINGS ON ETHICS
ACCORDING TO THE GERMAN ORIENTALIST WILFERD MADELUNG**

Dr. Şenol ÇAKMAK

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
sencak@firat.edu.tr

Al-Rāghib al-Iṣfahānī (d. early 11th century) is known as a well-versed scholar of Qur'anic exegesis and Arabic language in the eleventh century who wrote on topics ranging from linguistics to Islamic Philosophy. He is also known to have written a book on ethical values entitled *al-Dharī'ah ilā Makārim al-Sharī'ah*. Another prominent scholar who produced detailed writings on ethical issues in his most known book *Iḥyā' 'ulūm al-dīn* and *Mizān al-'amal* is Abū Ḥāmid Muḥammad ibn Muḥammad al-Tūsī al-Ghazālī (d. 1111), who was highly acclaimed by his contemporaries and also considered to be the *mujaddid* (renewer) of the 11th century. As with many other subjects related to Islam, some researchers and academics in the West who specialize in various fields of Islam and are known as orientalist have scrutinized the writings and books of Muslim scholars on ethics. One of these academics is Wilferd Madelung, a German expert in Islamic History who is widely known for his studies on Islamic sects and his contributions to Iranian studies. In addition to his many writings regarding various sects and denominations in Islam, he also wrote an article in German titled "ar-Ragib al-Isfahani und die Ethik al-Gazalis" in which he researched the relationship between the writings on ethics of these two prominent Islamic scholars in terms of content and method. In his article, Madelung asserted that al-Ghazālī was influenced by and borrowed a lot from al-Iṣfahānī concerning the information on ethics he gave in his works *Mizān al-'amal* and *Iḥyā' 'ulūm al-dīn*. This paper aims to examine Madelung's thoughts and evaluations of the similarities between the writings of al-Iṣfahānī and al-Ghazālī and the dependence of the latter on the former. Madelung's thoughts and findings in his article have been examined by using the descriptive analysis technique. They have also been discussed from the point of factuality and accuracy in comparison with the related works of the aforementioned scholars.

Anahtar Kelimeler: Islam, ethics, Raghib al-Isfahani, al-Ghazali, orientalist, Wilferd Madelung

SOURCES OF MORAL VALUES IN ISLAM

Himeur HOCINE

Abu Bakr Belkaid University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Tlemcen /
Algeria

himeurhocine@yahoo.com

Moral values in Islam are those mentioned in the Holy Qur'an and the Sunnah of the Prophet, following the example of the Prophet Muhammad, may God bless him and grant him peace, who is the most perfect of human beings in creation, according to God's saying: [And indeed, indeed, you are of great creation] (Surat Al-Qalam, verse 4). They are rules for dealing between humans. In this context, we raised the problem of this research paper: What are the sources of morality in Islam? Are they parts of the religious teachings that are associated with the lives of Muslims in their religiosity? Or are there other sources, such as the Sunnah of the Prophet? (In which the Messenger, may God bless him and grant him peace, said (I was sent only to perfect good morals)) -

In our work, we aim to develop awareness of the human values of Islam, and the necessity of spreading them to coexist with others. In the research, we used the historical method that analyzes and interprets studies that dealt with the dilemma of the sources of moral values to understand the truth. To collect basic information and cognitive evidence, we relied on direct paper sources that fulfill the required purpose, most importantly Books include, for example, the Encyclopedia of Ethics by a group of authors, Studies in the Philosophy of Morals by Dr. Muhammad Abd al-Sattar Nassar, and Doctrine and Ethics by Dr. Muhammad Bissar.

What we have concluded is that the Holy Qur'an represents the first source of morality, as God Almighty says: God commands justice and goodness and giving to relatives and forbids indecency, evil, and transgression, so that He may admonish you Why do you remember? [Surat An-Nahl, verse 9]. Then comes the authentic Sunnah of the Prophet as a second source for the saying of the Messenger, may God bless him and grant him peace: (I was sent only to perfect good morals). Praise be to God who made morals part of religion, beautified them for the righteous, and enlightened the hearts of believers with them.

Anahtar Kelimeler: The Qur'an, Sunnah, Sources, Ethics